

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ PROGRAMI

**TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEMDE GELİR DAĞILIMI VE BU DAĞILIMI
ETKİLEYEN FAKTÖRLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ali İhsan ÇELEN

TEMMUZ-2009

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ PROGRAMI

**TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEMDE GELİR DAĞILIMI VE BU DAĞILIMI
ETKİLEYEN FAKTÖRLER**

Ali İhsan ÇELEN

Karadeniz Teknik Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 01.07.2009

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 20.07.2009

Tezin Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Halis BAŞEL

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ali Cengiz KÖSEOĞLU

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Mehmet TUNÇER

Enstitü Müdürü: Doç. Dr. Haydar AKYAZI

Temmuz-2009

TRABZON

0. SUNUŞ

00. Önsöz

Gelir dağılımı konusu, ülkelerin refah seviyelerinin değerlendirilmelerinde önemli bir ölçü olarak kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak da; ülkeler gelirin adil dağılımını sağlamaya çalışırlar. Çünkü gelirin elde edilmesi kadar, dağıtılması da önemli bir sorun haline gelebilmektedir.

Gelir dağılımı konusu; sadece ekonomik değil sosyal ve politik birçok konuyla da ilgili karmaşık bir yapıya sahiptir. Uygulanan ekonomik yapıyla da yakından ilgili olduğu için, ekonomik politikalara paralel olarak şekillenmektedir. Özellikle, 1970’li yıllarda şekillenmeye başlayan yeni dünya düzeninden bu konu da etkilenmiş, daha karmaşık bir yapı kazanmıştır.

Türkiye’de ise, yeni dünya düzeniyle bütünleşme çabaları 1980 yılından itibaren başlamıştır. Bu konunun gündeme gelmesiyle de önemli yapısal değişimlere yer verilmiştir. Bu tez çalışması; 1980 sonrası Türkiye’inde, sadece ekonomik değil, sosyal ve politik hayatı da derinden etkileyen bu sürecin, gelir dağılımı konusu üzerindeki etkisinin ne yönde olduğunu saptamaya yönelik hazırlanmıştır.

Çalışmanın yürütülmesinde ve sonuçlanmasında emeği geçen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Halis BAŞEL’e, yine bu süreçte yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Celalettin VATANDAŞ hocama, son olarak da bütün hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini esirgemeyen annem Ayşe ÇELEN’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Trabzon, Haziran 2009

Ali İhsan ÇELEN

01. İçindekiler

0. SUNUŞ	III-XII
00. Önsöz.....	III
01. İçindekiler.....	IV
02. Özet.....	VII
03. Summary.....	VIII
04. Tablolar Listesi.....	IX
05. Şekiller Listesi.....	X
06. Grafikler Listesi.....	XI
07. Kısaltmalar Listesi.....	XII
GİRİŞ.....	1-2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GELİR DAĞILIMI TEORİSİNE İLİŞKİN GENEL AÇIKLAMALAR.....	3-33
10.Genel Açıklamalar.....	3
100.Gelir Dağılımı Kavramının Tanımı	3
101.Gelir Dağılımının Önemi	7
102.Gelir Dağılımının Amaçları.....	10
103.Gelir Dağılımının Araçları.....	12
104.Gelir Dağılımı Ölçüm Metotları	14
11.Gelir Dağılımı Kuramları	19
110.Fizyokratların Gelir Dağılımı Kuramı	19
111.Klasiklerin Gelir Dağılımı Kuramı	19

112.Neo-Klasiklerin Gelir Dağılımı Kuramı	20
113.Keynezyen Gelir Dağılımı Kuramı.....	21
114.Marksistlerin Gelir Dağılımı Kuramı	21
12.Gelir Dağılımı Türleri.....	23
120.Kişisel Gelir Dağılımı.....	23
121.Fonksiyonel Gelir Dağılımı	24
122.Sektörel Gelir Dağılımı	26
123.Bölgesel Gelir Dağılımı.....	28
13.Gelirin Yeniden Dağılımı	29
14.Gelir Dağılımına Etki Eden Faktörler	31
140.Emek Dağılımı.....	31
141.Servet Dağılımı.....	32
142.Faktör Fiyatları	33

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE 1980 ÖNCESİ EKONOMİK YAPI VE GELİR DAĞILIMI.....	35-60
20.Yeniden İnşa ve Devletçi Sanayileşme Dönemi	35
21.İkinci Dünya Savaşı Sonrası Yeniden Uyum Dönemi	42
22.İthal İkameci Dönem	45
20. Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Araştırmaları	52
200.Kişisel Araştırmalar	52
201.Kurumsal Araştırmalar	54
21. Türkiye’de 1980 Öncesi Dönemin Gelir Dağılımı Açısından Değerlendirilmesi	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEM	62-119
30.1980 Sonrası Dönemin Ekonomik Yapı ve Özellikleri.....	62
300.Genel Görünüm	62
301.Uluslararası Piyasalarla Bütünleşme Dönemi	64
302.Uluslararası Finansal Sermaye İle Bütünleşme ve Krizler Dönemi	74
3020.1994 Krizi	78
3021.2001 Krizi	88
3022.2008 Krizi	93
31.1980 Sonrası Dönemin Gelir Dağılımı Açısından Değerlendirilmesi.....	97
310.Kişisel Gelir Dağılımı.....	97
311.Fonksiyonel Gelir Dağılımı	104
312.Sektörel Gelir Dağılımı	107
313.Bölgesel Gelir Dağılımı.....	109
32.Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler	110
320.Nüfus Artışıyla Beraber Artan İşsizlik	110
321.Reel Ücretlerdeki Gerileme ve Fiyat Artışları.....	111
322.Sendikal Faaliyetlerin Kısıtlanması.....	112
323.Tarım Gelirindeki Reel Gerilemeler	115
324.Vergi Politikalarındaki Değişiklikler.....	118
325.Ekonomik Krizler	119
4. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	124
YARARLANILAN KAYNAKLAR	129
ÖZGEÇMİŞ	

02. Özet

Gelirin dağılımı sorunu, tarih boyunca önemini koruyan sürekli gündemde olan bir konudur. Özellikle sanayi devrimiyle başlayan endüstrileşme eğilimleri bu konuya yeni bir boyut kazandırarak iktisatçıların önemle ele aldığı konulardan biri haline getirmiştir.

Ülkelerin; az gelişmiş, gelişmekte olan, gelişmiş olarak sınıflandırılmalarında refahın, dolayısıyla gelir dağılımı adaletinin sağlanması konusu önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan bakıldığında; Türkiye halen sanayileşmesini tamamlayamamış, gelişmekte olan bir ülke olarak değerlendirilmektedir. Cumhuriyetin kurulmasıyla ekonomi alanında yeni açılımlar gerçekleştiren Türkiye, gelir dağılımı konusunu da yeniden ele almıştır.

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir dönüm noktası olan 1980 değişiminin, gelir dağılımı konusunu ne yönde etkilediği değerlendirilmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde gelir dağılımı teorisi ele alınmış, ikinci bölümde 1980 öncesi dönem gelir dağılımı açısından değerlendirilmeye çalışılmış, üçüncü bölümde de 1980 sonrası dönemin gelir dağılımı seyri türlerine göre açıklanmıştır.

Sonuç itibarıyla; Türkiye’de gelir dağılımı 1980 sonrası dönemde, önceki döneme göre görece bir bozulma eğilimine girdiği saptanmıştır. Gelir dağılımı özellikle 1980’li yıllarda bozulmuş, bu durum sadece fonksiyonel değil sektörel, bölgesel ve kişisel dağılımı da kapsayacak şekilde genellik kazanmıştır. Gelir dağılımının bozulmasında, 1980 sonrası uygulanan politikaların önemli bir yeri olduğu görülmüş, 1994, 1999 ve 2001 krizlerinin de etkileri belirlenmiştir. Öte yandan, Türkiye’de 2002 yılı sonrası gelir dağılımı verilerinde bir iyileşme görülmüştür. Ancak bu durum, sosyo-ekonomik gelişmelere paralel olmadığı noktasında eleştirilmektedir. Son olarak mevcut durum göz önünde tutularak gelir dağılımı adaletinin iyileştirilmesi için bazı önerilere yer verilmiştir.

03. Summary

The problem of income distribution has always been an important topic during the history. With the beginning of industrialization, this movement gained another dimension and it became the most controversial topic on the study of economy.

Income distribution plays an important role in classifying the countries in terms of under-developed, developing and developed. In this aspect, Turkey is still accepted as a developing country. With the establishment Republic, Turkey which develops new point of view, approached the issue of income distribution from a new aspect.

In this study, changes taking place in 1980 which becomes a turning point of history of Turkish Republic have been evaluated about in what way it affected the income distribution. In the first part, theory of income distribution has been discussed. In the second part, the period before 1980 has been evaluated in terms of income distribution. In the final part, the period of income distribution after 1980 has been explained in terms of their types.

As a consequence, income distribution in Turkey hasn't been equal in 1980 relatively when compared to previous period. Income distribution hasn't been equal especially in 1980's. This case has not only included functional but also sectoral, regional and individual distribution. It is clear that the politics that are applied after 1980's caused the income distribution to become unequal. The effects of economic crisis which occurred in 1994, 1999 and 2001 has been understood. On the other hand, income distribution equality has been understood after 2002 but it has been criticised from some economic environment. Because these developments are not parallel with social and economic life. Also, various offers have been presented for income distribution equality by taking care of current situation.

04. Tablolar Listesi

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Kişi Başına Düşen Milli Gelirin %20'lik Dilimler İtibariyle Gösterimi (%) (1963-2005)	98
2	Gelir Gruplarının %20'lik Dilimlere Göre Türkiye-Kent-Kır Karşılaştırılması (%) (1987-1994-2005)	102
3	Sektörlerin 1987 Sabit Fiyatlarıyla GSMH'daki Payları (1963-2006)	107
4	İşçi ve İşveren Sendikaları ve Konfederasyon Sayıları (1963-2007).....	114
5	Dolaylı ve Dolaysız Vergi Gelirlerinin GSMH'daki Payları (1981-2007).....	118

05. Şekiller Listesi

<u>Şekil Nr.</u>	<u>Şekil Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Lorenz Eğrisi.....	16
2	Türkiye'nin 1994 Ve 2002 Yıllarına Ait Lorenz Eğrisi.....	101

06. Grafikler listesi

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa Nr</u>
1	2003 Yılı Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyüme Oranları.....	94
2	Türkiye’de 2002 Yılı Sonrası İşsizlik Oranları	95
3	Kişi Başına Düşen GSMH (\$) 1963-2005	97
4	2003 Yılı %10’luk Dilimler İtibariyle Kişi Başına Düşen Milli Gelir.....	100
5	2005 Yılı %20’lik Grupların Hanehalkı Gelirleri (YTL).....	103
6	Gelirin Fonksiyonel Dağılımı (1963-2006)	104
7	Hanehalkı Kullanılabilir Gelirin Türlerine Göre Dağılımı (1987-1994-2002-2005)	106
8	Bölgesel Gelir Dağılımı (1987-2001)	109
9	Asgari Ücret Reel Yüzde Değişim Oranları (1994=100).....	112
10	Türkiye’de 1998 Yılı Sonrası Sektörel Büyüme Hızları (1998=100).....	116
11	Türkiye’de 1993 Sonrası Dönemde İşsizlik Oranları.....	120
12	Türkiye’de 1990-1997 Yılları Arası Reel Ücret Endeksi	121
13	Türkiye’de 2000 Yılı Sonrası Dönemde Verimlilik, Reel Ücret, Kişi Başına Verimlilik ve Çalışan Endeksleri (2000-2008/1)	122

07. Kısaltmalar Listesi

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Ak Parti
ANAP	: Anavatan Partisi
AŞ	: Anonim Şirketi
Bağ-Kur	: Esnaf, Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
GATT	: Ticaret Ve Gümrük Tarifeleri Genel Antlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
IBRD	: Uluslar Arası İmar Ve Kalkınma Bankası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İİBF	: İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülleri
MESS	: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
Nr	: Numara
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği

ÖİK : Özel İhtisas Komisyonu
RP : Refah Partisi
s : Sayfa
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
SHP : Sosyal Demokrat Halkçı Parti
ss. : Sayfa Sayısı
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SÜ : Sakarya Üniversitesi
TC : Türkiye Cumhuriyeti
TCMB : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL : Türk Lirası
TMSF : Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD : Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği
UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
vb : ve benzeri
YÖK : Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

Her ülke ekonomisinin temel amacı gelirini arttırmaktır. Ülkeler için gelirin artırılması konusu ne kadar önemliyse, arttırılan bu gelirin dolaşımı, dağılımı ve tüketimi konuları da o derece önemlidir. Elde edilen gelirin dolaşımı, dağılımı ve tüketimi ekonomi biliminin temelini oluşturmaktadır. Ekonomi bilimi içindeki ekonomik faaliyetlerin temelinde de mal ve hizmet üretimi vardır. Üretilen mal ve hizmetler ise belirli bir dönemin ya da bir ülkenin refahının belirlenmesinde önemli bir ölçü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir ülke için refah düzeyinin ne olduğu ve ne yönde değiştiği, ekonomik kararların alınmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu durumun saptanması için elde edilen gelirin dağılımı bilinmelidir. Bu dağılım sadece bireysel değil, fonksiyonel, sektörel ve bölgesel olarak da ele alınmalıdır.

Elde edilen gelirin dağıtılması sorunu hemen hemen her ülkede ve her dönemde var olan bir konudur. Ancak günümüzde bu konu; yenedünya anlayışı ile birlikte daha karmaşık bir hale geldiği için, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelere; sadece ekonomik değil, sosyal ve politik açıdan da istikrarın sağlanması gerekmektedir. Ekonomik, sosyal ve politik istikrarın sağlanması konuları ise gelir dağılımı konusuyla ilintilidir. Çünkü gelir dağılımı, bahsedilen konularla da ilişkili geniş bir yelpaze niteliğindedir.

Gelir dağılımı politikası; ülkelerin farklı zamanlarda izledikleri sosyo-ekonomik politikalara göre şekillenmektedir. Türkiye, 1980 tarihinden sonra uygulanan sosyo-ekonomik politikalarla ciddi bir değişim sürecine girmiştir. Yapılan bu tez çalışması 1980 sonrası Türkiye’inde meydana gelen sosyo-ekonomik değişim sürecinin gelir dağılımını ne yönde etkilediğini saptamaya yönelik hazırlanmıştır. Buna göre;

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde, yeni dünya düzenine uyum sürecinde atılan adımların gelir dağılımı açısından önemli bir yeri vardır. 1980 öncesi döneme göre bozulma eğilimine giren gelir dağılımı adaleti, bu süreçte yeniden şekillenen ekonomik, sosyal ve politik ilkelere etkilenmiştir. Buna göre gelir dağılımı adaletinin bozulmasında; vergi

politikalarındaki değişiklikler, sendikacılık sistemine getirilen daraltıcı politikalar, tarım gelirlerinin reel olarak düşürülmesi gibi konuların yanı sıra hızlı nüfus artışı, işsizlik ve ekonomik krizlerin de etkisi büyüktür.

Bu bağlamda çalışma, üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, gelir dağılımı teorisi ele alınmıştır. Gelir dağılımı konusunun tanımı, önemi, amaçları, araçları gibi temel konulardan bahsedilmiştir.

İkinci bölümde; 1980 öncesi dönemin, ekonomik yapı ve özellikleri göz önünde bulundurularak gelir dağılımı konusu değerlendirilmiş ve gelir dağılımı konusu ile ilgili yapılan çalışmalar özetlenmiştir.

Son bölümde ise; 1980 sonrası dönemin, ekonomik yapı ve özellikleri açıklanmaktadır. Bunun yanında, 1980 öncesi dönem göz önünde tutularak gelir dağılımı konusu, türlerine göre ayrıntılı olarak ele alınmış ve konuyu etkileyen faktörlere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GELİR DAĞILIMI TEORİSİNE İLİŞKİN GENEL AÇIKLAMALAR

10. Genel Açıklamalar

Elde edilen ürünün ya da bunun karşılığı olan gelirin dağılımı sorunu; tarih boyunca önemini korumuştur. Bu konu sadece ekonomik değil, sosyal ve politik boyutları da olan karmaşık bir yapıya sahiptir. İnsanlık tarihinin her döneminde önemle ele alınan bu konu, sosyo-ekonomik birçok gelişmeden etkilenmiştir. Özellikle endüstri devriminin yaşanmasıyla yeni bir boyut kazanan bu konu, son olarak 1970'li yıllarda tüm dünyada etkili olmaya başlayan yeni dünya düzeni politikalarıyla yeniden şekillenmiştir.

Ekonomiler, yaşanan değişimlere paralel olarak gelir dağılımı konusunu yeniden ele alırlar. Çünkü gelir dağılımı, sosyo-ekonomik refahı gösteren önemli bir ölçü olarak bilinmektedir. Öte yandan, uygulanan ekonomik politikalar ile gelir dağılımı politikaları arasında sıkı bir ilişki vardır. Bu nedenle gelir dağılımı konusu ele alınırken, uygulanan ekonomik politikalar çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Buna bağlı olarak gelir dağılımı konusu, Türkiye Cumhuriyeti açısından değerlendirilirken, uygulanan ekonomik politikalar çerçevesinde ele alınmalıdır. Özellikle 1980 yılında küreselleşme adına önemli bir adım atan Türkiye, bu tarihten itibaren önemli bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişim süreci sosyo-ekonomik birçok konuyu etkilemiştir. Gelir dağılımı konusu da etkilenen bu konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelir dağılımı konusunun Türkiye açısından değerlendirilmesine geçilmeden önce, gelir dağılımı kavramının incelenmesi faydalı olacaktır.

100. Gelir Dağılımı Kavramının Tanımı

En geniş anlamıyla gelir dağılımı; bir tarafta ücret ve maaşlar; diğer tarafta, değişik şekillerde görülen mülkiyet gelirleri olmak üzere iki ana faktör arasındaki paylaşım olarak

tanımlanmaktadır (PETERSON, 1994, p.442). Ancak, teorisyenler bu tanımlamayı daraltarak daha öznel tanımlamalar yapmışlardır. Buna bağlı olarak;

Gelir dağılımı; ulusal gelirin, yaratılmasında rolü bulunan çeşitli üretim araçları arasındaki paylaşımı olarak ele alınmıştır (HATİPOĞLU, 1976, s.13).

Öte yandan, ürünlerin veya gelirlerin şahıslar veya sosyal gruplar arasında paylaşılma tarzını belirleyen sosyal ilişkilere bölüşüm ilişkileri denir. Bölüşüm ilişkilerinin sonucu olarak şahıs veya gruplara intikal eden ürünlerden alınan payların ifadesine de gelir dağılımı denmiştir (BORATAV, 1976, s. 9).

Başka bir tanımda da gelir dağılımı; bir ülkede, belirli bir dönemde yaratılan milli gelirin o ülkedeki kişiler ya da üretimde görev alan üretim faktörleri arasında dağılımı şeklinde tanımlanmıştır (KARATAŞ, 2004, s. 11).

Ayrıca gelir dağılımı, ülkede yaratılan toplam gelirin, bireyler veya ailelerin her birine düşen dilimin büyüklüğü bakımından paylaşılma şekli olarak ya da nüfusun aynı oranının gelirin belli oranını alması şeklinde de tarif edilmiştir (KARAMAN, 1995, s.154).

Yabancı literatürde ise; bölüşüm (distribution) ve gelir dağılımı (income distribution) kavramının genelde aynı anlamda kullanıldığı ve bunlardan fonksiyonel ve kişisel gelir dağılımının anlaşılması gereği belirtilmiştir (UYSAL, 1999, s.4).

Bütün bu tanımlar çerçevesinde gelir dağılımını, genel olarak, elde edilen ürünün ve/veya bunun parasal karşılığı olan “gelirin” üretime katkıda bulunanların (emek, sermaye, doğal kaynaklar, müteşebbis) arasında paylaşımı olarak açıklanabilir. Anlaşılacağı üzere üretimin varlığı, gelir dağılımının ön şartı olmakta ve üretim sürecinde ortaya çıkan iş bölümü, gelir dağılımının temelini oluşturmaktadır.

Gelir ise, üretim ve hizmet süreçlerinin sonucu olarak, gerçek ve tüzel kişilerin elde ettikleri parasal ya da nesnel kazanım olarak ifade edilmiştir. Mal ve hizmet üretiminde kullanılan tüm girdilerin giderleri ile araç ve gerecin aşınma payları satış fiyatından çıkarıldığında geriye kalan fazlanın diğer bir değişle net katma değer, sürece katılan işçilere ve sermaye sahiplerine düşen bölümü, onların gelirini oluşturmaktadır. Mal ve hizmet üretimine katılan işgücü ve sermayenin, üretim sürecinde yaratılan değer artışını

kendi aralarında nasıl bölüşecekleri, teknik, ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutları olan, çok yönlü ve karmaşık bir konu olarak nitelendirilmektedir (KEPENEK-YENTÜRK, 2003, s.451).

Bu aşamada, üretim sonunda elde edilen gelirin kime gideceği sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu soru, üretimin derhal bir paylaşma, bir bölüşüm meselesi meydana getirdiğini gösterir. Her toplumda, elde edilen gelirin paylaşılmasını düzenleyen bir mekanizma bulunmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin bu yönü dağılım olgusu şeklinde tanımlanmaktadır (BORATAV, 1976, s.7).

Elde edilen gelirin paylaşımı, değişik yer ve zaman dilimlerinde uygulanan ekonomik sistemlere göre şekillenir ancak elde edilen gelirin dağılımı problemi sabittir. Çünkü bu konu her zaman önemli bir sorun alanı olarak algılanmaktadır.

Elde edilen gelirin nereye gideceği sorusunun ortaya çıkmaması için üretim faktörlerinin veya gelirin bir kişiye ait olması gerekmektedir. Ama bu durum günümüzde az rastlanan bir olgudur. Özellikle işbölümü ve uzmanlaşmaya dayanan çağımız ekonomik örgütlenmesinde üretim, binlerce insan, makine ve doğal kaynakların bir ürünüdür. Çeşitli üretim faktörlerinin bir araya getirilmesiyle oluşan gelirin, sahipleri arasında adil bir şekilde paylaşılması gerekmektedir (UYSAL, 1999, s.6).

Bunun yanında, yeni dünya düzeni ile hızlanan bilgi ve teknoloji gelişimi ve alışverişi, üretime katılan faktörleri daha da çeşitlendirmektedir. Buna bağlı olarak elde edilen gelirin dağıtılması konusu her geçen gün daha da karmaşık bir yapı kazanmaktadır.

Yüzyıllardan beri süregelen bu paylaşım konusunda, çoğu zaman anlaşmazlıkların çıktığını görebiliriz. Çünkü insanoğlu faydasını maksimize etmeye çalışır. Bir tarafta fayda adını alan bu pay, öbür tarafta kar adını almaktadır. Dağılım anlaşmazlıklarının bazen savaş denilebilecek düzeye kadar ilerlediği görülür. Toplayıcılık, avcılık, kölelik, feodalite ve kapitalizm olarak sıralayabileceğimiz dönemlerin değişme süreçlerinin temelinde, dağılım ilişkisinin önemli bir yer tuttuğu görülmüştür.

Örneğin; bir üretim biçimi olarak kabul edilen kölelik ve köle kullanımı; emeğin elde ettiği gelirin başka biri tarafından el konulduğu ve bu elde edilen gelire el koymanın

kurumsal hale getirildiği toplumsal olgu şeklinde tanımlanmaktadır. Bu üretim biçiminin sona ermesindeki en önemli etkenlerden biri de ortaya çıkan artık ürünün¹ dağılımında yaşanan problemler olarak görülmektedir (LORDOĞLU-TÖRÜNER, 1991, s.10).

Bu durumdan hareketle denilebilir ki, gelir dağılımı konusu sadece ekonomik olmayıp sosyal veya siyasal birçok konuyla da ilişkilidir. Böylece gelir dağılımı konusu her zaman toplumsal bir sorun olarak ele alınır. Bu toplumsal sorun asırlardan beri ciddiyetini korumuştur. Çünkü dünya; her çağda güçlüler ve güçsüzler arasında olduğu gibi zenginler ve yoksullar arasında da büyük uçurumların söz konusu olduğu bir dünyadır (KORAY, 2005 s.265).

Gelir dağılımı ve adaletsizliği konusundaki ilk görüşler klasik iktisatçılar tarafından öne sürülmüştür. Klasik ekonominin kurucularından David Ricardo; reel ücretleri asgari bir yaşama düzeyinde sabit farz etmektedirler. Ancak Marksist iktisatçılar sürekli bir “sefilleşmeden” bahsetmektedirler, diğer bir deyişle Karl Marks, fakirlerin giderek daha fakir, zenginlerin ise giderek daha zengin olduğunu öne sürmüştür (AKSU, 1993, s.10-11). Oysa neo-klasik iktisatçı olarak bilinen Alfred Marshall’a göre zenginler giderek daha fakir olurken, fakirler giderek daha zengin olmaktadır. Son olarak İtalyan ekonomist Wilfredo Pareto tarafından kabul edilen görüşe göre gelir dağılımı konusu muhtemelen insan kavrayışının ve belki de insan etkisinden uzak bir sosyal sabit olarak değerlendirilmektedir (DPT, 1994, s.1-2).

Öte yandan tam bir gelir dağılımı adaleti şimdiye kadar hiçbir toplumda sağlanamamıştır. Gelecekte de sağlanabilme olasılığı az görülmektedir. Çünkü sağlanacak gelir dağılımı adaletinin; genel olarak toplumu, uygarlık yolunda ilerlemekten alıkoyacağı ileri sürülmektedir. Bu açıdan, zengin ve fakirin değer verdiği özgürlüklerinin feda edilmesi pahasına elde edilen gelir dağılımı adaletinin birçok kimseler tarafından yadırganacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla gelir seviyesini yükseltmek ve bazı ana hürriyetlerden yoksun kalmamak için gerekli oranda gelir farklılıklarını kabul etme gereği ön plana çıkmaktadır (SARC, 1970, s. 7).

¹Artık Ürün, üreticilerin kendi tüketimleri için gerekenden çok ürettikleri ürün olarak tanımlanmıştır. Üretim olanaklarının az ya da sınırlı olduğu ilkel toplumlarda insanlar ancak varlıklarını sürdürebilecek, diğer bir ifadeyle yaşayabilecek kadar üretebiliyorlardı, artık ürün yoktu. Üretim güçlerinin gelişmesiyle emeğin verimi artmış ve toplumun özel mülkiyete, dolayısıyla da sınıflara bölünmesine yol açan artık-ürün elde edilmeye başlanmıştır (HANÇERLİOĞLU, 2006, s.20).

Gelir dağılımı denildiğinde sadece bireylerin belirli bir dönem içinde elde edilen gelirden aldıkları pay anlaşılmalıdır. Çünkü günümüzde gelir dağılımı konusu önceki dönemlere göre daha karmaşık bir hal almıştır. Gelir dağılımı konusu; fonksiyonel (ücret, faiz, rant), sektörel (tarım, ticaret, hizmet) ve bölgesel açılardan da değerlendirilmektedir. Öte yandan gelir dağılımı konusu; eğitim, göç, işsizlik, vergiler, sendikalaşma, teknoloji gibi birçok konuyla da yakından ilgili hale gelmiştir. Çünkü bu konular gelirin adil olarak dağıtılmasında ele alınan önemli konulardır.

Gelir dağılımı konusu muhakkak ki; mevcut ülkede uygulanan ekonomik sistem ile yakından ilgilidir. Piyasa ekonomisinin egemen olduğu kapitalist ekonomik sistem ile devletin her türlü ekonomik faaliyeti düzenlediği sosyalist sistemde gelir dağılımı mekanizmaları farklıdır. Günümüzde küreselleşmeyle birlikte kapitalist sistem temel ekonomik sistem haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak gelir dağılımı konusu da bu sistem içinde şekillenmektedir.

101. Gelir Dağılımının Önemi

Gelir dağılımı konusu sosyal refahın değerlendirilmesinde iyi bir ölçü olarak kabul edilmektedir. Ancak bir ülkenin ekonomik açıdan gelişmesi, kişi başına düşen gelirin, ABD’de olduğu gibi, 25.000 doları geçmesi o ülkede herkesin belirli bir geliri ve gelir güvencesi olduğu anlamına da gelmemektedir. Ekonomik gelişme, tam tersine dünyadaki ekonomik eşitsizliği büyütmesi gibi birçok toplumda da gelir grupları arasındaki gelir dağılımının, daha da adaletsiz olmasına yol açabilmektedir (KORAY, 2005, s.265).

Öte yandan bir ekonomide gelir dağılımı konusunda büyük bir eşitsizlik söz konusu ise, herkesin kullandığı mal talebi ve üretimi, dağılımın daha eşit olması durumundaki seviyenin altında gerçekleşeceği ileri sürülmektedir. Bunun yanında lüks mal tüketimi ve üretimi artacaktır. Gelir dağılımının bozuk olduğu toplumlarda kötü beslenme, düşük eğitim ve kültür seviyesi, sağlıklı olmayan çevre ve sağlık ortamı, geniş halk kitlelerinin yoksulluğu ile birleşince, sosyal huzur ve barışı tehdit etmeye başlar. Zengin kesimin gösterişli tüketim kalıbı da buna eklenince, o toplumda büyük sosyal çalkantılar ve patlamaların meydana gelebileceği savunulmaktadır. Böyle bir ortamda da, istikrarlı bir ekonomik kalkınmanın sağlanamayacağı öne sürülmektedir (KARLUK, 2002, s.57). Öte yandan teorisyenler, adaletsizlik ve büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri

sürerler. Ancak aşırı adaletsizliğin, büyümenin önünü kestiği ve yoksulluğun giderilmesini engellediği de iddia edilmektedir (ŞENKAL, 2005, s.410).

Bir toplumda gelir dağılımının bozuk olması o toplum içindeki bireylerin eğitim, sağlık, beslenme gibi olanaklardan herkesin adil olarak faydalanamadığını ifade etmektedir. Eğer bu olanakların sağlanmasında önemli bir adaletsizlik söz konusu ise bu durumun sonuçlarından biri olan yoksulluk kavramı karşımıza çıkar. Gelir dağılımı adaletinin sağlanması ile yoksulluğun önlenmesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Çünkü yoksulluk, gelir dağılımı adaletsizliğinin bir sonucu olarak görülmektedir.

Öte yandan bireyler belli bir geliri ihtiyaçları için kullandıktan sonra geri kalanını tasarruf ettikleri için gelir dağılımının tasarruf ve dolayısıyla yatırımlarla da ilişkisi olduğu bilinmektedir. Bireylerin tasarruf ve tüketim eğilimleri ve satın aldıkları mal ve hizmetlerin niteliği gelirlerinin büyüklüğüne göre değiştiğinden, gelir dağılımı bir ülkede tüketim ve tasarrufun hacmini ve tüketimin meydana gelmesini etkilemektedir (SARC,1970, s.5).

Diğer taraftan bir toplumda gelir dağılımı adaletinin bozuk olması, o toplumun eğitim alanındaki ilerlemesini de engellemektedir. Çünkü eşitsizlik yüksek olduğu zaman devlet elit kesimden vergi toplamaya daha az istekli olur ve sosyal harcamalar, olması gerekenden daha az yapılır. Böylece çok az insan eğitim ve sağlık alanında finansal kaynağa sahip olur. Aynı şekilde ücret dengesizliği de çalışma isteğini azaltarak maliyetleri yükseltebilir. Eğer ücret, işgünün yeteneğini ve eğitim düzeyini karşılamıyorsa, işgünün üretkenliği düşebilir. Bunun durumun sonucu da, mikro ekonomik verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir (ŞENKAL, 2005 s.410-411).

Toplam gelirin adaletsiz dağıtıldığı bir ülkede toplumsal huzursuzluğun olması da kaçınılmaz olarak görülmektedir. Böylece, var olan eşitsizlikleri azaltma ve gelir seviyesi düşük kesimlerin gelirlerini, ekonomik gelişmeye paralel olarak arttırmak bu yönden çok önemli görülmektedir.

Öte yandan gelir dağılımı bir ülkedeki tüketimi, tasarruf hacmini ve tüketim bileşimini etkilemekte ve bu sebeple de gelir dağılımındaki bozulmanın derecesinin ve nereden kaynaklandığının bilinmesi gereği vurgulanmaktadır. Bunun yanında dağılım sorunu yalnızca var olanı paylaşmak olarak görülmemeli, ülkenin toplan kaynaklarının dengeli

dağıtılması sonucunda piyasa genişlemesinin sağlanacağı ve ekonomide üretim potansiyelinin artacağı da göz önünde bulundurulmalıdır (DPT, 2001, s.2). Gelir dağılımı adaletsizliğinin önemli bir sonucu da suç olaylarının artmasıdır. Özellikle sanayileşme ve şehirleşmeyle beraber nüfusların şehir merkezinde toplanması birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Hırsızlık, gasp, adam kaçıрма, adam öldürme gibi birçok suçun temelinde gelir dağılımı adaletsizliğinin payının da olduğu savunulabilir.

Gelir dağılımı adaleti hükümetlerin alacağı ekonomik, sosyal ve siyasal kararların alınmasında da önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü dağılım adaleti bozuldukça makro ve mikro ekonomideki dengesizlikler de artacak alınacak kararlar ve uygulanacak politikalar, daha da zorlaşacaktır.

Öte yandan gelir dağılımı adaleti, sosyal ve ekonomik kurumlar arasındaki ilişkinin belirlenmesinde de önemli bir yer tutmaktadır. Gelir dağılımı sosyal adalet ve eşitlik kavramlarıyla yakından ilgili bir kavram olduğu için, meydana gelen eşitsizlik genel ekonomik eşitsizlik göstergelerinden biri olmaktadır. Bunun yanında politik açıdan, bir demokrasinin iyi işleyebilmesinin temel şartlarından biri, gelir dağılımı adaletinin sağlanması olarak görülmektedir (TÜİK, 2008, s.55-56).

Buraya kadar yaptığımız açıklamaların ışığında denilebilir ki; bir ülkenin güçlü bir ekonomik, sosyal ve politik yapıya sahip olmasında gelir dağılımı adaletinin sağlanması önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü iyi bir gelir dağılımı adaleti; bireylere daha iyi fırsatlar sağlar, daha çok tasarruf ve yatırım olanağını sunar. Demokrasinin daha iyi işleyebilmesi ve daha az sosyal kargaşanın çıkması gelir dağılımı adaletinin sağlanmasına bağlıdır. Öte yandan gelir dağılımı adaleti vergi gelirlerinin artmasını ve dolayısıyla daha fazla sosyal yatırımın gerçekleşmesini sağlamakta ve yoksulluk sorununun aşılmasında da önemli bir yer tutmaktadır.

Gelir dağılımı adaletinin sağlanması ekonominin kalkınmasında da önemli bir paya sahiptir. Ekonomideki tasarruf, tüketim eğilimleri, üretilen ve tüketilen mal ve hizmetlerin niteliği ile kalitesi, büyük ölçüde gelir dağılımına bağlıdır. Gelirin tüketime veya yatırıma yönlendirilmesini gelir sahipleri karar verdiğine göre, gelir dağılımı ile tüketim ve yatırımlar arasında doğrudan bir ilişki ortaya çıkmaktadır (KARLUK, 2002, s.57).

Özet olarak devletler, hükümetler, bireyler bu konuda ne kadar iyilerse geri kazanımları da o derece iyi olacaktır. Her devlet, her hükümet, her birey gelir dağılımının daha adil olmasını ister ve bu konu üzerinde çalışmalar yapılır. Ancak, var olan şartlar ve karşılaşılan problemler bazen bu çalışmaları olumsuz etkileyebilmektedir.

102. Gelir Dağılımının Amaçları

Ekonomilerde gelir dağılımı politikalarının değişik amaçları bulunmaktadır. Bu amaçlar; eşitlik, asgari yaşama seviyesinde asgari gelir hakkı, gelir farklılıklarının üst seviyede sınırlandırılması, çalışma, ihtiyaç, herkese eşit davranma şeklinde özetlenmektedir (AKSU, 1993, s.24).

Bu amaçlardan biri eşitlik ilkesidir. Eşitlik ilkesi, tarih boyunca önemini korumuştur ancak toplumlar, bireylerin eşitliği için önemli derecede çaba harcasalar da mutlak eşitlik sağlayamamışlardır. Çünkü toplumdaki bireyler, yaratılış itibariyle bir takım farklılıklara sahiptirler.

Konu bu açıdan değerlendirildiğinde elde edilen gelirin paylaşılmasında da farklılıkların olacağı söz konusu olmaktadır. Çünkü çalışanla çalışmayan, farklı yetenekler, karlı faaliyet kollarında çalışanlar, farklı yaş ve cinsiyet, eğitim gibi farklılıkları olanlar arasında mutlak eşitlikten bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle milli gelirin dağılımında eşitlik ilkesi ile gelirin üretime katılan faktörler arasında adil bir paylaşımı ifade edilmektedir. Yani milli gelirin dağılımında eğitim, cinsiyet, farklı yetenek gibi faktörler dikkate alınarak gelir dağılımına gidildiği sürece eşitlikten bahsetmek mümkündür (KARATAŞ, 2004, s.12).

Bütün ekonomilerde, gelir dağılımı politikası amaçlarına bakıldığında, ilk basamağın asgari yaşama seviyesinde herkese gelir hakkı ilkesi görülmektedir. Bu şekilde bir asgari gelir talebi genel olarak kamu vicdanında yerine getirilmesi gereken mutlak bir sorumluluk veya anayasa anlamında bir ilke olarak anlaşılmaktadır (AKSU, 1993, s.35).

Bu durum, ekonomilerde asgari ücret sistemi² ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Yapılan kanunlar ile bireylere asgari geçimi sağlayacak bir ücret düzeyinin garanti edilmesi hedeflenmektedir. Başka bir deyişle işverenler, belirlenen bu ücret düzeyinden daha aşağıda bir ücret düzeyi benimseyemezler. Gelir dağılımı politikalarının önemli bir amacı olan asgari gelir hakkının sağlanması ilkesi, gelir dağılımı adaletinin sağlanmasında da önemli bir yere sahiptir.

Gelir dağılımı politikalarının bir başka amacı ise, gelir farklılıklarının üst seviyede sınırlandırılmasıdır. Çünkü gelir dağılımının adaletsiz olduğu bir ülkede toplumsal huzursuzluğun olması kaçınılmazdır. Var olan eşitsizlikleri azaltma ve gelir düzeyi düşük kesimlerin gelirlerini ekonomik gelişmeye paralel olarak arttırmak bu bakımdan önem taşımaktadır (DPT, 2001, s.2). Bu nedenle ekonomiler, üretim ve dağılım politikaları arasındaki uyumu sağlamak zorundadırlar. Öte yandan çalışmayı desteklemek amacıyla belirli düzeylerde farklılıkların olduğu görülmektedir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi bu farklılıkların aşırı olması, diğer problemleri de beraberinde getirebilir.

Çalışma ilkesi ise; elde edilen gelirin bireyler arasında kendi verimlilikleri ölçüsünde yani bireysel faaliyetlerine uygun olarak dağıtılmasını ifade etmektedir (AKSU, 1993, s.39). Milli gelirin bireyler arasında, kabiliyetlerine göre dağıtılması konusu özen gösterilmelidir. Yani gelire katkıda bulunanların katkıda bulunma dereceleriyle dağılıma tabi tutulmaları gerekmektedir. Bu durum ise aynı işi gören bireylerin aynı düzeydeki gelirlere sahip olması anlamına gelmektedir. Çalışanla çalışmayan bireyler arasında gelir yönünden farklılığın olması gerekmektedir (KARATAŞ, 2004, s.13).

Gelir dağılımı politikasının bir diğer ilkesi ise ihtiyaç ilkesidir. İhtiyaç ilkesi; elde edilen gelirin, kişilerin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde dağıtılması olarak tanımlanmaktadır. Çünkü ihtiyaç fazlası gelir, bir başkasının gelir payını gasp etmek şeklinde düşünülebilir. Bu sonuç ise toplumlarda huzursuzlukların kaynağını teşkil etmektedir. Ancak bugün ihtiyaçtan ne anlaşıldığı ve hangi ölçüler içerisinde uygulanacağı konusu tartışmalı bir

² Türkiye’de ise asgari ücret sisteminin esasları Asgari Ücret Yönetmeliğinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Yönetmeliğin 4. Maddesinin d fıkrasında asgari ücret “işçilere normal bir çalışma günü karşılığı ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım ve kültür gibi zorunlu ihtiyaçlarını günün fiyatları üzerinden asgari düzeyde karşılamaya yetecek ücret” olarak tanımlanmıştır. Bu hükümden de yararlanarak asgari ücretin, işçinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayarak ona asgari bir yaşam düzeyi sağlamaya yeterli olan, işverenin bundan daha düşük miktarda ücret ödeyemeyeceği, zorunlu niteliğe sahip bir ücret olarak tanımlanması mümkündür (SÜZEK, 2006, s.289).

konudur (AKSU, 1993, s.44-45). Çünkü gelişen ve değişen dünyada, bireylerin ihtiyaçları da değişmektedir. Özellikle yeni dünya düzeni ile ortaya çıkan rekabet ortamı, mal ve hizmet çeşitliliğini hızlandırmış, ihtiyaçları daha da arttırmıştır.

Gelir dağılımı politikasının bir diğer ilkesi ise herkese eşit davranma ilkesidir. Eşit davranma ilkesi; bireyleri ırk, cinsiyet, sınıf, din ve siyasi görüş bakımından ayırım yapılmaması gereğini ifade etmektedir. Bu durum demokratik toplumlarda anayasal güvence altına alınmıştır. Konunun gelir dağılımı ile ilişkisi ise; elde edilen gelirden, herhangi bir ırkın, cinsiyetin, bir dine ya da siyasi görüşe ait olanların az ya da çok alması noktasındadır. Toplumda çıkabilecek huzursuzlukların nedeninin bir başka boyutu ise bu yöndedir.

103. Gelir Dağılımının Araçları

Gelirin elde edilmesi ve kullanılması esnasında görülen dağılımı politikası araçları genel olarak ücret, fiyat, maliye ve servet politikaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Belirtilen bu dağılım politikası araçları her ne kadar ayrı birer politika olarak belirtilmekte ise de, uygulamada bu politikaları birbirinden kesin sınırlarla ayırt etmek olanaksızdır (AKSU, 1993, s.47).

Ücret politikası konusu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için, farklı şekil ve açılardan değerlendirilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ücret politikası, daha çok emek istismarını önlemek için ve geliri yalnız emeğinden olan bireylere, normal geçimlerini sağlayacak bir ücretin sağlanması konuları üzerinde yürütülmektedir. Öte yandan gelişmiş ve tam istihdam sağlamış ekonomilerde ücret politikası, daha çok enflasyonun etkilerini önlemek ve ekonominin genel dengesini sağlamak için bir araç şeklinde kullanılmaktadır. Bu nedenden dolayı ücret konusu veya politikası konusu, tam istihdam sağlamış ve birçok temel sanayide işgücü azlığıyla karşı karşıya kalan ekonomilerde daha önemli bir konu haline gelmiştir (TALAS, 1965, s.18).

Türkiye'nin gelişmekte olan bir ekonomiye sahip olduğu bilinmektedir. Buna göre ücret politikaları; enflasyonist etkilerin azaltılması, emek istismarının önlenmesi, bireylere asgari geçim düzeyinin sağlanması amaçları çerçevesinde yürütülmektedir.

Ücret politikası yanında bir fiyat politikasının takip edilmesi gelir dağılımının ikinci aracını oluşturur. Fiyat politikası, dağılım politikasının bir aracı olduğundan devlet ilk planda dar gelirleri korumaya yönelmektedir. Bu koruma genellikle asgari yaşamayı belirleyen mallara yönelmektedir. Bu korumada hayattaki risklere karşı önemli temel gıda maddeleri, bir konut ve mümkün olduğunca eşit eğitim şansı bununla ilgili olarak sayılabilir. Ayrıca fiyat politikasının fonksiyon, toplumdaki yapı değişimleri ile zarara uğrayan grupları korumaktır. Fiyat politikası tedbirleriyle tarım sektöründe çalışanların lehlerine olan bir düzenlemenin de yapılması gerekmektedir (AKSU, 1993, s.49).

Gelir dağılımı politikasının bir diğer aracı da maliye politikasıdır. Maliye politikasının bu amacı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yapısal bozuklukların bir sonucu olarak görülen servet eşitsizliklerinin doğurduğu sosyal adaletsizlikleri giderme hedefi taşımaktadır. Toplumun çeşitli kesimleri arasındaki gelir dağılımı; maliye politikası araçlarıyla etkilenebilmektedir (ULUSOY, 2006, s.32). Gelir dağılımı adaletini sağlamada kullanılan maliye politikası araçlarında vergi konusunun önemli bir yeri vardır. Bunun yanında kamu harcamaları, transfer harcamalarında yapılan düzenlemelerle de gelir dağılımı adaleti sağlanmaya çalışılır.

Gelir dağılımı adaletini sağlamada kullanılan bir diğer araç ise eğitim politikasıdır. Bilindiği üzere, hemen hemen bütün ülkelerde bir sosyal sınıftan diğerine geçişi sağlayan en önemli faktördür. Daha önce de belirttiğimiz gibi eğitim, yoksul kesimlerin vasıf ve becerilerini artırarak onların hem moral yönünden tatmin olmalarını hem de rekabetçi bir ortamda nitelikli iş bulabilme imkânı sağlar. Gelişmiş ülkelerde eğitim hizmetlerinin bütün öğrencilere aynı kalitede verilmesine özen gösterilmekte ve bu suretle fırsat eşitliği sağlanarak gelir dağılımı önemli ölçüde iyileştirilmektedir. Böylece, çalışkan ve yetenekli vatandaşların içinde buldukları bir sosyal sınıftan daha üst bir sınıfa geçmeleri kendiliğinden sağlanmaktadır (TÜRKMEN, 2002, s.50). Sonuç olarak eğitim hizmetleri, toplumdaki dağılım miktarı ve biçimine bağlı olarak, ülkelerin gelir dağılımlarını yakından etkilemektedir.

Gelir dağılımı adaletinin sağlanmasında kullanılan bir başka araç ise servet politikasıdır. Servet politikası temel olarak, eşitsiz dağılan servetlerin mümkün olduğunca eşit bir biçimde dağıtımının sağlanmasını amaçlamaktadır. Varlıkların dağıtımını

sağlamanın bir yolu, varlıkları zenginden fakire yani varlıklara daha çok sahip olanlardan hiç sahip olmayanlara veya daha az sahip olanlara doğru olmak üzere yeniden dağıtmaktır (ERSEZER, 2006, s.259).

104. Gelir Dağılımı Ölçüm Metotları

Çeşitli sosyal sınıfların yaşam koşulları ve hayat standartları arasındaki fark, eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır. Gelir eşitsizliği ise belirli bir orandaki nüfus diliminin milli gelirden aldığı pay ile aynı orandaki bir başka nüfus diliminin milli gelirden aldığı pay arasındaki farklılığı göstermektedir (DPT, 2001, s.5).

Kişisel gelir dağılımları, çeşitli gelir büyüklüklerine veya gelir dilimlerine düşen birey, aile veya tüketici birimi sayılarını gösteren frekans dağılımlarıdır. Literatürde kişisel gelir dağılımını ölçmek için kullanılan birçok ölçü bulunmaktadır.

Gelir dağılımı serilerinde değişkenliğin (dağılımın) fazla olması, eşitsizliğin de büyüklüğüne delil oluşturmaktadır. Çünkü gelir grupları arasındaki gelir farklılıklarının fazlalığı, değişkenliği ortaya çıkarmaktadır. Gelir dağılımı araştırmalarında değişkenlik için en çok Değişim Aralığı, Aralık Ölçüsü, Görelî Ortalama Sapma, Standart Sapma, Varyans, Logaritmik Varyans, Değişim Katsayısı, Gini Oranı, Yüzde Payları, Lorenz Eğrisi, Pareto Katsayısı ve Atkinson Eşitsizlik Ölçüsü gibi ölçüler kullanılmaktadır (KARLUK, 2002, s.61).

Değişim aralığı; değişkenlik hakkında kabaca fikir veren değişim aralığı ve bir serideki maksimum gelir ve minimum gelir arasındaki farkı ifade eden bir ölçüdür. Değişkenlik hakkında ancak kabaca bir fikir verebilen bu ölçü, serinin sadece iki uç değerini dikkate alarak arada kalan diğer terimlerin nasıl değiştiklerini hiç hesaba katmadığı için eleştirilmektedir (DPT, 2001, s.5).

Aralık ölçüsü; dağılımın iki ucundaki değerleri karşılaştırmaktır. Aralık ölçüsü; iki uç değer arasındaki farkın ortalama gelire oranı şeklinde ifade edilmektedir. Aralık ölçüsü iki uç değer arasındaki dağılımı ihmal ettiği için eleştirilmektedir (KARLUK, 2002, s. 61).

Görelî ortalama sapma; bir dağılımda uç değerleri incelemenin dışında da çeşitli analiz araçları vardır. Bunlardan biri görelî ortalama sapmadır. Dağılımdaki bütün gelir

düzeylerini ortalama gelir ile karşılaştırır ve tüm farkların mutlak değerlerinin toplamı bulunup; bu farklar toplamı, toplam gelire oranlanırsa göreceli ortalama sapma elde edilir. Bu ölçüt için, ortalamanın aynı tarafında bulunan daha yoksul bir kişiden daha zengin bir kişiye doğru yapılan gelir transferlerine karşı duyarlı olmaması bir eleştiri noktasını oluşturmaktadır (DPT, 2001, s.5-6).

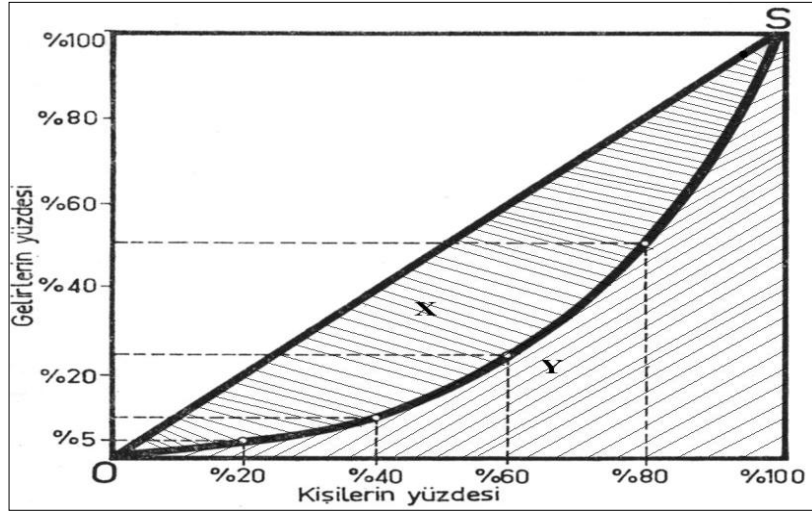
Varyans; değişimin ortak istatistikî ölçüsü olan varyans, mutlak farkların değerlerinin basit toplamını almak yerine, bu farkların kareleri toplandığında ortalamadan uzaklaşan farkları ifade eder. Diğer şeyler sabitken, daha yoksul bir kişiden daha zengin bir kişiye yapılan gelir transferi her zaman için varyansı, diğer bir ifadeyle eşitsizlik ölçüsünü yükseltir. Bu nitelik bir eşitsizlik ölçütü için önemli bir husus olarak nitelendirilmektedir (DPT, 2001, s.6).

Standart sapma; terimlerin aritmetik ortalamadan farklarının (sapmalarının) kareleri ortalamasıdır. Standart sapma, istatistiksel analizlerde dağılım ölçüsü olarak en çok kullanılan ölçüdür. Üst gelir grubundan düşük gelirli birime gelir aktarması olduğunda büyük değerdeki sapma azalır, küçük değerdeki sapma artar. Bütün gelirlerin birbirine eşit olduğu durumda ise standart sapma sıfırdır (KARLUK, 2002, s.61).

Logaritmik Varyans (Gelirlerin Logaritmalarının Varyansı); düşük gelirli olanların gelir transferlerine daha fazla önem verilmesi istendiğinde gelirler için logaritmik formun kullanılması gerekmektedir. Çünkü gelir düzeyleri arttıkça, gelir düzeyleri farklarında daralma meydana gelmektedir. İstatistikte genel olarak geometrik ortalamadan farkların karesi alınmakla birlikte, pek çok gelir dağılımı çalışması aritmetik ortalamanın logaritmasından farklar biçiminde bir yaklaşım izlenmektedir. Ölçünün logaritmik olması küçük gelirlerin nispi olarak daha çok ağırlık taşıması sonucunu doğurur. Belli bir miktar gelirin, düşük gelirli bir kişinin gelirin eklenmesi logaritmik varyansa, aynı gelirin yüksek gelirli bir kişinin gelirinden çıkarılması durumundan daha çok bir düşme meydana getirir. Logaritmik varyans, diğer eşitsizlik ölçülerine göre düşük gelirli bireyler için daha fazla ağırlık vermekte ayrıca değişim katsayısı gibi ortalama gelir farklılıklarından etkilenmediği için gelir dağılımı karşılaştırmalarında bir sorun yaratmamaktadır. Logaritmik varyans ortalama gelirin altındaki ve üstündeki farkları tam olarak yansıttığı için serinin tamamı ile

İlişkilidir. Bütün bunlar refah açısından eşitsizlik ölçüsü için tercih edilir özellikler olarak nitelendirilmektedir (KARATAŞ, 2004, s.15).

Değişim Katsayısı; Bir serinin standart sapması, serinin aritmetik ortalamasına bölünür ve sonuç 100 ile çarpılırsa değişim katsayısı elde edilir. Değişim katsayısı ile standart sapmanın aritmetik ortalama içindeki payı bulunmuş olur. Değişim katsayısı, her düzeydeki gelirler arasındaki gelir transferlerine karşı duyarlı olma özelliğine sahip olmasıyla beraber varyanstan farklı olarak ortalama gelirden ve ölçü biriminden bağımsız olduğundan ülkelerarası karşılaştırma yapmada kullanılabilir bir ölçüdür. Bütün gelirlerin eşit olması halinde değişim katsayısının değeri sıfır olur (DPT, 2001, s.7).

Şekil: 1

Lorenz Eğrisi

Kaynak: ERGİN ve diğerleri, 1976, s.339-340

Lorenz eğrisi yöntemi, bir toplumda veya bir ekonomide kişisel gelir dağılımının adil olup olmadığı konusunda bize önemli bilgiler sağlar. Bu metoda göre öncelikle çeşitli gelir dilimlerinde ne kadar kişinin bulunduğu tespit edilir. Daha sonra ise bireyler en az gelirden en çok geliriye, yüzdeler halinde sıralanarak her yüzdenin milli gelirden almış olduğu pay yine yüzde olarak gösterilir (ULUSOY, 2006, s. 306).

Şekil: 1’de yatay ekseninde bir ülkedeki bireylerin toplam nüfus içindeki yüzdeleri, dikey ekseninde toplam gelir içinde gelir gruplarının yüzdeleri yer almaktadır. Eğer ülkede kişisel gelir dağılımı mutlak adalet oluşturacak olsaydı nüfusun; %20’si gelirin %20’sini, %40’ı

gelirin %40'ını, %60'ı gelirin %60'ını, %80'ini gelirin %80'ini alacaklardı. Bu farazi durum OS doğrusu ile gösterilmiştir. Gerçekte ise gelir dağılımı mutlak adaletten bir hayli uzakta oluşmaktadır. Şekil:1'den de görüleceği üzere nüfusun, %20'si gelirin %5'ini, %40'ı gelirin %10'unu, %60'ı gelirin %25'ini, %80'i gelirin %50'sini ve geri kalan %20 ise gelirin yarısını elde etmektedir.

Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bir ekonomide kişisel gelir dağılımı ne kadar adaletli ise lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusuna kadar yakın olmaktadır. Eğer bu dağılım çeşidi adaletsiz bir durum sergiliyorsa Lorenz eğrisi ile mutlak eşitlik doğrusu arasındaki alan büyür ve eğri sağ alt köşeye doğru sarkar.

Gini katsayısı; veri bir gelir dağılımının mutlak eşitlik veya mutlak eşitsizliğe ne derece yakın olduğunu göstermeye yarayan bir ölçü olarak kullanılmaktadır. Corrado Gini'nin isminden dolayı böyle adlandırılmıştır. Gini katsayısı, Lorenz eğrisinde 45 derecelik mutlak eşitlik doğrusu ile Lorenz eğrisinin kavisi arasında kalan alanın tüm üçgen alana oranı olarak hesaplanır (Şekil:1'de, $X/X+Y$). Gini katsayısı "0" ile "1" arasında değerler almaktadır. Bir toplumda gelir adaletli olarak paylaşılmışsa Gini katsayısı "0" değerini almakta, toplumdaki gelirler yalnız bir kişi tarafından alınmışsa Gini katsayısı "1" e eşit olmaktadır (SEYİTOĞLU, 2002, s.23). Yani Gini Oranının 0'a yaklaşması eşitsizliğin azaldığını, 1'e yaklaşması ise eşitsizliğin arttığını gösterir.

Yüzde Paylar Analizi; Yüzde payları, kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan ve eşitsizlik ölçüleri içinde en açık olan ölçüm olarak nitelendirilmektedir. Kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan yüzde paylar analizinde, haneler %1'lik 100, %5'lik 20, %10'luk 10, %20'lik 5 gruba ayrılarak her grubun toplam gelirden aldığı paylar karşılaştırılabilmektedir. Hane gelirlerine ilişkin yüzde payların hesaplanabilmesi için haneler toplam kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanır ve hangi yüzde paylar analizi yapılacaksa haneler o sayıda gruba ayrılır. Her yüzde gruba düşen kullanılabilir gelir, toplam kullanılabilir gelire oranlanarak hanelerin gelirine ilişkin yüzde paylarına ulaşılır. Yüzde paylar analizinde, gelirin eşit dağılması için her grubun toplam gelirden aldığı pay eşit olmalıdır. Özellikle uluslararası karşılaştırmalarda gelir sahiplerini gelir düzeylerine göre 5 eşit (%20'lik) gruba bölerek her bir grubun toplam gelir içindeki payını karşılaştırmalı olarak irdelemek mümkündür (DPT, 2001, s.7).

Atkinson Eşitsizlik Ölçüsü; Gini Oranı ve benzeri ölçüler, gelir yelpazesinin çeşitli noktalarında eşitsizliğe verilecek ağırlıklar konusunda gizli yargılar taşımaktadırlar. Değişik gelir dağılımları, çeşitli eşitsizlik ölçülerine göre sıraladığında ortaya düzgün olmayan bir sıralama çıkabilmektedir. Bunun nedeni eşitsizliğe verilecek ağırlıkların farklı olmasıdır. Bu ağırlıklar değer yargılarından bağımsız olmadıklarından Atkinson bir sosyal refah fonksiyonu varsayarak çeşitli eşitsizlik ölçülerini bu sosyal refah fonksiyonuna göre yeniden sıralamaya çalışmıştır. Atkinson'un sosyal refah fonksiyonunda; toplumun eşitsizliğe verdiği değer (ağırlık) “0” ile sonsuz arasında değer almaktadır. Bu ağırlığın “0” olması; toplumun gelir dağılımı konusunda kayıtsız olduğunu, diğer bir ifadeyle gelir dağılımına önem vermediğini, ağırlığın sonsuz olması ise toplumun sadece en düşük gelir grubuna sahip olan kişilerle ilgilendiğini göstermektedir. Atkinson ölçüsü, gelirlerin eşit dağılması halinde belirli bir zamandaki sosyal refah seviyesine ulaşabilmek için, o zamanki toplam gelirin ne kadarlık bir kısmının yeterli olduğunu ifade etmektedir. Atkinson ölçüsünü gelirin yeniden dağılımından doğan potansiyel kazançların bir ölçüsü olarak yorumlamak mümkündür (KARATAŞ, 2004, s.17).

Pareto α Katsayısı; ekonominin kaynaklarının ve çıktısının yeniden tahsisi durumunda herhangi bir kimsenin refahında kötüleşme olmaksızın bir artış olmasını sağlayacak şekilde tahsis edilmesi durumunu ifade eder. Bu kavramı, Vifredo Pareto geliştirmiştir. Buna göre, kaynakların yeniden tahsisi, bir kimsenin refahını artırırken bir başkasının durumunun kötüleşmesine neden olmamaktadır (PARASIZ, 1999, s.470).

Bu tür sorunlara ışık tutabilmek için Pareto, zamana ve mekâna bağlı olmaksızın, bütün çağlarda ve ekonomilerde gelir dağılımını ifade eden eğrilerde, üst gelir grubuna sahip olanları gösteren parçaların eğimlerinin, birbirinin aynı olduğunu ifade eden bir model önermiştir. Öte yandan pareto katsayısı ölçüsü, belirli bir gelir düzeyi ile bu geliri veya daha fazlasını elde edenlerin sayısı arasında belirli bir ilişki olduğu varsayımına da dayanmaktadır. Bu ölçü, gelir düzeyi yükseldikçe kişilerin üst gelir grubuna yükselme olasılığının nasıl arttığını yaklaşık olarak gösteren bir ölçü olarak da yorumlanmaktadır (KARLUK, 2002, s.62).

11. Gelir Dağılımı Kuramları

110. Fizyokratların Gelir Dağılımı Kuramı

Fizyokrat düşüncede gelir dağılımı ele alınırken, tarım sektörü tek üretken sektör olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle dağılım kuramı tarım üzerine kurulmuştur. Burada; gelir dağılımı konusundaki görüşler, okulun önde gelen düşünürlerinden olan Quesnay'a aittir. Ona göre tek üretken faaliyet tarımdır ve toplumda, tarımdaki üreticiler (verimli sınıf) ile toprak sahipleri sınıfı olan ticaret ve zanaatkâr sınıfı (kısır sınıf) bulunmaktadır (KARATAŞ, 2004, s.18).

Diğer yandan Quesnay her dönemde ekonomiye malların yeniden nasıl girdiğini ve bunların çeşitli sınıflara nasıl gittiğini gösterirken;

- Ekonomik faaliyetlerin sürekli bir döngü halinde olduğunu,
- Bu sürekli döngüyle bir sosyal ürün yaratıldığını ve bunun,
- Toplumdaki sınıflar arasında paylaştırıldığını ortaya koymaya çalışmıştır

Bu yaklaşıma göre verimli sınıf olan tarımdaki üreticiler, emek ve sermayeyi kullanarak üretim yapanlardır. Bu sınıf elde ettiği ürünün bir bölümünü kısır sınıf olan ticaret ve zanaatkâr sınıfa verir ve bu sınıf ürünün değerine bir şey katamaz, değer yaratamaz. Verimli ve kısır sınıfların mal alışverişlerinde, verimli sınıfın verdikleri hep kendisine, geriye dönecektir. Böylece net ürün sonunda başka bir sınıfa, toprak sahiplerine kalacaktır ((UYSAL, 1999, s.12).

Sonuç itibariyle fizyokratlar, tarımdan doğan gelirin nasıl paylaşıldığını açıklamaya çalışmışlar ve bunu genel hatlarıyla ortaya koymuşlardır. Bu yaklaşım, tarım sektöründe yapılan üretim ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bölüşüm ilişkilerinin belirlenmesine yönelik önemli bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilir (KARATAŞ, 2004, s.18-19).

111. Klasiklerin Gelir Dağılımı Kuramı

A. Smith, D. Ricardo ve T. Maltus gibi klasik iktisatçılar; elde edilen milli gelirin, arazi sahipleri, işçiler ve sermayedarlar arasında dağılımını sağlayan doğal kanunların var

olduğunu kabul etmişlerdir. Bu görüşe göre işçilerin milli gelirdeki reel payı, işçi sayısına göre değişir ve asgari geçimini sağlayacak bir seviyede bulunur (ZAIM, 1997, s.478).

Klasik iktisat teorisinde, gelir dağılımı konusuyla en fazla ilgilenen iktisatçı David Ricardo'dur. Ricardo; ulusal üretimin, toplumun ana ekonomik sınıfları arasında dağılımına ilişkin temel kanunların bulunmasını, ekonomik çözümlemenin asıl sorunu olması gerektiğini savunmuştur (KARATAŞ, 2004, s.19).

Ricardo'nun teorisinde ekonomi; endüstri ve tarım olmak üzere iki ana sektöre ayrılmıştır. Söz konusu teoride tarımsal faaliyetlerin ekonominin gelişmesinde çok önemli rol oynadığı ifade edilmektedir. Ricardo'nun analizi başlıca üç varsayıma bağlıdır. Önce, tarım azalan verim ile karakterize edilir. Çünkü tarımda toprak sınırlıdır ve tarım da kullanılabilir topraklar aynı kaliteyi göstermezler ve bu nedenle besin maddeleri üretimi için emek ilavesinde bulunulduğu zaman azalan verimle karşılaşılır. İkinci olarak Ricardo Maltus'un "nüfus kanunu" kabul eder. Bu kanuna göre ücretler "geçim seviyesinin üstüne çıktığı zamanlar nüfus çok hızla artar, bu seviyenin altına düştüğü zaman azalır (PETERSON, 1994, p.446).

Son olarak Ricardo analizinde; gelir dağılımından son payı sermaye almaktadır. Yine bu modelde kar, bir bakiye niteliğindedir. Ücret ödemeleri ve kiralar toplam gelirden düşüldükten sonra geriye kalan miktardır. Kar, klasik sistemde ekonomik gelişmenin temel kaynağı olan net yatırımı, yani sermaye birikim oranını belirlediği için son derece önemlidir (PİRİMOĞLU-DAĞDEMİR, 1988, s.183).

112. Neo-Klasiklerin Gelir Dağılımı Kuramı

Neo-klasik yaklaşım; gelir dağılımı sorununu bireyler arasında ve faktörler arasında olmak üzere iki ayrı düzeyde formüle etmektedir. Gelirin bireyler arasındaki bölüşümü üretim faktörlerinin bireyler arasındaki dağılımına ve faktör fiyatlarına bağlıdır. Sınıfsal dağılım söz konusu olmadığı gibi, bireyler arasındaki dağılımı belirleyen temel öğe olan üretim faktörleri konusu da bir kenara bırakılmıştır. Bu fiyatlandırma sorunu, toplumsal ve kurumsal etkenlerden bağımsız olarak ele alınmakta ve üretim nesnel koşullarına bağlı olarak çözümlenmektedir (AKYÜZ, 1977, s.96).

Neo- klasik gelir dağılımı teorilerinde kurumsal, davranışsal ve teknolojik olmak üzere temelde üç grup ortak varsayım bulunmaktadır. Kurumsal varsayım, mal ve faktör piyasalarında tam rekabetin geçerli olmasıdır. Davranışsal varsayım, kar maksimizasyonu ile ilgilidir. Bir anlamda tam rekabet varsayımı ile birlikte düşünülebilecek olan bu varsayım, firmaların üretim faktörleriyle ilgili karar ve seçimlerde kar maksimizasyonunu dikkate alacakları görüşüne dayanmaktadır. Teknolojik varsayım ise; üretim tekniğinin özellikleri ve üretim faktörlerinin nitelikleri ile ilgilidir. Bunlardan en önemlileri üretim faktörleri arasında sürekli ikame olanağı, azalan marjinal verim, ölçeğe göre sabit verim ve üretim faktörlerinin homojen bölünebilir olması esas alınmıştır (KARATAŞ, 2004, s.23).

113. Keynezyen Gelir Dağılımı Kuramı

Keynes kapitalist bir ekonominin iki önemli sorununu, tam istihdam ve gelir dağılımı olarak görmektedir. Buna göre; toplumun geliri, sistemdeki çeşitli grupların alacağı kararlarla yakından ilgilidir. Bu kararlar; işçilerin tüketim kararları, girişimcilerin yatırım kararları, toplumun likidite tercih kararları, para politikası kararları şeklinde özetlenmiştir. Öte yandan Keynes bu kararların üretim faktörlerinin fiyatlarının değişmesi halinde de etkili olacağını ileri sürmektedir (KARATAŞ, 2004, s.24).

Keynezyen iktisatçılar, Keynezyen iktisadın temel yaklaşımına uygun olarak konuyu makro boyutta ele almışlardır ve gelirin fonksiyonel dağılımı üzerinde durmuşlardır. Diğer bir deyişle, neo-klasik iktisadın mikro boyutta faktör fiyatlandırması olarak üzerinde durdukları dağılım olgusunu, benzer içerikte makro boyutta ele almışlardır (UYSAL, 1999, s.81).

Özetlemek gerekirse klasikler, faktör payları ve bunun sınıfsal içeriğini, neo-klasikler sadece faktör fiyatlandırmasını, Keynezyenler ise gelir dağılımını fonksiyonel anlamda ele almışlardır.

114. Marksistlerin Gelir Dağılımı Kuramı

Marksizm; Karl Marks'ın fikir sistemini temsil eden bir doktrin olarak karşımıza çıkmaktadır. Marks'a göre bütün tarihi olaylar; ekonomik faktörlerle (alt yapı), siyasal ve kurumsal yapı (üst yapı) arasındaki etkileşim sonucudur. Bu etkileşim toplumun gelişme

yolunu belirler. Öte yandan Karl Marks, alt yapı ve üst yapı arasındaki gerilimlerin nedenini emek- değer teorisine³ göre açıklamaktadır (SEYİDOĞLU, 2002, s.413).

Karl Marks; klasik iktisatçıların, milli gelirdeki “sınıf payı” görüşünü benimsemiştir. Ancak kar, ücret ve rant hadlerinin belirlenmesi konusunda doğal kanunlardan ziyade, toplumdaki sınıf mücadelesine ait sosyal kanunların etkili olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşe göre ücret; yedek işsiz ordusunun etkisiyle asgari geçim seviyesinde tutulabilir (ZAIM, 1997, s.478).

Öte yandan Marks; gelir dağılımı teorisini, emek-değer teorisi üzerine kurmuştur. Marks, artık değeri, yaratılan toplam değer paylaşımında bir bütün olarak ele almakta ve bunun aldığı farklı biçimleri (kar ve rant) toplam değer paylaşımı sorunu içinde değil, artık değer paylaşım sorunu içinde incelenmektedir. Marks’ın modeli ölçüğe göre verimin sabit ve işgücünün homojen olduğu varsayımlarına dayanmaktadır. Böylece teori; çıktının, ücretler ve karlar arasında dağılımıyla ilgilenmiş, gelirdeki emek dışı payın çeşitli mülk gelirleri arasındaki dağılımına girmemiştir (KARATAŞ, 2004, s.21).

Ricordo’da olduğu gibi, Marks’ta da kapitalist üretim koşulları altında temel dağılım kategorileri ücret ve kardır. Marks değer analizinden hareketle karın kökeninin, artık değer olduğunu ve artık değer tarafından belirlendiğini göstermeye çalışmıştır. Böylece, işgücünün değeri veya reel ücret arttığında kar ve artık değer oranı azalmaktadır. Dolayısıyla; üretimde sadece işgücü kullanıldığı varsayımı altında Ricardo’daki kar oranı, Marks’taki sömürü oranına eşittir. Modelde; ücretler asgari geçim düzeyinde belirlenmekte ve işçilerin tasarruf, kapitalistlerin tüketim yapmadıkları varsayımı altında, üretim araçları stokları veri iken, kesimlerin üretim yoğunlukları belirlenmektedir. Sonuç olarak gelir dağılımı talebe değil, talep gelir dağılımına bağlı olmaktadır (UYSAL, 1999, s.18).

³ Yeniden üretilebilen bütün mallarda; değer, onları üretmek için kullanılan emek miktarına bağlı olduğu belirten teori olarak tanımlanmaktadır. XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda klasik iktisatçılar tarafından geliştirilen bu görüşe göre çoğaltılabilen mallarda maliyeti oluşturan tek faktör emektir, bir malın üretiminde ne kadar fazla emek kullanılmışsa o malın değeri (fiyatı) o kadar yüksektir (SEYİDOĞLU, 2002, s.166).

12. Gelir Dağılımı Türleri

120. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı; gelirin küçük bireysel birimler arasındaki dağılımını ifade etmektedir. Bu birimler; bireyler, aileler, tüketici birimler şeklinde ifade edilmektedir (BORATAV, 1965, s.19).

Aynı şekilde kişisel dağılım; gelirin ya da servetin, gelir veya servet gruplarına göre dağılımı olarak da görülmektedir (BRONFENBRENNER, 2007, p.27).

Kişisel gelir dağılımının tanımında bireyin ve hanehalkının gelirleri dikkate alınmaktadır. Bu dağılımda gelirin nerede, nasıl ve ne şekilde elde edildiği değil, sadece bireylerin veya tüketici birimlerin belirli bir süre boyunca elde ettikleri gelir, göz önünde bulundurulmaktadır. Eğer bir ülkede gelir dağılımının adil olup olmadığı araştırılmak isteniyorsa kullanılacak gelir dağılımı türünün kişisel gelir dağılımı olması gereği vurgulanmaktadır (ULUSOY, 2006, s.305).

Bir ekonomide elde edilen toplam gelirin dağılımı, kişisel gelir dağılımına da etki etmektedir. Örneğin; ücret payının artması ve faiz payının azalması, bireyler arasında daha dengeli bir gelir dağılımına yol açmaktadır (ZAIM, 1997, s.478).

Öte yandan kişisel gelir dağılımı tespit edilmeden bilinmesi imkânsız olan bireyler arası gelir adaletsizliklerinin, ekonomik adaletsizliğin tek değilse bile çok önemli bir belirtisi olduğu ifade edilmektedir. Ekonomik adaletsizlik meselesi ise toplumsal adaletle ilgili her meselede ortaya atılan yargıların dayandığı temel kavram olarak tanımlanmaktadır. (BORATAV, 1965, s.20).

Kişisel gelir dağılımı sosyal refahın ölçülmesinde önemli veriler sunmaktadır. Bu dağılım ne derece iyiye ekonomik refahın o derece iyi olduğu söylenebilir. Öte yandan bu dağılımın iyi olması; bireylerin fırsat eşitliğinden faydalandığını ve herkesin eğitim, sağlık, beslenme gibi olanaklardan yeteri kadar yararlandığını göstermektedir. Toplumda sınıflar arası adaletin sağlanması ve toplumsal barışın sağlanmasında bu dağılım, önemli bir yer tutmaktadır. Bunun yanında söz konusu gelir dağılımı türünün bozuk olması, sosyal problemlerin ana kaynağını oluşturmaktadır.

Diğer yandan, kişisel gelir dağılımı ne kadar adaletli dağılırsa ve kişiler arası büyük eşitsizlikler ve kişisel arası refah farklılıklarının o ölçüde ortadan kalkacağı ifade edilmektedir. Öte yandan yüksek gelirlilerden düşük gelirlilere doğru yapılan refah transferlerinin toplumsal faydayı ve dolayısıyla refah arttırıcı etkide bulunduğu da savunulmaktadır (ULUSOY, 2006, s.305).

Öte yandan bir ülkede belirli bir zamanda, kişisel gelir dağılımı; gelir adaletsizliklerinin gözlenmesinde ve dolayısıyla vergi ve sosyal güvenlik mevzuatının şekillenmesinde etkili olduğu da ileri sürülmektedir. Böylece kişisel gelir dağılımının, siyasal çekişme ve tartışmalara malzeme sağladığı ve yine bu sebeple menfaat grupları tarafından kullanılabilirdiği görülmektedir. Böylece ekonomik gelişme ve değişimin adalet yönünden değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır. Bunun yanında ülkelerde gelir adaletsizliklerinin karşılaştırılmasında ve farklı ülkelerin, farklı sistemlerin adalet ve ekonomik açısından tartışılmasında kişisel gelir dağılımının önemli bir yer tuttuğu da dile getirilmiştir (BORATAV, 1965, s.21).

Aynı şekilde kişisel gelir dağılımı; ekonomik, sosyal ve siyasal kararların alınmasında ve alınan kararların uygulanması açısından da önemlidir. Çünkü önemli olan bireylerin refahıdır ve bu durum mevcut ekonomik, sosyal ve politik duruma göre en iyi şekilde sağlanmalıdır. Bireyin iyi bir gelir elde etmesi; daha verimli çalışmasına, tüketim eğiliminin artmasına ya da tasarruflara bağlı olarak yatırımların artmasına yol açmaktadır. Bunun yanında, vergi gelirlerinin artmasına dolayısıyla devlete daha çok kaynak sağlaması konusu da gündeme gelmektedir.

121. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Gelirin fonksiyonel dağılımı, gerek teoride gerek pratikte, kişisel gelir dağılımında biraz farklıdır. Kişisel dağılım, gelirin çeşitli gelir sınıfları arasındaki dağılımı olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan kişisel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımına bağlıdır. Çünkü modern toplumlarda her kişinin geliri; o kişinin sahip olduğu ve üretime sunduğu emek miktarı ve sunulan emeğin fiyatı tarafından belirlenmektedir (PETERSON, 1994, p.442).

Fonksiyonel gelir dağılımı ifadesi, birkaç farklı amaç için ve bir o kadar değişik anlamlarda kullanılmaktadır ve bütün bu farklı kullanımları kapsayacak bir tanımlamanın yapılması hemen hemen imkânsız görülmektedir. Ancak bir tanımlama olarak değil, bir hareket noktası olarak kabul edilmek kaydıyla, fonksiyonel gelir dağılımı, bir teşebbüs, bir endüstri veya bir milli ekonomi içinde üretilen değerün üretime katılan faktörler arasındaki dağılımı olarak açıklanmıştır (BORATAV, 1965, s.63).

Bir ekonomide elde edilen gelirin oluşturulması sürecinde, üretime katılan faktörler denildiğinde aklımıza emek, sermaye, girişimci ve doğal kaynaklar gelmektedir. Fonksiyonel gelir dağılımı, bu üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payları içeren bir gelir dağılımı türü şeklinde de ifade edilebilir.

Üretim faktörlerinin üretime katılması sonucunda milli gelirden aldıkları payı, ücret, faiz, rant ve kar olarak dağılımını ifade eder (EKER ve diğerleri, 1997, s.273). Üretime emeği ile katılanlar ücret geliri elde ederken, gayrimenkul sahipleri rant, parasal sermaye sahipleri faiz ve girişimciler kar elde ederler. Ücret, rant, faiz ve kar gelirlerinin toplamı milli gelirdir ve bu da milli gelirin faktör fiyatları ile hesaplanmasına denk gelmektedir (PINAR, 2006, s.285).

Fonksiyonel gelir dağılımı; bir ekonomide milli gelirin sosyal sınıflar arasındaki dağılımını ortaya koymak açısından da çok uygun olarak görülmektedir. Ancak fonksiyonel dağılım ile çeşitli sosyal tabakaların milli gelirden aldıkları paylar, ancak ana hatları ile belirtilebilir. Çünkü sosyal tabakalaşma; fonksiyonel dağılımın yaptığı faktör sınıflandırmasının kapsamına giremeyecek kadar karmaşıktır. Bu tanımlamada küçük çiftçi ile büyük çiftçi, büyük tüccar ile küçük tüccar arasında ya da tarım işçisi ile sanayi işçisi arasında fark yoktur. Buna paralel olarak çok büyük bir holdingin koordinatörlüğünü yapan bir kişi fonksiyonel dağılıma göre ücretli sınıftan olması gerekirken, sosyolojik olarak işçi sınıfında değildir (UYSAL, 1999, s.8).

Görüldüğü gibi fonksiyonel gelir dağılımı; emek, sermaye, girişimci ve doğal kaynaklar olarak özetleyebileceğimiz üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payları göstermekte, alınan bu paylar her faktör açısından değerlendirildiğinde; ücret, faiz, rant gibi farklı anlamlar aldığı görülmektedir.

Fonksiyonel gelir dağılımı aslında; birey dışı olarak faktör kavramı üzerine kurulmuş olduğu için gayri bireysel dağılımdan biri olması gerekirken, üretime katılan faktörler yerine bu faktörlerin sahiplerinden bahsedilmeye başlanınca kişisel gelir dağılımı gibi bireysel bir dağılım haline gelmeye başladığı da görülmektedir (EKER ve diğerleri 1997, s.274).

Üretim faktörlerinden emek faktörünü ele alındığında, fonksiyonel açıdan aynı grupta yer alan herkes toplam ücret gelirinden aynı payı aldığı anlamına gelmez. Bu durumda kişisel gelir dağılımının, faktör gelirleri içinde ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu incelemenin, sınıflar arasındaki gelir paylarını yaklaşık olarak gösterdiği ifade edilmektedir.

Öte yandan fonksiyonel gelir dağılımının; bir ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında oldukça sağlıklı bilgiler sağladığı da ifade edilmektedir. Nitekim gelişmiş ülkelerde iktisadi kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi milli gelirden büyük bir pay alırken, gelişme düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı da gözlenmektedir. Gelişmiş ülkelerde emek payının milli gelir içinde önemli bir yer tutması, işsizlik oranlarının düşük, ücretli nüfusun aktif nüfusa oranının yüksek olması ve verimlilik oranlarının ücretlere daha kolay yansması ile ilgili olduğu da görülmektedir (ULUSOY, 2006, s.304).

Gelir dağılımı konusunun Türkiye açısından incelendiği ileriki konularımızda fonksiyonel gelir dağılımı, Türkiye ekonomisinin genel seyri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Özellikle 1980 sonrası ekonomik değişimlerin gözlenmesinde ve anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir.

122. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı; bir ülke ekonomisinde değişik sektörlerin milli gelirden aldığı payı ifade etmektedir. Kalkınma sürecinde bu sektörler genel olarak tarım, sanayi ve hizmetler olarak ayrılmaktadır (PINAR, 2006, s.285).

Tarım, sanayi ve hizmetler olarak belirtilen üretim sektörlerinin milli gelirden aldıkları paylar, bu sektörlerin gösterdikleri gelişme ve bu gelişmeye etki eden faktörler

değerlendirilmek isteniyorsa sektörel gelir dağılımı ele alınmalıdır (ULUSOY, 2006 s.304).

Öte yandan sektör kavramı üretim araçlarının mülkiyeti açısından ele alınacak olursa, gelir dağılımı konusu kamu sektörü ile özel sektörün milli gelirden aldığı pay şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda, milli gelirden kamu ve özel sektörün aldığı payları, sektörlerle göre gelir dağılımını belirleyecektir (EKER ve diğerleri, 1997, s.275).

Sektörel gelir dağılımı da bir ekonominin kalkınmışlığı hakkında önemli veriler sağlamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde tarımın payı fazla iken gelişmiş ülkelerde sanayi ve hizmet sektörleri ön plana çıkmaktadır. Bunun tersine gelişmekte olan ülkelerde ise tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldığı paylar arasında fazla fark görülmemektedir⁴.

Daha önce açıklanmış olduğu gibi fonksiyonel gelir dağılımı konusunda yapılan bir tartışmanın benzeri de, sektörel gelir dağılımı konusunda ele alınabilir. Aynı sektörde yer alan hanehalkları, çok farklı düzeylerde gelirlere sahip olabilmekte ve aynı sektörde farklı üretim faktörleri ile bu geliri elde edebilmektedirler. Bir birey, sanayi sektöründe emeğiyle çalışarak üretime katkıda bulunuyorsa, bu birey fonksiyonel olarak ücret, sektörel olarak sanayi geliri elde edecektir. Ya da sahip olduğu bir gayrimenkulü, imalat sektöründe faaliyet gösteren bir girişimciye kiralayan bir kişi, fonksiyonel olarak rant geliri elde ederken, sektörel olarak sanayi geliri elde etmektedir (PINAR, 2006, s.286).

Öte yandan sektörel gelir dağılımı; tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları payları, bu sektörlerin uzun dönemde gösterdiği değişimi ve devletin hangi sektörler lehine veya aleyhine milli gelirin dağılımını etkilediğini ortaya koymakta ve buna ilişkin bilgiler sağlamaktadır (UYSAL, 1999, s.8).

⁴ Örneğin; Türkiye ekonomisinin üretim yapısında, yüksek katma değer yaratma niteliği olan sanayinin ve bilgiye dayalı hizmet sektörlerinin payı, gelişmiş ülke ekonomileriyle yarışacak düzeyde olmadığı ileri sürülmektedir. Bu durum en açık şekilde istihdamın sektörel dağılımında ortaya çıkmaktadır (DPT, 2001, s.20-24). 2006 yılı itibariyle istihdamda tarımın payı Türkiye’de %27,3 olup hiçbir OECD ülkesinde buna benzer bir yapı bulunmamaktadır. Tarımın istihdamdaki payı AB’de ortalama %3,6, ABD’de ise %1,6’dır. öte yandan istihdam payı ABD’de Tarım %1,6, Sanayi %19,8 ve Hizmetler %78,6’dır. AB ortalaması ise Tarım %3,6, Sanayi %26,3, Hizmetler %70,1’dir. Aynı durum Türkiye’de Tarım %27,3, Sanayi %25,4, Hizmetler ise %47,3’dür (www.ku.edu.tr/ku/images/EAF/tuik).

123. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel ya da coğrafi dağılım, bir ülkede elde edilen gelirin bölgesel dağılımını ifade etmektedir (BRONFENBRENNER, 2007, p.27). Öte yandan bölgesel dağılımın, bir ülkedeki farklı coğrafi bölgelerde yaşayan insanların milli gelirden ne oranda pay aldıklarını da gösterdiği ifade edilmiştir (ULUSOY, 2006, s.305).

Bir ülke hangi gelişmişlik düzeyinde olursa olsun bazı bölgeleri hızlı gelişirken, bazı bölgelerinde yeterli düzeyde gelişme sağlanamamaktadır. Bu durumun nedenleri; coğrafi koşullar, kültürel farklılıklar, sosyal yapı veya siyasal etkiler biçiminde özetlenebilir (PINAR, 2006, s.286).

Bölgesel gelir dağılımı; bölgeler arasındaki farklılıkların ortaya çıkmasında önemli bir yere sahiptir. Ve bu dağılım ekonomik gelişmişlik düzeyine göre değişiklik göstermektedir. Buna bağlı olarak gelişmiş ülkelerde bölgesel gelir dağılımı, gelişmekte olan ülkelere oranla daha dengeli olmaktadır.

Bölgelerarası gelir eşitsizliğinin ekonomik bir açıklaması, sanayinin belirli bölgelere yoğunlaşma eğiliminde olması şeklinde de açıklanmıştır. Bu yoğunlaşma pazarlara yakınlık, ulaştırma ve haberleşme gibi etkenler olabileceği gibi, ölçek ekonomilerinden yararlanma davranışı sonucunun da olabileceği ifade edilmiştir. Böylece bazı bölgeler daha fazla istihdam sağlarken, bazı bölgeler başta gelir düzeyi ile bağlantılı olarak birçok açıdan geri kalabilmektedir (PINAR, 2006, s.287).

Öte yandan bazı bölgelerin sanayileşme ve istihdam olanakları sebebi ile nüfusunun artması, o bölgelerin kendi içindeki gelir dağılımı, kentleşme ve sosyal yaşam standartları gibi konuları da olumsuz etkileyebilir. Çünkü sanayileşme ile bir bölgede nüfusun artması birçok sosyal veya ekonomik sorunu da beraberinde getirmektedir. Özellikle bu gibi nedenlerden dolayı ülke ekonomileri; bölgesel gelir dağılımını inceleyerek, bölgeler arası teşvik ya da tedbirleri belirlemekte ve konuyla ilgili çözümler öne sürmektedirler.

Yapılan açıklamalar ışığında gelir dağılımı türlerinin her biri ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Eğer kişiler arasında milli gelir dağılımının adaleti ya da adaletsizliği hakkında bilgi sahibi olmak isteniyorsa kişisel, toplumu oluşturan sosyal grupların milli

gelirdeki payları hakkında ilgileniliyorsa fonksiyonel, bir ekonomiyi oluşturan sektörlerin milli gelirden aldıkları paylar görülmek isteniyorsa sektörel ve bir ülkenin bölgeleri arasındaki gelir dağılımı veya gelişmişlik düzeyi izlenmek isteniyorsa bölgesel gelir dağılımı ele alınmalıdır.

Buna paralel olarak gelir dağılımı türleri; hükümetlerin her konuda alacağı ekonomik, sosyal veya siyasal kararların şekillenmesinde önemli bir yer tutmakta ve konuyla ilgili hedeflerin belirlenmesinde önemli malzemeler sağlamaktadırlar.

13. Gelirin Yeniden Dağılımı

Gelirin yeniden dağılımı konusu; iktisat okulları tarafından da önemle ele alınmış ve tartışılmıştır. Klasik okulun temsilcilerinden David Ricardo ve Marksist okulun kurucularından Karl Marks, gelirin yeniden dağılımı konusunu savunmuşlardır. Çünkü yeniden dağılım politikası, gelir dağılımı adaletinin sağlanmasında önemli bir yere sahiptir (BRONFENBRENNER, 2007, p.3).

Gelirin yeniden dağılımı konusu önceki ifade ettiğimiz gelir dağılımı türlerinden biraz farklıdır. Yeniden dağılım, ikincil dağılım olarak da adlandırılmaktadır. Yeniden dağılım işlemi, kamu maliyesi aracılığıyla yapıldığı için bu konunun kapsamı içinde değerlendirilir (UYSAL, 1999, s.9).

İkincil gelir dağılımı ya da diğer bir ifadeyle gelirin yeniden dağılımında, devlet bireylerin sağladıkları gelirlerden bir kısmını vergi, harç, vb. isim altında toplar ve kamu harcamaları adı altında bu topladığı gelirleri yeniden dağıtır. Bu aşamada ülkelerin uyguladıkları gelir dağılımı politikaları devreye girmektedir. Çağdaş sosyal devlet anlayışında gelir dağılımı politikalarının temel amacı gelirin mutlak anlamda eşit dağılımı yerine, toplumsal refahın maksimum düzeyde gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Bu durum gelir grupları arasında maliye politikası araçları ile yani destekleme ve gelir aktarıcı politikaları uygulamayı gerekli kılmaktadır (TÜRKMEN, 2002, s.50).

Görüldüğü gibi yeniden dağılım müdahaleci devlet sistemini karşımıza çıkarmaktadır. Devlet; (özellikle vergilerle) elde ettiği gelirleri, toplumsal gelir farklılığını gözeterek sınıflar arası gelir dağılımı adaleti sağlanmaya çalışılmaktadır. Yeniden dağılım, sadece

vergiler veya harçlarla elde edilen gelirlerin dağıtılması yoluyla gerçekleşmez. Bunun yanında asgari ücret politikası, değişik kurumların sağladığı ayni veya nakdi yardımlar, sosyal hizmetler gibi yöntemlerle de yeniden dağılım sağlanmaktadır.

Gelirin yeniden dağılımını sağlayan araçların içinde asgari ücret politikasının; vergiler, kamu harcamaları, sosyal güvenlik sistemi gibi gelirin yeniden dağılımını sağlayan politikalardan farklı olan yönleri vardır. Gelirin yeniden dağılımında ve yoksulluğun önlenmesinde kullanılan diğer politikalar gelirin yeniden dağılımını dolaylı olarak değiştirirken, asgari ücret politikası doğrudan emek piyasasına yöneliktir ve bu nedenle henüz birincil dağılım gerçekleşmeden çalışan gruplar lehine gelir dağılımını etkilemektedir (ARABACI, 2007, s.2007).

Gelirin yeniden dağılımı etkisi yaratan araçlar parasal ve parasal olmayan önlemler şeklinde de ortaya çıkmaktadır. Artan oranlı bir vergi sistemi ile elde edilen gelir düşük gelir gruplarının sosyal refahını yükseltecek şekilde onlara aktarılıyorsa, bu gelirin yeniden dağılımı olmakla birlikte yüksek gelir gruplarından düşük gelir gruplarına yapılan gelir transferini de ifade etmektedir ve parasal bir önlem olarak ele alınmaktadır. Buna karşılık; düşük gelir gruplarına verilen sağlık, eğitim vb. hizmetlerin kalite ve kantite açısından iyileştirilmesi için devletçe yapılan harcamalar da parasal olmayan gelir dağılımını düzeltici politikalar arasında yer almaktadır (PEKİN, 1992, s.115-116).

Yeniden dağılım ile toplumsal refah arasındaki ilişki değerlendirildiğinde yeniden dağılımın toplumun refahını arttırdığı görülmektedir. Yeniden dağılım toplumun yoksul tabakasına doğru yapıldığından, gelir dağılımı ve yoksulluk sosyal refahı ilgilendiren bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatırlanacağı gibi; azalan marjinal fayda teorisine göre gelir arttıkça, gelirin artan birimlerine atfedilen değer azalmaktadır. Dolayısıyla, yoksul bir kişinin ilave bir birim paraya verdiği değer, zengin bir kişiye göre daha fazladır. Bu nedenle toplam sosyal refah, yüksek gelir gruplarından düşük gelir grupları lehine yapılacak gelir transferleri ile artacaktır. Bunun yanı sıra hem zengin hem de yoksullar için bir birimlik paranın değeri aynı olduğu durumda bile, yeniden dağılım toplam refahı arttırabilmektedir. Çünkü kişilerin fayda fonksiyonları, sosyal sorumluluk ve fedakârlık gibi nedenlerle toplumun geriye kalanının fayda fonksiyonlarına bağlı olabilmektedir. Bu durumda yeniden dağılımın toplam refahı arttığı savunulmaktadır (ŞEKER, 2008, s.23).

14. Gelir Dağılımına Etki Eden Faktörler

140. Emek Dağılımı

Bir ekonomide üretim faktörlerinin dağılımına bakıldığında bu faktörlerden emeğin yetişkin bireyler arasında eşit bir şekilde dağıldığı görülecektir. Ancak gerçekte durum böyle değildir. Toplumunu oluşturan bireylerin sahip olduğu emek vasıf bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu noktada emeğin vasfının dağılımındaki bu farklılıklardan dolayı bireyler arasında ücret farklılıkları doğmaktadır. Böylece; toplumda emeğin vasfının dağılımını eşitlemede kullanılan en etkili yöntemlerden eğitim ve sağlık hizmetleri ön plana çıkmaktadır (ULUSOY, 2006, s.312).

Öte yandan emeğin hareketliliği de gelir dağılımını etkilemektedir. İşgücü; yatay olarak kırsal kesimlerden şehirlere ve yurt dışına göç ederek dağılımı etkilemektedir. Şehirlerde kamu hizmetlerinden daha fazla yararlanma, iş bulma ve yüksek gelir elde etme imkânları göz önüne alınmaktadır. Benzer durum, yurt dışı için de geçerlidir. Yurt dışı ve yurt içi ücret farklılığı, gelir dağılımını etkileyen bir başka faktördür. Bunu yanında işgücünün dikey hareketliliğinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir (KARLUK, 2002, s.58).

Emeğin dağılımında özellikle eğitimin önemi büyüktür. Buna göre; eğitim faaliyetlerinin gerek sosyal politika, gerekse sosyal dışlanma açısından üç önemli etkisinden söz edilmektedir. Bunlardan birincisi, eğitim düzeylerinin arttırılmasıyla emeğin yüksek bir vasıf düzeyine ulaşması, eğitim almış kişilerin hem iş bulma olanağını arttıracak hem de verimliliğin artmasına katkıda bulunacaktır. İkincisi; eğitimin geniş kitlelere yayılması gelir dağılımını olumlu yönde etkilemektedir. Böyle bir durum orta sınıfın güçlenmesini sağlayacaktır. Üçüncüsü; eğitim, bazı grupların sosyal hayattan dışlanmasını engelleyecektir. Buna göre eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, gelirin eşit verilmemesinden daha önemli görülmektedir (ŞENKAL, 2005, s.381).

Buna bağlı olarak devletin eğitime yönelik olarak kullanabileceği temelde üç politika aracından bahsedilmiştir. Bunlardan birincisi, eğitime başlama ile ilgili tüm engelleri ve sınırlamaları ortadan kaldırarak, herkese eşit şans tanımak, ikincisi; devletin, eğitim araç ve gereçleriyle ilgili olanakları arttırması, sonuncusu ise devletin doğrudan veya dolaylı olarak eğitim giderlerini üzerine alması şeklinde özetlenmiştir (UYSAL, 1999 s.137).

İfade edilen bu politikalar gelir dağılımı adaletinin sağlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Öte yandan devletin sağladığı eğitim olanaklarının düşük gelir gruplarına ücretsiz, yüksek gelir gruplarına belir bir ücret karşılığında vermesi gelir dağılımı adaletinin sağlanmasında önemli olabilmektedir. Çünkü devlet; yüksek gelir gruplarından elde ettiği kaynaklarla, düşük gelir gruplarına eğitim olanakları sunmaktadır. Bu durum da eğitimde fırsat eşitliğinin bir yönünü oluşturmaktadır. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanamaması gelir dağılımı adaletsizliğini daha da arttıracaktır.

Öte yandan bireylerin eğitimi, yeteneği ve tecrübesi aynı olsa bile, aynı işlerde aynı miktarda çalışmak suretiyle elde edilecek gelirler aynı olmayabilir. Gelirlerin bu şartlarda farklılaşmasına sebep olacak etken şans olarak ifade edilmektedir. Örneğin; insanların sıhhatleri aynı değildir ve her zaman kazaya uğramak olasılığı vardır. İşverenler daha ucuz ücretle çalıştırmak arzusunda olabilir veya firmanın ekonomik durumu bozulabilir. Bazen genel iş konjonktürü, iş bulmakta zorluklar ortaya çıkabilir. Bütün bu durumlar fonksiyonel gelir dağılımında farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan işin riski, işin zevki, işi yapan kişinin sosyal prestiji, yaşı, para kazanma amacı da fonksiyonel gelir farklılıkları ortaya çıkarabilmektedir (HATİPOĞLU, 1976, s.149-150).

141. Servet Dağılımı

Gelir dağılımını etkileyen en önemli etkenlerden biri de servet dağılımıdır. Çünkü, servet birikiminin tüketici birimler arasında gelir dağılımı adaletsizliğine yol açtığı ifade edilmektedir (EKER ve diğerleri, 1997, s.276).

İnsanların gelir temin etmesi, sahip oldukları serveti önemli bir katkı sağlamaktadır. Servet, ya insanların tasarruflarından ya da mirastan temin edilebilmektedir. İnsanların tasarruflarından temin ettikleri servet neticesinde sağlanan gelir, hiç şüphesiz servetin elde edeceği kar oranına bağlıdır. Buna bağlı olarak da ülkede genellikle kar oranı yüksek olursa, gelir dağılımındaki eşitsizliğinin artacağı öne sürülmektedir. Öte yandan; tasarruf kişilerin arzularına bağlı olduğu yönüyle, bu gelir dağılımı kişilerin arzularıyla açıklanabilir. Ancak gelirin farklı olması insanların tasarruf kabiliyetlerini farklılaştıracağı ve gelirin dağılımı adaletsizliğinin ortaya çıkacağı ileri sürülmektedir (HATİPOĞLU, 1976, s.151). Dolayısıyla miras yoluyla elde edilen gelirler, devlet tarafından vergilendirilmekle yeniden dağılım olgusu gündeme gelmektedir.

Servet sahibi bireyler, diğer bireylere nazaran daha kolay gelir elde etmektedirler. Aynı şekilde yüksek gelirli bireylerin servet biriktirmeleri, düşük gelirli bireylere nazaran daha kolay olmaktadır. Bu durum servet ile gelir düzeyi arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (ULUSOY, 2006, s.313).

Bunun yanında servet sahibi olmak, mevcut teknolojiden en iyi şekilde faydalanma olanağı sağlamaktadır. Teknoloji ise gelir dağılımını etkileyen bir diğer konudur. Özellikle teknolojik gelişmelerden faydalanan gruplar toplumda daha üst konuma yükselirken, yeniliklere kapalı gruplar mevcut gelişmelerden yoksun kalmaktadırlar. Teknolojik yeniliklere kapalı olan gruplar; yaşlılar, eğitim düzeyi düşük kişiler ve işsizler olarak ifade edilmiştir. Hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde çalışanlar arasında gelir farkını arttıran teknoloji, yüksek vasıflı emeğe olan talebi arttırmakta ve önemli bir rekabet ortamı ortaya çıkarmaktadır (ŞENKAL, 2005, s.388).

Servetin ve servetten elde edilen kazançların toplumun bütün sosyal tabakalara yayılması konusu, gelir dağılımı adaletinin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Öte yandan bir ekonomide yatırımların yapılması için servet sahibi grupların olması gereği unutulmamalıdır. Ancak, bu durumun makul bir düzeyde olması gerekmektedir. Sosyal gruplar arasında gözlenen aşırı ölçüde gelir farkı, anormal bir durum olarak değerlendirilmelidir.

142. Faktör Fiyatları

Gelir dağılımını etki eden bir diğer husus da faktör fiyatlarıdır. Faktör fiyatları, daha önce de açıkladığımız gibi ücret, faiz, rant ve kar olarak değerlendirilmelidir. Faktör fiyatlarından ücret konusunun önemli bir yeri vardır. Çünkü ücret, toplumu oluşturan büyük bir çoğunluğa sahip işgücü açısından önemli bir gelir kaynağı niteliğindedir.

Bir ekonomide servet ve emek dağılımının eşit olduğu kabul edilecek olursa; ücret faktörlerinin fiyatlarında meydana gelecek değişimler, gelir dağılımını fiyatı yükselen üretim faktörü lehine değiştirecektir. Aynı şekilde; bir üretim faktörünün fiyatı düşecek olursa, gelir dağılımı fiyatı düşen üretim faktörü aleyhine olmaktadır (ULUSOY, 2006, s.313).

Öte yandan faktör fiyatlarının sıfıra düştüğü bir ekonomide servet birikimi, tek başına gelirin artmasını sağlayamaz. Yine aynı şekilde devletin faiz hadlerini durdurması, binaları kontrol altına alması, gelir dağılımını belirli bir kesim lehine değişmesini önlediği gibi, belirli sosyal tabakaların gelirlerini de reel olarak yükseltebilmektedir (ÖZBİLEN, 1998, s.382-383).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE 1980 ÖNCESİ EKONOMİK YAPI VE GELİR DAĞILIMI

20. Yeniden İnşa ve Devletçi Sanayileşme Dönemi

1908'de ittihat ve terakki cemiyetinin ve 1923'te benimsenen yeni rejimin devraldığı Osmanlı ekonomik mirası, “yarı sömürgeleşmiş bir toplum yapısı” olarak nitelendirilmektedir (BORATAV, 2006, s.19).

II. Meşrutiyet ve onu izleyen ittihat ve terakki iktidarı, o dönemde yaşanan ekonomik sıkıntıların ilacını milli burjuva sınıfı yetiştirmekte görmüştür. Başlangıçta serbest rekabet-serbest ticaret koşullarında tasarrufların arttırılması, hukuk çevresini düzenleme ve basın-yayın araçları yoluyla yapılan telkinlerin, kişileri girişimci olmaya ve şirketleşmeye yönlendireceği düşünülmüştür. Öte yandan, başta kapitülasyonların kaldırılmasıyla, yerli girişim aleyhine işleyen uygulamalara da son vermeye başlanmıştır. Böylece Savaş koşullarında “milli burjuva” yetiştirmeyi kolaylaştıran öğeler, ittihat ve terakkinin Müslüman-Türk girişimciler lehine işlettiği uygulamalarla birleşmiştir (KAZGAN, 2002, s.53).

Bu dönemde ham madde ihracatçısı ve sınaî ürün ithalatçısı olan bir ekonomik yapıdan bahsetmek mümkündür. Bunun yanında bu yıllar esas olarak, Osmanlı imparatorluğunun bir dizi savaş, ihtilal, darbe ve ayaklanma sonunda tarihe karıştığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan aynı dönem, iktisadi olarak incelendiğinde “eksik kalmış bir burjuva demokratik devrimi” veya “ulusal bir kapitalizmin doğrultusunda atılan ilk ve çekingen adımlar” şeklinde değerlendirilmektedir (BORATAV, 2006, s. 20-21).

Bu dönemde sanayi yok denecek kadar yetersizdir ve sadece temel imalat faaliyetlerinden oluşmaktadır. Maden sanayi kurulamamış, imalat iç pazarları bile karşılayamayacak niteliktedir. Tarım ve maden çıkarma çalışmaları, Avrupa ekonomileri açısından gerekli işlevleri yerine getirme ile sınırlı kalmıştır. Öte yandan Türk-Müslüman yurttaşlar ekonomide %15 pay alırken, Rumlar sermayenin %50'sini, işçi sayısı itibarıyla

%60'ını, Ermeniler sermayenin %20'sini, işçi miktarının %10'unu oluşturmaktadır. Bununla birlikte, savaş yıllarının insan gücü alanında önemli bir yıkıma neden olması, ayrıca savaş öncesi ve sonrasında azınlıkların büyük ölçüde ülkeden ayrılmaları, hem sermaye hem de nitelikli işgücü sorunlarını daha da ağırlaştırmıştır (AR, 2007, s.280-281).

Görüldüğü gibi, ekonomide Türk yurttaşların sayısının oldukça az olduğu anlaşılmaktadır. Ekonomik faaliyetler genel olarak yabancı sermayedarların ve işçilerin güdümündedir. Bunun yanında dönemin savaş yılları olması nedeniyle de işgücünün azalması, ekonomik faaliyetlerdeki etkinliği de azaltmaktadır. Özellikle tarım sektörünün önemli bir paya sahip olduğu ekonomide, işgücünün büyük bir kısmının silâh altına alınması, mevcut ekonomik olumsuzlukları daha da ağırlaştırmıştır.

Bu dönemde kırsal kesimin önemli bir yere sahip olduğu ve bu alanların geçimlik üretime mahkûm kıldığı geniş ve yoksul köylü kitlesi, on yılı aşkın savaş ve yıkım döneminin en çok sarsılan sınıf olarak nitelendirilmektedir. Çünkü bu sınıfın yetişkin erkekleri Yemen ile Galiçya gibi cephelerde savaşırken, geride kalanlar savaş ve kargaşa yıllarında beliren sömürü ve soygun yöntemleri altında ezilmiştir. Öte yandan savaş yıllarının bilinçli “zenginleşme” politikalarından en çok nasibini alan grup, doğal olarak siyasi iktidarla yakın bağlar kurmayı başarmış Müslüman ticaret burjuvazisi olarak görülmektedir (BORATAV, 2006, s.37).

Öte yandan 1920 ve izleyen yıllarda ortaya çıkan kriz havası başta ABD olmak üzere, gelişmiş ekonomilerde genişlemeye başlamıştır. Öncelikli etkisi de emek yoğun çalışan tarım sektöründe görülmüştür. Aynı yıllar, Türkiye’de tarımsal üretimin en düşük düzeyine indiği yıllar olmuştur. Savaşların neden olduğu bu olumsuzluğa karşın Ankara Hükümeti, Cumhuriyet’in ilanından önce, tarımı canlandırmak için bazı önlemler almıştır. Cumhuriyet’in tarım kesimine getirdiği başlıca destekler, aşarın kaldırılması, toprak sahipliğinin belirlenmesi, pazarların genişletilmesi ve asayişin düzeltilmesidir (YENAL, 2003, s.60). Bu gelişmeler sonucunda nüfusun önemli bir kısmını teşkil eden köylünün durumunda görece bir iyileşmenin sağlanması amaçlanmıştır.

Cumhuriyetin kurulduğu 29 Ekim 1923 tarihinden, İkinci Dünya Savaşı’na kadar olan dönemde ise, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin çalışma yaşamını düzenleyen tüzükler geçerliliğini korumuş, az sayıda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında

izlenen temel ekonomik politika, “ulusal kalkınmanın her alanda sağlanması” şeklinde özetlenmiştir. 1920’lerde giderek yaygınlaşan Keynes’in görüşleri, yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti’nde de tanınmaya başlanmıştır. 1922 yılında Fethi Okyar, Keynes’in çalışmalarını Türkçeye çevirmiş ve tanıtmıştır. Böylece devletin ekonomideki öncülüğü ile serbest piyasa sisteminin birlikte geliştirilmesi amaçlanmaktadır (GÜL, 2006, s.264-265).

Görüldüğü gibi, 1923 yılı, Anadolu topraklarında Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşunu ve Osmanlı İmparatorluğunun kesin bir şekilde yıkıldığını ifade etmektedir. Bu yüzden siyasi anlamda kesin bir kopuş görülmektedir. Ancak aynı şeyi ekonomik açıdan söylemek mümkün değildir. 1908-1922 yıllarının ekonomi politikaları ile 1923-1929 yıllarında uygulanan ekonomik politikalar süreklilik göstermektedir.

Devletin ekonomideki öncülüğü ve serbest piyasa sisteminin birlikte geliştirilmesi amacı 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresinde daha da somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Kongre; izlenecek ekonomik siyasetin saptanması için, Ekonomi Bakanlığı tarafından örgütlenmiş; tüccarlar, sanayiciler, çiftçiler, işçiler, bankacılar ve hemen hemen her türlü meslek kuruluşunun temsilcisi bu kongreye çağırılmıştır (KONGAR, 2007, s.350).

Kongre yalnız tüccar, çiftçi, sanayici ve işçi kesimlerinin ekonomik ve toplumsal gelişme için somut önerilerini ortaya koymalarını olanak vermemiş, ekonomik gelişmenin “ulusal” nitelikte olması gereğini de özenle vurgulamıştır. Yabancı sermaye ancak yerli sermaye ile eşit koşullarda gelebilir şartı da belirtilmiştir (KEPENEK, 2001, s.37-38)

Bunun yanında kongrenin amacı, uygulamaya koyulacak iktisat politikası önlemleri hakkında hükümet kadroları ile toprak sahipleri, tacirler ve sınırlı varlıkları ile sanayiciler arasında bir uzlaşmanın sağlanması olarak belirlenmiştir. Bir başka deyişle kongre; yönetici asker-bürokrat kadronun, toplumun varlıklı sınıflarıyla etkili bir sosyal iletişim kurma, siyasal iktidarını bu toplum kesimleriyle kurulacak belirli ilişkilerle ve belirli gelişme hedefleri etrafında sağlanılacak ortak görüşlerle sağlamlaştırma isteği açısından da önemli bir platform olarak değerlendirilmektedir. (TEZEL, 2002, s.148-149)

1923 yılında toplanan İzmir iktisat kongresi, sınıf teslimiyetinin şekillenmeye başlaması açısından büyük önem taşımaktadır ve Türkiye’de kapitalizminin kuruluş

aşaması olarak da değerlendirilmektedir (ONGAN, 2005, s.145). Böylece Türkiye’de bölüşüm ilişkileri kapitalist ekonomik düzenin etkisiyle yeniden şekillenmeye başlamıştır.

Öte yandan ekonomide ulusal bir kesim yaratılması için gerekli önlemlere de yer verilmiştir. 1924’te Türk girişimcilerinin borç gereksinimlerini karşılamak ve yeni sanayi kuruluşlarının yönetimlerine yardımcı olmak amacıyla Türkiye İş Bankası kurulmuştur. İş Bankası, yarı resmi bir banka olarak Türkiye’deki özel kesimin gelişme merkezi biçiminde düşünülmüş, aynı amaçla “Sanayi ve Maadin Bankası” adıyla bir başka banka daha kurulmuştur (KONGAR, 2007, s. 351).

Özendirme ve destekleme dönemi 1930’lara kadar devam etmiştir. Bu dönemde sadece 1930’lu yıllarda yaşanan dünya ekonomik bunalımı değil aynı zamanda yeni rejimin de biçimlenmekte oluşu ekonomik faaliyetleri önemli ölçüde etkilemiştir.

Cumhuriyetin ilanından itibaren aşağı yukarı on yıllık dönemde, özel sektörün korunarak teşvik edildiği ve sanayileşmede bu kesime öncelik verildiğini görmekteyiz. Bu sonuç bizi bu dönemde Türkiye’de liberal ekonomik politikaların ağırlıkta olduğunu gösterir. Yani devlet, ekonomiye üretici olarak girmemektedir. Bunun yanında aynı dönemde aşar vergisinin⁵ kaldırılması, kabotaj hakkının elde edilmesi ve Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun çıkarılması gibi atılımlar da görülmektedir.

Öte yandan tarımın önemli bir istihdam kaynağı olması ve önemli bir nüfus barındırması açısından değerlendirildiğinde, 1923-1929 yılları tarımsal üretimin hızla büyüdüğü bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Çünkü bu dönemde daha önceki yıllarda silâh altına alınan erkek işgücü üretime dönmüştür. Aşarın kaldırılması, gelir dağılımı adaletinin sağlanması açısından önemli gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵ İmparatorluk Türkiye’sinde tarım gelirlerinden alınan vergidir. Vergi para olarak değil, ürünün bir kısmı olarak, aynı bir şekilde tahsil edilirdi. Verginin Arapça onda bir demek olan Aşar veya Öşür olarak adlandırılması, genellikle bu oran üzerinden tahsil edilmesinden ileri gelmektedir. Bunun yanında, adı değişmeden, tarım gelirlerinin yarısına kadar yükselen oranlarda Aşar vergisi uygulamaları olmuştur. Öte yandan bu vergi Osmanlı maliyesinin en büyük gelir kaynağını oluşturmuştur. Ancak uygulama şekli zamanla bozulmuş ve toplum üzerinde büyük bir maddi yük haline gelmiştir. Belirli dönemlerde alınan tedbirler toplum üzerindeki bu vergi yükünü hafifletmede yetersiz kalmıştır. Cumhuriyet Türkiye’si halkın şikâyetlerini ancak bu vergiyi kaldırarak önleyebilmiştir. Böylece 17 Şubat 1341 (1925) tarihli, 552 sayılı kanunla kaldırılmıştır (ERGİN ve diğerleri, 1973, s.60).

1929 yılında ise, meydana gelen dünya ekonomik buhranı, ekonominin hemen hemen her kesimini içine almıştır. Özellikle durumu görece düzelmeye başlayan tarım ürünlerindeki düşüş ciddi boyutlara ulaşmıştır. Başta tarım olmak üzere tüm kesimlerin getirileri gerilemiş, dolayısıyla yurt içinde iktisadi faaliyet yavaşlamıştır. Azalan ihracat getirisi sonucunda, ithalat da azalmıştır (YENAL, 2003, s.65).

Cumhuriyetin ilk on yıllık döneminde özellikle sanayileşme alanında beklenildiği ölçüde bir başarının sağlanamadığı savunulmaktadır. Çünkü sanayi sektöründeki gelişme diğer sektörlerin gerisinde kalmıştır. Ülkenin o dönemde içinde bulunduğu yapısal şartlarda ve yaşanan ekonomik konjonktürde, liberal bir sanayileşme politikasında ısrar etmenin zaman kaybına yol açacağı ve gelişmiş ülkelerde olan sanayileşme farkının aleyhte genişlemesine neden olacağı dile getirilmeye başlanmıştır (ŞAHİN, 2006, s.55).

Öte yandan 1929 yılına kadar uygulanan liberal uygulamalar sonucu ortaya çıkan zayıf özel sektörün teşvikle kalkınamayacağı kararı alınmıştır. Bu kararın alınmasında en büyük etken olarak 1929 dünya ekonomik buhranının etkileri yanında, 1928’de Osmanlı borçlarının ödenmesi de gösterilmiştir. Ekonomik buhranın etkisiyle, dünya pazarlarında tahıl ve hammadde fiyatlarının düşmesi, Türkiye’nin ihracat gelirlerini de azaltmıştır. Ayrıca dünya buhranı, diğer liberal ülkelerde de müdahaleci bir uygulamanın ortaya çıkmasına yol açmıştır (DİE, 1973, s.152). Bu noktada Türkiye ekonomisinde de devletçilik politikası sanayileşme ve kalkınmayı arttırmak için bir alternatif olarak görülmeye başlanmıştır.

Devletçilik uygulaması, iki yönden değerlendirilmiştir. Bunlardan birincisi, devletin sanayi üretim alanındaki girişimciliği, diğeri buna bağlı olarak ekonominin diğer sektörlerinde yapılan düzenlemeler ve sağlanan gelişmeler olarak ele alınmıştır. Devletçi uygulama, 1930’ların başında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile somutlaştırılmıştır (AR, 2007, s.285-286). Planın temel politikaları; tarıma dayalı sanayileşmenin arttırılması, ithal ikameci üretim şekli benimsenmeli ve işletme yeri seçimi bölgesel kalkınma dengelerini koruyacak şekilde uygulanmalıdır şeklinde özetlenebilir.

Türkiye’de 1930’dan 1950’lilere kadar “devletçi” politikalar uygulanmıştır. Öte yandan, yeni cumhuriyetin ekonomik siyaseti baştan beri bir ölçüde devletçi olduğu da savunulmaktadır. Çünkü sanayileşme esnasında, ekonomik olarak hemen hemen hiçbir

kaynak bulunamamış, devletin işe karışma gereği ön plana çıkmıştır. Bunun yanında devletçilik 1930'larda yalnızca dünya ekonomik krizinin zorlamalarıyla değil, aynı zamanda hızlı ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek için anlamlı bir yöntem olarak da kabul edilmiştir (KONGAR, 2007, s.351).

1930'lu yıllarda Türkiye'de izlenen devletçi ekonomi politikaların benimsenmesinde; 1923-1929 yılları arasında izlenen liberal iktisat politikalarından fazla başarılı sonuç elde edilememesi, 1929 ekonomik krizinin tüm dünya ekonomilerini olumsuz yönde etkilemesinin yanında Sovyetler Birliğinde uygulanmakta olan planlı iktisat politikalarının ilk sonuçlarının başarılı olması ve batılı ülkelerde klasik iktisat politikalarının 1929 krizine çözüm getirememesi konuları da önemli bir yer tutmaktadır (PARASIZ, 2003, s. 39).

1930-1939 döneminde uygulanan iktisat politikalarının iki belirleyici özelliği karşımıza çıkmaktadır; korumacılık ve devletçilik. Yani özetle söylemek gerekirse; bu yıllarda dünya ekonomisi büyük buhran içinde sürüklenirken, Türkiye ekonomisi dışa kapanarak ve devlet eliyle milli bir sanayileşme denemesine girişmiştir. Bu deneme ana hatlarıyla başarılı olmuştur.

Öte yandan Türkiye cumhuriyetinin 1930'lu yıllarda uyguladığı devletçilik politikaları bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilere rağmen, 1930'lu yıllarda devlet eliyle kurulan ve işletilen sanayi kurumlarının sonuçlarına nicel olarak bakıldığında, beş yıllık plan uygulamasının küçümsenmeyecek derecede başarılı olduğu ileri sürülmektedir. Beş yıl içinde 16 büyük tesis ve birçok orta ve küçük çaplı sanayi işletmesi kurulmuş ve bu sayede hem imalat kesiminde yaratılan ulusal ürün, hem de bu kesimde çalışan istihdam yüzde yüzden fazla artmış, sanayide yaratılan değerlerin ortalama artış hızı yılda %7,5'i bulmuştur (YENAL, 2003, s.73).

1923-1934 yılları arası milli gelirin büyük bir kısmını ve ihracatın önemli bir bölümünü gerçekleştiren tarım sektörü olmuştur. Bu dönemde tarımsal vergilendirme sisteminde yapılan yenilik ile de tarımsal üretim üzerindeki yük hafiflemiştir. Ayrıca verimi arttırıcı yeni araç ve makineleri kullanma eğilimleri doğrultusunda özellikle 1929'a kadar tarımsal makine ve kredi ithalatını koruyucu önlemler alınması da bu konuda ayrıca bir gelişim göstergesi olarak görülmektedir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi ekonomik buhranın en çok etkilediği sektör tarım olarak karşımıza çıkmaktadır (ÜLGEN, 2005, s.61-62).

Öte yandan 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı için gerekli şartlar hazırlanmasına rağmen, İkinci Dünya Savaşının patlak vermesi sonucunda uygulamaya konulamamıştır (SAĞLAM, 1976, s.82).

Bahsettiğimiz dönemin gelir dağılımı ilişkisine baktığımızda şunları söyleyebiliriz. Dış ticarete ve özellikle ithalata dönük ticaret burjuvazisinin diğer sınıflara göre durumu bu dönemde bozulmuştur. Çünkü ekonomi dışa kapalı bir politika izlemektedir. 1929 dünya ekonomik buhranının Türkiye ekonomisi üzerinde yarattığı şoku; kısa dönemli, anlık, yeniden paylaştırıcı önlemlerle geçiştirmek seçeneği, siyasi kadrolar tarafından uygun görülmemiş, çözüm olarak da sanayileşmeye dönük hızlı büyüme ele alınmıştır. Bu nedenle sanayileşme için gerekli sermaye birikiminin kaynağının oluşturulması gereği ön plana çıkmıştır. Böylece, sanayileşmenin yükümlülüğünü öncelikle köylüler sonra da işçi sınıfı çekmiştir. Bu dönem önceki dönemle karşılaştırılmış ve dışa dönük ticaret burjuvazisinin gelir durumunun bozulduğu ileri sürülmüştür (BORATAV, 2006, s.79).

Özetle, 1923-1929 döneminde tarım üretimindeki olağanüstü artış hızı, kısmen savaş yıllarında askere alınan işgücünün ve çekme gücünden yaralanan hayvanların topraklarına geri dönmesinin sonucu olarak görülebilir. 1929-1935 yılları arası yaşanan gerileme de ise, büyük bunalımın aleyhte döndürdüğü iç ve dış ticaret hadleri ön plana çıkmaktadır. Öte yandan, 1930'lu yılların sonuna doğru patlak veren İkinci Dünya Savaşı, Türkiye açısından yeni ekonomik ve sosyal sıkıntıları da beraberinde getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı, sınırlarımız içine taşmamakla beraber, ekonomik kalkınma gayretlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Bir milyona yakın bir orduyu her zaman hazır tutabilmek için milli kaynakların büyük bir kısmı savunmaya ayrılmıştır. Çalışma çağındaki nüfusun askere alınması özellikle tarım ürünleri üretimini önemli ölçüde azaltmıştır. Savaş içinde yiyecek maddeleri sıkıntısı baş göstermiş ve bazı malların vesika ile dağıtılması zorunluluğu gündeme gelmiştir (SAĞLAM, 1976, s.83).

Görüldüğü gibi, Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na fiilen girmemiştir, ancak cephelerde fiilen savaşmanın dışında, savaş ekonomisinin koşullarını tüm ağırlığıyla yaşamıştır. Artan savunma giderleri ekonomide ağır bir yük oluşturmuş, yokluk ve kıtlıklar artmıştır.

Diğer taraftan, ortaya çıkan olağanüstü masrafları karşılamak için yeni uygulamalar tartışılmıştır. Tarımda Aşar benzeri vergi ile vergilemenin ilkelerine uygunluğu ve ayrıca uygulanma biçimi açısından çok tartışmalı olan Varlık vergisi⁶ bu dönemde, kısa süreli de olsa, uygulanmıştır. Savaş koşullarının yarattığı ekonomik ve siyasal sıkışma ortamı, savaş sonrası dönemde yeni gelişmelerin de etkisiyle tam bir patlama olarak nitelendirilmektedir (KEPENEK, 2001, s.42-43).

İkinci Dünya Savaşının son üç yılında gittikçe artan sıkıntılar üretimin sürekli düşmesine neden olmuştur. 1945 yılında GSMH, 1939 yılı düzeyinin %20 altına gerilemiştir. Ekonomi, ancak 1949'da savaş öncesi düzeyine ulaşabilmiştir (YENAL,2003, s.75).

21. İkinci Dünya Savaş Sonrası Yeniden Uyum Dönemi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Batı Avrupa devletlerinin sömürge imparatorlukları dağılırken, sayıları giderek artan az gelişmiş ülkelerin denetime alınması hedeflenmiştir. Böylece yeni örgütlerin kurulması gündeme gelmiştir. Türkiye de kurulan yeni örgütlere üye olurken aynı zamanda sistemin de içine dâhil olmuştur. Diğer yandan savaş sonrası dünyanın en güçlü devleti olarak nitelendirilen ABD, savaş galiplerinden biri olan SSCB'nin yayılmasını ve etkinliğini sınırlamak üzere kendi kampını güçlendirmeyi hedeflemiştir. Savaşı izleyen birkaç yıl içinde ortaya çıkan soğuk savaş dönemiyle bu durum daha da baskın hale gelmiştir. Bu amaçla, ABD'nin öncülüğünde yeni örgütlerin (IMF ve Uluslararası Para sistemi-Bretton Woods sistemi, Dünya Bankası yeni GATT ve IBRD gibi) kurulması gündeme gelmiştir (KAZGAN, 1999, s.92-93).

İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan bu gelişmeler Türkiye'yi de yakından etkilemiştir. Bu gelişmelerin en önemlilerinden biri de Amerikan dış yardımlarıdır. Böylece; 1949

⁶ 1942 yılında savaş dönemi enflasyonundan yararlanarak vergilenmemiş büyük kazanç elde edenlerin servetlerindeki artışların önemli bir bölümünü devlete aktarmak gerekçesiyle, bir kez uygulanan varlık vergisi yasası çıkartılmıştır. Verginin uygulanış biçimi resmen açıklanmasa da asıl amacı, İstanbul ve İzmir'deki yerli gayri Müslim tacir ve sanayicilerin Türkiye ekonomisindeki güçlerini kırmak ve Müslüman-Türk işadamlarına, özellikle dış ticaret sektöründe yer sağlamak olduğu ortaya çıkmıştır. Vergi matrahlarının takdir edilmesi ve vergi tarhi işlemleri sorumsuz bir keyfîlik içinde sürdürülmesi açısından eleştirilmektedir. Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Rum, Ermeni ve Yahudilere çok fazla şekillerde uygulanmış, yasal itiraz yolu da kapatılmıştır. Vergisini ödemeyenler ise Doğu Anadolu'daki çalışma kamplarına sürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bakınız; TEZEL, 2002, s.262.

yılında dönemin Başbakan'ı, Türkiye'de ekonomik kalkınma için Amerikan yardımı kullanılacağını mecliste resmen açıklamıştır (KONGAR, 2007, s.356).

Dış yardım konusu; yabancı sermaye, dış ticaret rejimi, dünya ekonomisi ile piyasa ilişkilerine göreli serbest ticaret ve açık ekonomi koşullarına dayalı dış dünyaya eklenme süreci konuları mevcut dönem boyunca önemini korumuştur. Özellikle Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde yardımlar alınmaya başlanması bu duruma birer örnek olarak gösterilmektedir (BORATAV, 2006, s.99).

Cumhuriyetin ilk yıllarının sloganlarından biri "köylü efendimiz" idi. Fakat Aşar'ın kaldırılması ve askerlerin bir kısmının tarlalarına dönmelerine izin verilmesinden sonra; yaklaşık 1935'den 1950'ye kadar köy ve köylünün, göreceli olarak ihmal edilmiştir. Ancak; Demokrat parti, seçim kampanyasından başlayarak nüfusun önemli bir kısmını oluşturan köylü-çiftçi halkın kalkınmasına öncelik veren bir program uygulanacağını ilan etmiştir. Genel olarak ihmal edilmiş büyük bir çiftçi nüfusunun varlığı ve işlenmeyen geniş ekim alanları göz önünde tutularak, yeni ekonomik hedefler belirlenmeye başlanmıştır. Çünkü tarım teknolojisinin sağlanması, ekonomik alanda ilerlemeyi de sağlanabilirdi. Makineli, sulamalı ve gübreli tarımın geliştirilme potansiyeli de yeterli görülüyordu. İktidardaki Demokrat Parti mevcut potansiyeli hızla kullanmaya başladı. Dış yardımlarla ve tarıma sağlanan kredilerle de desteklenen traktör ithalatı hızla arttırıldı ve ekim alanlarının genişlemesi sağlandı (YENAL, 2003, s.78).

Tüm bu gelişmeler halkın çoğunluğunu oluşturan köylü ve çiftçi vatandaşların yaşam düzeyini yükselten önemli yatırımlardır. Öte yandan bu yatırımlar, Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin tarım devrimi olarak ta nitelendirilebilir.

Türkiye ekonomisi; gerek İkinci Dünya Savaşı'nın oluşturduğu olumsuz hava olsun gerekse dış dünyada gelişmeler olsun kısaca meydana gelen değişmelere ayak uydurmak amacıyla dışa açılma programını benimsemiştir. Dışa açılma programının temel ögesini de dış kaynaklı sermaye oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak alınan dış yardımlarla önemli gelişmeler sağlanmıştır, ancak bu durum kısa sürmüştür.

1946-1953 döneminde hızlı bir büyüme süreci yakalanmıştır. Savaş yıllarında yaşam koşulları zorlaşan emek geliri sahipleri, 1950'ye geldiğinde savaş öncesi gelir düzeyini

aşmıştır. Ancak dönemin bölüşüm göstergelerine göre tarım dışındaki ücretli ve maaşlı grubun milli gelirdeki payının azaldığı belirtilmektedir. Tarım-ticaret hadlerinde gözlenen gerilemeler ise çiftçinin ekonomik durumunun diğer sosyo-ekonomik gruplara göre bozulduğu göstermez, çünkü bu yıllarda traktör kullanımının yaygınlaşması, ekilen alanları ve dolayısıyla tarımsal hâsılayı hızla arttırmıştır (AR, 2007, s.491).

Dışa açılma programına bağlı olarak devralınan döviz rezervi, artan dış yardım ve Kore savaşı gibi nedenlerle ticaret hadlerinin Türkiye lehine değişmesi ve gelişen ekonomik faaliyetin arttırdığı para tutma talebi ve istikrar ortamı, ilk olarak hızla artan emisyon hacminin fiyatlara yansımaları geciktirmiştir. Ancak 1954 yılından itibaren Demokrat Parti'nin hedefleri yarıda kalmıştır. Çünkü tarımda üç yıl çok bereketli hâsıladan sonra, 1954 yılında gelen kuraklık %20 oranında bir ürün düşmesine neden olmuştur. Öte yandan traktör bakımı sorunları artmış, ekime yeni açılan meyilli topraklarda erozyon baş göstermiştir (YENAL, 2003, s.82).

Ortaya çıkan beklenmedik şartlar sebebiyle amaçlanan ekonomik gelişme sağlanamamıştır. Bunun yanında; Dünya Bankası adına Türkiye'de bulunan uzmanın konuyla ilgili müdahalesi sonuçsuz kalmış ve hükümet ile Dünya Bankası arası 1954'te bozulmuştur. Böylece, Türkiye 1960'lı yıllara kadar bu nedenle kredi alamamış ve Dünya bankasının tavsiyelerini de geri çevirmiştir. Öte yandan Türkiye'nin büyüme sürecinde sanayileşmenin, tarımdan çok daha karlı olduğu anlaşılmıştır (KAZGAN, 1999, s.101-102).

1954 yılı, hükümetin İkinci Dünya Savaşından sonra ekonomik gelişmeyi sağlamak amacıyla güttüğü liberal dış politikaların son bulduğu yıldır. Çünkü bu dönemde istenilen gelişme düzeyi elde edilememiştir. Her ne kadar nüfusta önemli bir yere sahip olan ve gelir düzeyi oldukça düşük olan çiftçilerin durumunda bir iyileşme görülse de bu durumun uzun soluklu olmadığı görülmektedir.

Öte yandan, 1954-1961 yılları kendisinden önceki döneme yani savaş sonrası döneme göre milli gelir büyüme hızının belirgin bir biçimde düştüğü yıllardır. Gelir dağılımında meydana gelen değişimler ise, ana hatlarıyla önceki dönemdeki eğilimlere zıt yöndedir. Yine bu yıllar; milli ekonomi içinde tarımın, sanayinin büyüme hızının gerisinde kaldığı ve tarım dışı gelirler içinde hem ücretli-maaşlı hem de sermayedar grupların paylarının

artmasını sağlayacak bir çevrenin olduğu yıllar olarak da nitelendirilmektedir (BORATAV, 2006, s.113-116).

1950-1960 döneminde, Türkiye ekonomisi sanayileştirilmek istenmiştir. Ancak tarım kesiminden sanayi kesimine yeterli kaynak aktarılması gerçekleştirilememiştir. Çünkü tutarsız vergi ve fiyat siyaseti yanında, ticaret ve aracı tipi ekonomik faaliyetler, kaynaklara el koyarak bunları, “gösteriş için tüketim” “taşınmaz mal spekülasyonu” gibi ekonomik bakımdan verimsiz alanlarda harcadığı öne sürülmektedir. Öte yandan bu dönemde gerçekleştirilen genel yatırımlar, tarımda makineleşme, kapalı köy ekonomilerinin pazarlarla bütünleşmesi gibi atılımlar, ileriki yıllar için bir altyapı niteliği taşımaktadır (KONGAR, 2007, s.361).

22. İthal İkameci Dönem

1960 öncesinde enflasyon ve döviz darboğazı sıkıntısından doğan ekonomik çalkantılar ve oluşan siyasal ortam, 1960 sonrasında planlı kalkınma uygulamasına geçmede önemli bir etken olmuştur. Planlama ile ekonomik ve toplumsal gelişme bir bütünlük içinde ele alınmış ve belirli amaçlara ulaşılması için kaynakların nerede kullanılacağı ele alınmıştır. Hedeflenen, ekonominin yıllık %7 oranında büyümesi, uzun dönemde ülkenin sanayileşmesi ve ekonominin gelişmesinin sosyal adalet içinde, yani daha adil bir gelir dağılımı, dengeli bölgesel kalkınma, sağlık ve eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması ortamında sağlanması hedeflenmiştir (KEPENEK, 2001 s.46).

Döneme siyasi açıdan baktığımızda, 27 Mayıs 1960’da silahlı kuvvetler ülke yönetimine el koymuştur. Ancak ekonomi Dünya Bankası ile arasının bozulmasının da etkisi olduğu bunalımından çıkmış, makro dengeleri oldukça düzelmiş bir konuma gelmiştir. Öte yandan, 1950’li yılların sonuna doğru büyük sıkıntılar doğuran maliye ve dış ödemeler dengesizliği ve bunların yol açtığı piyasa kıtlıkları ve çarpıklıkları, “planlama” yaklaşımını yeniden güncel bir konu haline getirmiştir.

Genişletilmiş ve dış rekabete karşı korunmuş bir iç pazar oluşturmak, ekonomik planlamanın temel amacını teşkil etmiştir. Bununla birlikte dış alım yerine yerli üretim politikalarının geliştirilmesiyle, 1950’lerin sonunda gündeme gelen dış ödeme güçlüklerinin bertaraf edilmesi amaçlanmıştır. Nitekim planlı sermaye kullanımına

yönelmenin temel nedenini, 1950'lerin sonunda gündeme gelen ve dış ödeme sorunlarıyla yüksek enflasyon biçiminde tezahür eden ekonomik bunalımdan kurtulma ve istikrar arayışları oluşturmaktadır (ONGAN, 2005, s.147).

Öte yandan 1961 yılında kabul edilen yeni Anayasa; basın özgürlüğü, üniversite özerkliği, yargının bağımsızlığı gibi temel hak ve özgürlükleri anayasal güvence altına almaktadır. Daha da önemlisi temel hak ve özgürlüklerin ekonomik olarak içinin doldurulması, yeni çalışma hakkı, hakça bir ücret düzeyi, sendikal haklar ve özellikle de ilk kez toplu iş sözleşmesi ve grev haklarını güvence altına almıştır (KEPENEK, 2001, s.45).

Öte yandan 1961 Anayasa'sının getirdiği özgürlük ortamı ve devletin sosyal devlet ilkesini benimsemesi, hedeflenen ekonomik programları özellikle de gelir dağılımını konusunu yakından etkilemiştir. Bunun yanında kabul edilen 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu emek dünyasına yeni haklar sağlamıştır.

Dönemin gelir dağılımı politikası ise, mevcut ekonomik hedefler çerçevesinde ele alınmıştır. SSCB'nin varlığı, kapitalizmin yaşayabilirliği için tehdit olarak algılandığından "sosyal devletin" geliştirilmesi, gelir dağılımının iyi olması, batı demokrasilerinin ve Türkiye'nin başlıca hedefleri arasında yer almıştır (KAZGAN, 2002, s.96).

Gelir dağılımı politikası; iç pazarı genişletip özel girişimin tarım-sanayi-hizmetler alanında yatırımlarını karlı tutacak biçimde yürütülmüştür. Sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi, 1963'te Grev Hakkı, hazine topraklarının dağıtımı ve destekleme alımları yoluyla yüksek tutulan tarım fiyatları, rekabetin bulunmadığı bir ortamda işçi memur ücretlerinin yüksek tutulmasında bir sakınca görülmemesi, 1978'e kadar gelir dağılımını bir önceki döneme göre daha adil hale getirmiştir (KAZGAN, 1999, s.113).

Ücretliler grubunda memur maaşlarına 1963 ve 1964 yıllarında yapılan zamlar ile bu grubun milli gelirden aldıkları pay artmış, Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle de işçi gelirlerinde olumlu artışlar meydana gelmiştir. Personel reformunun yürürlüğe konulmasıyla kamu hizmetleri arasındaki gelir dağılımının, daha adil dağılımı ele alınmış, aynı zamanda bu grubun toplam gelirlerinde de bir artışın meydana gelmesi hedeflenmiştir (DPT, 1967, s.51).

Planlı dönemde eğitim, sağlık, içme suyu, yol v.b. diğer kamu hizmetlerinde meydana gelen önemli gelişmeler, bu hizmetlerden yararlanan kesimlerin özellikle düşük gelirli grupların artan oranlar içinde yararlanması gelir dağılımını olumlu yönde etkilemiştir.

Öte yandan gelir dağılımı politikasının önemli araçlarından biri olan vergi politikasında da önemli değişiklikler olmuştur. Toplam tasarruf seviyesini arttırmak amacıyla, planlı dönemde yapılan yeni düzenlemelerle koyulan yeni vergiler, toplam vergiler içerisinde dolaylı vergilerin oranını arttırıcı yönde etkilemiştir (DPT, 1967, s.51).

Buraya kadar yapılan açıklamaların ışığında denilebilir ki; Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, batı ülkelerinde planlamanın yayıldığı ve yeni planlama tekniklerinin yayılmaya başladığı bir dönemde hazırlanmıştır. Planda; özellikle gelir dağılımı adaletinin sağlanması açısından önemli konuların ele alındığı görülmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi, işçilere yeni güvencelerin sağlanması, Asgari Ücret uygulamasının geliştirilmesi, Sendikalar Kanunu ve Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Hakkı Kanununun kabulü bunlardan bazılarıdır.

Öte yandan bu dönemde; ücretliler sadece maliyet unsuru olarak değil, aynı zamanda talebi etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Böylece, asgari ücretin yüksek tutulması ve toplu pazarlık sisteminin yaygınlaştırılması konusunda gelişmeler sağlanmıştır. Kuşkusuz bu gelişmede 1961 Anayasası'nın özgürlükçü nitelikler taşıması, sendikal hakları genişletmesi ve daha geniş anlamda "sosyal adalet" ve "sosyal devlet" ilkelerinin benimsemesinin etkili olduğu öne sürülmektedir (ŞENSES, 1994, S.15).

1963-1979 döneminin bir diğer belirleyici özelliği, politik istikrarsızlığa bağlı olarak hükümetlerin popülist politikalar uygulamasıdır. Nitekim KİT'lerde uygulanan yüksek ücret artışları politikası ister istemez özel kesime de yansımıştır. Öte yandan, popülist politikaların bir diğer yansıması, geçerli sosyal devlet anlayışının da katkısıyla oldukça ileri bir sosyal güvenlik sisteminin kurulması olarak öne sürülmektedir. Böylece çalışanlar ücret dışında önemli güvenceler elde etmiştir (UYSAL-CANDAN 2008, s.32).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı İsmet İnönü'nün başkanlığındaki hükümet zamanında hazırlanmış ve yürürlüğe koyulmuştur. Daha sonra iktidara gelen Adalet Partisi, planlama kavramına karşı güvensizliğini "plan

değil, pilav istiyoruz” sloganı ile açıkça belirtmiş bir parti olarak gösterilmektedir. Adalet partisi bir yandan “planlama” hakkındaki kuşkularını dile getirirken, öte yandan kendisi, temel eğilimlerini içeren İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nı (1968-1972) onaylamış ve yürürlüğe koymuştur (KONGAR, 2007, s.365-366).

Öte yandan Türkiye ekonomisinin, 1960’lı yıllarda sendikal hakların işlerlik kazandığı bir ortamda hızlı bir büyüme gösterdiği görülmektedir. İkinci plan dönemi, birincisinden farklı olarak iç pazarı genişletmek amacıyla kentleşmeyi ön plana çıkaran bir özellik taşımaktadır. Bunun yanında sanayileşmenin ara ve yatırım malları imalinde, yerli üretime öncelik veren bir özellik kazanması da hedeflenmiştir (KEPENEK, 2001, s.47).

Türkiye 1963-1970 döneminde istikrar içinde büyüme bakımından oldukça başarılı olmuştur. Bu dönemde büyüme hızı ortalama %6,5 civarında gerçekleşirken, enflasyon oranı yılda ortalama %5,5’ten ibaret kalmıştır. Öte yandan halkın ortalama refah seviyesi %3,8 oranında iyileşmiştir. Bu performans Türkiye’yi geliştirmekte olan ülkeler arasında başarılı bir konum kazandırmıştır. Ancak diğer sosyal ve ekonomik gelişme göstergeleri dikkate alındığında aynı olumlu değerlendirme yapılamamaktadır (ŞAHİN, 1998, s.167).

12 Mart Muhtırası ile oluşan yarı askeri rejim; IMF güdümünde dış ticaret rejiminin liberalleşmesi yönünde aldığı 10 Ağustos Kararlarının eksiklerini, grevleri ve toplu sözleşmeleri askıya alarak ve ücretleri dondurarak giderdiği öne sürülmektedir (BORATAV, 2006, s.128).

12 Mart Muhtırası ile iktidara gelen yeni hükümet; 1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nı hazırlamıştır. Ancak kabul edilen politikalar yenilik getirmemiş, Birinci ve İkinci Planların belirttiği kimi ilke ve yaklaşımları aynen benimsemiştir.

Uygulanan politikalar yenilik getirmemesine rağmen, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı gelir dağılımı açısından, önemli tespitlerde bulunmuştur. Buna göre; Türkiye 1972’de 364 dolar dolayında olan birey başına geliri ile Avrupa ülkeleri arasında en geri düzeyde bulunmaktadır. Bu gelir, Avrupa Ekonomik Topluluğu üyelerinin, ortalama gelir düzeyinin altıda biri kadardır. Ayrıca gelir, iş ve meslek grupları itibarıyla gelir dağılımının da dengesiz olduğu kanaatine varılmıştır (DPT, 1972, s.109).

Bu tespitin yanında gelir dağılımının iyileştirilmesi konusunda da şöyle denilmektedir: Belirli bir gelir düzeyinde, sadece gelirin dağılımını iyileştirici tedbirler bugün için bazı gelir gruplarının yaşama düzeyini yükseltme açısından mümkün olmasına rağmen, bu yaklaşım sermaye birikimini yavaşlatarak ülkenin gelişme potansiyelini sınırlayacak, böylece gelecekte daha yüksek bir refah düzeyine ulaşılması gecikecektir. Bu sebeple çeşitli gelir grupları ve yöreler arasında gelir dağılımının iyileştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin tüm toplumu kapsayacak biçimde yaygınlaştırılması, uzun dönemde gerçekleştirilecek bir amaç olarak benimsenmiştir. Ancak kısa dönemde gelir artışlarından herkesin asgari ihtiyaçlarını karşılayacak bir pay alması sağlanacaktır. Aynı şekilde bireyler arası gelir dağılımında olduğu gibi yöreler arası gelişmişlik farklarını kısa dönemde ortadan kaldırmaya çalışmak da, ekonomik bakımdan etkin olmayan kaynak dağılımına yol açarak uzun dönemde sermaye birikimini ve ekonomik gelişmeyi yavaşlatabilir gerekçeleri öne sürülmektedir (DPT, 1972, s.122).

Görüldüğü gibi; 1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Planda gelir dağılımının kişisel olarak dolayısıyla fonksiyonel, sektörel olarak dolayısıyla bölgesel dengesizliklerin olduğu kabul edilmektedir. Bahsedilen dönem için; fonksiyonel gelir dağılımının bozuk olması, ücretin aleyhinde gelişmelerin olduğunu göstermektedir. Böylece toplumda ücret geliri elde eden kesimin kişi başına aldığı pay azalmaktadır. Öte yandan sektörel dağılımın bozuk olması; tarım sektörü aleyhine bir gelişmenin olduğunu, böylece tarım ile geçimini sağlayan bölgelerin aleyhinde gelişmelerin olduğu yorumu yapılabilir. Her ne kadar gelir dağılımındaki bu dengesizlikler mevcut hükümet tarafından kabul edilse de, bu problemin çözülmesi açısından önemli bir önlem alınmamış, bir bakıma ertelenmiştir.

Türkiye üçüncü kalkınma planı döneminde de yüksek büyüme hızını devam ettirmiştir. Özellikle 1974-1976 döneminde arka arkaya üç yıl, ilk iki plan dönemi ortalamalarının üstünde bir büyüme hızına ulaşılmıştır. Ancak bu yıllarda sağlanan yüksek büyüme hızı, başarılı bir iktisat politikasına bağlanmamaktadır. Çünkü 1970'den sonra ekonomideki fiyat istikrarı bozulmaya başlamıştır (ŞAHİN,1998, s.167).

Türkiye tarihine baktığımızda 1970'li yıllar hem ekonomik hem de siyasi açıdan önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemde yaşanan petrol krizi, Kıbrıs Barış Harekâtı,

istikrarsız koalisyon hükümetleri, 1977-78'li yıllarda yaşanan bunalımlar, bu döneme ayrı bir önem katmaktadır. Öte yandan tüm bu gelişmelerin sonucu olarak görülebilecek olan 1980 darbesi ve dönüşümü, Türkiye'nin ileriki yıllarda izleyeceği birçok sosyal, politik ve ekonomik politikalarını etkilemiştir.

Türkiye ekonomisi; 1970'ten birinci petrol krizinin patlak verdiği 1973 sonu 1974 başına kadar geçen yılları, olumlu seyreden bütün göstergelerin iyimserliği ile değerlendirilmektedir (KAZGAN, 2002, s.102-103). Öte yandan bu dönemde daha önceden hesap edilmeyen bir gelir kaynağı daha ortaya çıkmıştır. Daha önceki yıllarda çok sayıda Türk işçisinin Avrupa ülkelerine çalışmaya gitmiş olması, önemli bir döviz girdisi sağlamıştır.

1963'te sıfıra yakın olan işçi döviz transferleri, 1970'te 373 milyon dolar, 1972'de ise 740 milyon dolara yani neredeyse, ülkenin toplam mal ihracat geliri düzeyine eşit hale gelmiştir. Bu iyileşmeleri fırsat bilen hükümet, dış ticaret merkantilizmini azaltması yerine dış borçlanmayı daha da arttırmıştır (YENAL, 2003, s.93). 1974 yılında, olumlu seyreden bu gidişat tersine dönmüştür. Petrol fiyatlarının patlamasına, Kıbrıs Barış Harekâtı da eklenince Türkiye için zorlu bir dönem daha başlamıştır.

Mevcut hükümetin, 1974 sonrasında tüm dünyanın sürüklendiği kriz koşullarına tepkisi, bunalımın ülke ekonomisine yansımaları ne olursa olsun ertelemek şeklinde olmuştur. Bunun en önemli nedeni; çok gerginleşen siyasi rekabetin yarattığı seçim ekonomisi atmosferi olarak gösterilmektedir. Bunun yanında mevcut hükümet politik güçlükleri yapay bir refah konjonktürü yaratarak aşmaya çalıştığı öne sürülmekte, sonucu da 1977 bunalımı olarak görülmektedir (BORATAV, 2006, s.128).

Diğer taraftan bu dönemde Kıbrıs Barış Harekâtı ile gündeme gelen ABD'nin silah ambargosuna, Batı Avrupa'nın ekonomik ambargosu da eklenmiştir. Bunun yanında ermeni terör örgütünün (ASALA) Türkiye'nin dış temsilcilerini öldürme girişimleri de gündeme gelmiştir. Bütün bu olaylar, batı dünyasının Kıbrıs Harekâtını bahane ederek Türkiye'yi sıkıştırması şeklinde değerlendirilmektedir (KAZGAN, 1999, s.120).

1978 yılında ekonomide, daha önce rastlanılmadığı kadar bir bunalım görülmektedir. Uygulanan plan, program kalmamıştır. Çünkü ekonomideki gelişmeler planı etkisiz ve

anlamsız kılmıştır. 1970'li yılların ikinci yarısından yaşanan bunalım, daha önce 1957-58'de geçirilen bunalımdan çok daha ciddidir (ŞAHİN, 1998, s.168).

Hükümet çılgın noktalara ulaşan iç ve dış dengesizlikleri gidermek için 1977'den itibaren yeni istikrar paketleri gündeme getirmeye başlamıştır. Ancak hükümetler değiştikçe istikrar paketleri de değişmiştir. Bu nedenle, 1978'de IMF devreye girmiş, ancak iktidardaki CHP ağırlıklı hükümet ile anlaşamayınca, Türkiye anlaşmanın gerçekleştiği Mart 1979'a kadar taze kaynak girişinden yoksun kalmıştır. Bu arada hükümet borç patlamasını önleyecek ekonomi politikalarını da yürürlüğe koymaya başlamıştır (KAZGAN, 2002, s.115).

Ancak dönemin iktidarı, bunalım koşullarında uygulanabilecek bir alternatif politikaya ne kurumsal, ne de politik bakımdan hazırlıksızdı. Dolayısıyla bir yandan IMF kökenli telkinlere kısmi ve gecikmiş ödümler veren; öte yandan ithalat tıkanmalarından ve piyasadaki genel kargaşadan kaynaklanan zorluklara, fiyat kontrolleri ve polisiye önlemlerle karşılamaya çalışan çelişkili ekonomik politikalar ortaya çıkmıştır. Sonuç; temel gıda maddelerinden benzine kadar uzanan bir dizi temel malda kuyruklar, malın cinsine göre değişen boyut ve biçimlerde karaborsaların oluşması ve genel fiyat düzeyinin büyük bir oranda artması olmuştur (BORATAV,2006, s.141).

Ekonomideki sıkıntıların, durgunluğun ve enflasyonun iyice yoğunlaştığı 1978-1979 yıllarında, dışarıda Ermeni terör örgütünün ve içeride ideolojik kökenli gözükten örgütlerin terör eylemleri de artmıştır. Bu duruma; Cumhurbaşkanı'nı dahi seçmek için bir araya gelemeyecek kadar zıt görüşlere sahip olarak nitelendirilen siyasi partilerin yarattığı karışıklık da eklenmiştir. Türkiye; ekonomik, politik ve toplumsal kargaşanın bunalımını yaşarken, dünyadaki değişmeler de bu sıkıntıları ağırlaştıracak nitelikte görülmektedir. 1979 ve 1980 yılları çok büyük ve olumsuz değişmelerin habercisi olarak görülmektedir (KAZGAN, 1999, s.134).

1980'li yıllara girerken, sadece ekonomik değil, politik ve sosyal birçok problemin de ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun en büyük nedeni, dışarıda ve içeride yaşanan olaylar ve en önemlisi yaşanan siyasi istikrarsızlar olarak görülmektedir. Aynı şekilde 1980 arifesinde yeni bir petrol krizinin daha gündeme gelmesi mevcut problemleri daha da ağırlaştırmıştır. OPEC ülkelerinin petrol fiyatlarını tekrar yükseltmesi, petrol ithal eden

üyelerini fazlasıyla etkilemiş, Türkiye’de yaşanan kriz havasını daha da ağırlaştırmıştır. Tüm bu şartlar Türkiye açısından yeni bir değişimin kaynağı niteliğindedir.

20. Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Araştırmaları

200. Kişisel Araştırmalar

Türkiye’de gelir dağılımı konusu üzerine yapılan ilk kişisel çalışma Eva Hirsch tarafından yapılmıştır. Eva Hirsch Colombiya Üniversitesi’ne sunduğu doktora tezinde Türkiye’de tarımsal gelirlerin 1951-1953 yılları arasında dağılımını ele almıştır. Bu araştırma, tarım kesimine yönelik kısmi bir çalışma niteliğindedir.

Öte yandan Prof. N. Bengül’ün, 1959 yılında Stanford Üniversitesinde yaptığı “Gelir Dağılımı Araştırması İçin Öneriler” isimli araştırması ve 1960’lı yıllarda hazırlanan Enes Raporu bu konuda hakkında yapılan diğer kişisel araştırmalardır.

Görüldüğü gibi; gelir dağılımı konusu ile yapılan ilk çalışmalar kısmi birer araştırma niteliği taşıdığı için genel durumu yansıtmada eksiktirler. 1960 yılında DPT’nin kurulmasıyla Türkiye’de planlı kalkınma dönemleri başlamıştır. Buna paralel olarak da yapılan araştırmalar daha kapsamlı hale getirilmiştir. 1963 yılında DPT içinde Tolga Çavuşoğlu ve Yusuf Hamurdan tarafından gerçekleştirilen gelir dağılımı araştırması Türkiye’de yapılan ilk kapsamlı çalışma özelliği taşımaktadır.

Bu çalışmayı 1968 yılında Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından yapılan çalışma takip etmektedir. 1968 yılında yapılan gelir dağılımı çalışması, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından yapılan ankete dayanarak Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinden T. Bulutay, H. Ersel ve S. Timur tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma, şehir ve köy farkı dikkate alınarak 4.505 hane halkı ile yapılan görüşmeler esas alınmıştır. Nüfusu 2000’nin altındaki 150 köy, 2000-15000 nüfusa sahip 49 kasaba ve 15000-50000 arasında bir nüfusa 25 şehir ve nüfusu 50.000’nin üzerindeki 32 şehirden seçilmiş olan 256 yerleşim bölgesi kapsama alınmıştır. Doğurganlık çalışmasına yönelik olan bu örnekleme eşi 45 yaşından küçük olan evli erkekler dâhil edilmemişlerdir. Hanehalkının %17,2’si örnekleme dışında tutulmuştur. Bu çalışma metodik hatalar içermesine rağmen, 1963 araştırmasına göre geliştirilmiş yeni uygulamalarla desteklendiği için daha tutarlı kabul

edilmektedir (KARLUK, 2002, s.67). Bu çalışmaya göre %20'lik dilimlerin aldığı paylar; %3, % 7, %10, %20, %60 olarak hesaplanmıştır.

1973 yılında DPT, bu kurumun hanehalkı gelirlerine ilişkin verilerini kullanarak yeni bir gelir dağılımı araştırması yapmıştır. Ancak bu çalışma bazı çevrelerce eleştirilmiştir.

DPT'nin 1973'te yaptığı bu çalışmayı, 1980 yılında Derviş ve Robinson, ankette tarım dışı gelirin ve tarımsal nüfusun olduğundan az görüldüğünü belirterek eleştirmişlerdir. Dolayısıyla eşitsizlik, olduğundan daha çok bulunmaktadır. Derviş ve Robinson'un hesaplarına göre gini katsayısı⁷ 0,51 yerine 0,50'dir. Hesaplamış oldukları %20'lik gelir grubu payları ise şöyledir; %3,45, %7,90, %12,83, %20,49 ve %55,33. Hesaplanan gini katsayısı tarımsal gelirler için 0,56, tarım dışı gelirler için 0,45'dir. DPT (1973) de verilen gini katsayısı ise tarımsal gelirler için 0,60, tarım dışı gelirler için 0,63'tür. İki çalışma arasındaki bu önemli farkın, tarım ve tarım dışı kesimlerdeki verimlilik farkından kaynaklandığı belirtilmektedir (ÖZMUCUR, 1995, s.146).

Yine aynı yıl için Derviş&Robinson yöntemi kullanılarak Merih Celasun (1986) tarafından hesaplanmış olan gini katsayıları tarım geliri için 0,57, tarım dışı için 0,43 ve toplam için 0,51'dir. Celasun'nun hesaplamış olduğu %20'lik gelir gruplarının aldığı paylar sırayla şöyledir. %2,75, %7,15, %12,83, %22,06 ve %55,21. Öte yandan Celasun 1973 verilerini kullanarak 1978 ve 1983 yılları için de tahminlerde bulunmuştur (KARLUK, 2002, s.68).

Öte yandan bir diğer kişisel araştırma, Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyeleri Y.Eser, H. Fişek ve E. Kalaycıoğlu tarafından TÜSİAD için yapılmıştır. Bu çalışma temelde bir gelir dağılımı araştırması niteliği taşımamaktadır. Tabakalama için nüfus değil seçmen kitlesi kullanılmış ve kırsal ve kentsel ayrımı yapılmıştır. Çok aşamalı tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. 1444 hanehalkı seçilmiş ve 1032 hanehalkındanki 6760 kişi ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir dışındaki iller beş bölgeye dağıtılmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir 14 tabakaya ayrılmıştır. Kentsel alandaki tabakalama ekonomik durum ve politik tercihlere yapılmıştır. 17 ildeki 51 yöredeki 117 alan seçilmiştir. Kırsal alanda altı tabaka belirlenmiş ve 60 yerleşim alanı dâhil edilmiştir.

⁷ Ayrıntılı bilgi için birinci bölüme bakınız.

Aylık ve yıllık gelirler ve gelirin kaynağı ayrı ayrı verilmiştir. Gelir kaynakları imalat, kira, emekli aylıkları, sermaye gelirleri ve diğer olarak da yer almaktadır. Araştırmanın sonucunda elde edilen %20'lik gelir payları; %3,9, %8,4, %12,6, %19,2 ve %55,9 şeklindedir. Bu araştırmanın payları ve oranları ile 1973'te yılında DPT tarafından yapılan araştırmanın sonuçları arasında büyük bir benzerlik vardır (ÖZMUCUR, 1995, s.147).

201. Kurumsal Araştırmalar

Türkiye'de gelir dağılımına yönelik ilk kurumsal araştırma hanehalkı gelir ve tüketim anketi yoluyla, 1933 yılında Ticaret Bakanlığı Konjonktür Dairesi tarafından yapılmıştır. Ankara ve İstanbul illeri için düzenlenmiş olan bu araştırma, sadece memur ile işçi ailelerini kapsamıştır. Bu anketi daha sonra 1938 yılında 20 ili kapsayan diğer bir anket izlemiştir. 1953 yılında ise daha geniş ve bilimsel bir hanehalkı gelir gider anketi yapılmıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye'de gelir dağılımı konusu ile ilgili ilk kapsamlı gelir dağılımı çalışması, DPT içinde Tolga Çavuşoğlu ve Yusuf Hamurdan tarafından yapılmıştır. DPT'nin 1963 yılındaki bu araştırması, herhangi bir ankete dayanmamaktadır. Bu çalışmada veriler, beyanname veren mükelleflerden 327000 kişinin gelir vergisi beyanlarına dayanılarak derlenmiştir. En fazla eleştiri gelir vergisi kapsamının çok dar olduğu ve bunun ülkenin temsilinde hatalı olacağı yönündedir (ÖZMUCUR, 1995, s.145). Bu çalışmaya göre %20'lik dilimlerin aldığı paylar şu şekildedir. %4,5, %8,5, %11,5, %18,5, %57'dir. Gini katsayısı ise 0,55 olarak hesaplanmıştır (DPT, 1994, s.13).

Korkut Boratav'ın araştırmasına göre 1966-1967 yılları için %20'lik paylar; %4,2, %6,4, %10,7, %17,7 ve %61,0 olarak hesaplanmıştır. Bundan, Gini ve Kuznets⁸ katsayılarının, orijinal çalışmadaki değerden, 0,05 daha yüksek olduğu sonucu çıkmıştır. Öte yandan, yapılan bu çalışma için Boratav (1966) vergi kaçacağı sebebiyle eşitliğin

⁸Kuznets, sektörel dengesizlikleri toplam üretimin sektörel yüzde dağılımına dayanan sektörel dengesizlikleri özetleyen bir ölçü geliştirmiştir. Sektörel üretim ve sektörel işgücü arasındaki farkların mutlak değerlerinin her sektörün işgücündeki payı ile ağırlandırarak toplamı, sektörel ortalama ürünler arasındaki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kullanılır. Kuznets katsayısı şu şekilde gösterilebilir:

$$K=Y_i \left| \frac{X_i}{Y_i} - 1 \right|$$

X_i = i.nci sektörün üretimdeki payını

Y_i = i.nci sektörün istihdamdaki payını göstermektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız DPT, 1994, s.8.

olduğundan az, Ömer Celal Sarc (1967-1970) ise olduğundan çok görüldüğünü açıklamışlardır (ÖZMUCUR, 1995, s.145).

Öte yandan 1968 yılında T. Bulutay, H. Ersel ve S. Timur tarafından yapılan kişisel çalışmayı, DPT'nin 1973 yılında yaptığı kurumsal bir çalışma takip etmiştir. Bu çalışmada Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü'nce yapılan, Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Nüfus Sorunları konusunda ülke çapındaki araştırmanın hanehalkı gelirlerine ilişkin veriler kullanılmıştır. DPT 1973 araştırmasında ulaşılan toplam kullanılabilir gelir, ulusal gelir hesaplarıyla elde edilen gelirin ancak %85,2'si kadardır. Bu farkın, eksik bildirimden ve verilerin yıl ortasına, ulusal gelir verilerinin her yılsonuna ilişkin olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Çalışmada metropollerin dışında kalan alanlar kentsel ve kırsal olarak iki kısma bölünmüştür. Kentsel alan, beş nüfus grubuna ayrılmıştır; 100000+, 50001-100000, 25001-50000, 15001-25000, 2000-15000. Kentsel alanlardan 1500'ü metropollerden olmak üzere 5000 hane halkı, kırsal alanlardan ise toplam 1500 aile seçilmiştir. Son aşamada 6500 hane halkından 4685'i çalışmaya alınmıştır. Farklı kaynaklardan elde edilen gelirler, ayrı ayrı verilmektedir. Kırsal kesim gelirleri arazi verimi ve tarımsal girdi oranları kullanılarak hesaplanmıştır. Toplam 170.271 milyon TL'lik kullanılabilir gelirin dağılımı incelenmiştir (DPT, 1979, s.75-76). Bu çalışmaya göre %20'lik paylar ise; %3,5, %8, %12,5, %19,5, %56,5 şeklinde hesaplanmıştır. Gini katsayısı da ise 0.51'dir (Tablo 1).

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1973 yılında DPT tarafından yapılan bu araştırma Derviş ve Robinson'nun kişisel çalışması ile eleştirilmiştir. Eleştiri noktası ise ankette tarım dışı gelirin ve tarımsal nüfusun olduğundan az görüldüğüdür.

Buraya kadar sayılan çalışmalara ek olarak DİE, 1973-1974 Kırsal Yerler ve 1978-1979 Kentsel Yerler Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamalarını hesaplamıştır. 1973-1974 hanehalkı tüketim ve gelir anketinde nüfusu 2000'nin altındaki köyler kapsanmış, çok tabakalı basit tesadüfî örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Hanehalkı seçimi üç aşamada yapılmıştır. Birinci aşamada 67 ilin her birinde iki bölge, ikinci aşamada her bölgeden üçer köy tesadüfî örnekleme ile seçilmiştir. Son aşamada her köyden on hanehalkı örneğe dâhil edilmiştir. Örneğe dâhil edilenler bütün sene gözlenmiştir. Toplam 3983 hanehalkı kapsanmıştır. Gelirle ilgili bilgilerde anketlerden yararlanılmıştır. Tarımsal gelirler,

beyanlara dayalı olarak değil, alanda elde edilmiş olan girdi ve çıktı değerlerinden hesaplanmıştır. Buna göre %20'lik dilimler; %3,5, %11,1, %14,4, %18,7, %52,2 şeklindedir (ÖZMUCUR, 1995, s.147).

1978-1979 anketi 10000'den fazla nüfusu olan kentsel yerleri kapsamaktadır (DİE 1982). 40 kentsel alandaki 2-9 kişiden oluşan hanehalkları örneğe seçilmiş ve her ay 822 hanehalkı seçilmiştir. Beş coğrafi bölge mevcuttur. Her bölgede 14 sosyo-ekonomik göstereye dayanarak gelişmiş, orta gelişmiş ve az gelişmiş olmak üzere üç tabaka oluşturulmuştur. Gelişmiş olan tabakada il merkezleri uzman görüşü alınarak belirlenmiştir. Ağırlık olarak nüfus kullanılarak orta gelişmiş alanlardan 1/4'ü, az gelişmiş alanlardan 1/5'i sistematik örnekleme ile seçilmiştir. Yörelere ise sosyo-ekonomik durumuna göre fakir, orta gelirli ve zengin olmak üzere iki veya üç tabakaya ayrılmıştır. 1963 yılından beri hanehalkı yüzdelerine göre gelir dağılımındaki gelişmeler 1980 yılına kadar özetlenmiştir. Çeşitli kaynaklardan elde edilen verilerle düzenlenmiş olan bu tablo ile istatistiklere eleştirel yaklaşıldığı için kesin bir hükme varmak doğru değildir. Mevcut veriler gerçeği tam göstermekten öte, eğilimleri veya gerçeği tahminde kullanılacak kaynaklardır. Bu çalışmaya göre %20'lik kesimlerin payları şöyledir; %6,3, %12, %13, %21, %47 (KARLUK, 2002, s.69).

Görüldüğü gibi; belirtilen çalışmalar metod ve uygulama açısından önemli farklılıklar ve aksaklıklar içermektedir. Yapılan çalışmaların bir kısmı daha önce yapılan çalışmalara bir eleştiri niteliğinde yapılmıştır. Yaşanılan bu aksaklıklardan dolayı DPT'nin teklifi ve DİE'nin kabulü ile Türkiye'de ilk defa örnek hacmi ve uygulama esasları yanında bilimsel kriterlere en uygun denilebilecek ilk gelir dağılımı araştırması 1987 yılı Hanehalkı Gelir ve tüketim Anketi uygulaması sonucunda yapılmıştır. 1987 yılı Hanehalkı Gelir ve tüketim Anketi 1 Ocak 1987 ve 1 Aralık 1987 tarihleri arasında yapılmıştır.

1987 yılında yapılan bu araştırma kentsel yerlerde her ay değişen 1202 hanehalkı, kırsal yerlerde ise bir yıl boyunca 998 hanehalkında uygulanmıştır. Örnek hanehalkı 26400'tür. Buna göre tahmin edilen toplam hanehalkı sayısı, 11.047.560'tır. Ortalama hane büyüklüğü kırsal 5.31, kentte ise 4.31'dir. Türkiye ortalaması ise 4.78'dir. DİE'nin 1987 yılı Gelir Dağılımı Araştırması, 1987 yılında uygulanan Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, bölge nüfus tabakaları ve kır-kent ayrımında gelir ve tüketim

farklılaşmasını belirlemek üzere Türkiye genelinde kapsanan ilk ankettir. Ankette 20.000 az nüfuslu yerleşim yerleri kırsal yerler, 20.001'den fazla nüfuslu yerleşim yerleri kentsel kesim olarak kabul edilmiştir. Araştırmada sektörel, ücret, ücret dışı gelir, tarım, tarım dışı gelir, ücretin elde edilmiş şekli, hanehalkının işteki durumu, bölgelere nüfus gruplarına göre gelir dağılımı verileri ayrıntılı olarak ele alınmıştır (KARLUK, 2002, s.69).

Öte yandan 1987 gelir dağılımı çalışması, tüm yurdu kapsayan ilk araştırma özelliği taşımaktadır. Araştırmada yerleşim alanları beş bölgeye ayrılmıştır. Kentsel tabakalar üç bölgeye ayrılmıştır: i.20.001-50.000, ii.50.001-100.000, iii.100.000+. Kırsal alanlar ise beş tabakaya ayrılmıştır; i.0-500, ii.501-2000, iii.2001-5000, iv.5001-10.000, v.10.001-20.000. Gelir; kullanılabilir gelir (maaş ve ücretler, faiz, kar, kira ve transferler) ve aynı geliri kapsamaktadır. Kırsal kesimdeki hanehalkı tarımsal işletme olarak kabul edildiğinden, geliri brüt olarak elde edilmekte ve net gelir girdilerin çıktılarından düşülmesiyle bulunmaktadır. Her ay 1202 kentsel ve 998 kırsal hanehalkı kapsamıştır (ÖZMUCUR, 2002, s.147).

Bu araştırmanın %20'lik gelir payları şu şekildedir: %5,2, %9,6, %14,1, %21,2 ve %49,9 (Bakınız Tablo:1). Gini ve kuznets katsayıları ise 0.43 ve 0.39'dur. Eşitsizlik katsayıları 1978-79 anketi dışında en düşüktür. Eğer faktör gelirleri, %10 KDV oranı kullanılarak hesaplanırsa gini katsayısı 0.01 artacaktır. Öte yandan kişisel gelir dağılımı verilerine göre 1973-1987 döneminde gelirdeki eşitsizlik azalmıştır. Gini katsayısı kırsal alanda 0.418, kentsel alanda 0.445'dir.

Gelir dağılımı konusuyla ilgili yapılan bir diğer kurumsal araştırma yine DİE tarafından yapılmıştır. 1994 yılında yapılan bu araştırma iki aşamada yapılmıştır. Birinci aşamada 1 Ocak 1994-31 Aralık 1994 tarihleri arasında her ay değişen 2188 örnek haneye "Hanehalkı Gelir Ve Tüketim Harcamaları Anketi" uygulanmıştır. Bu anketle örnek hanelerin anket ayı içerisinde yaptıkları yoğun tüketim harcamaları ile dayanıklı tüketim malları gibi seyrek olarak yaptıkları tüketim harcamalarının bilgilerinin yanı sıra, hanehalkı bireylerinin istihdam ve gelir bilgileri de derlenmiştir. İkinci aşamada ise; "Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi" 8 Şubat 1995-31 Mayıs 1995 tarihleri arasında Tüketim Harcamaları Anketi Kapsamında olan 26.256 örnek haneye uygulanmış ve istihdam durumu, ekonomik faaliyet, meslek, işteki durum vb. sorular sorulmuştur. Hanehalkı kişilerinin 1994 yılı

içinde faaliyet gelirleri; esas iş, diğer iş, değiştirilen iş ayrımında sorgulanmış ayrıca faaliyet dışı gelir bilgileri de alınmıştır. 1994 Hanehalkı Tüketim harcamaları Anketi Türkiye'yi temsilen seçilen 62 kentsel, 174 kırsal yer olmak üzere toplam 236 yerleşim yerinde, 26.256 örnek hanehalkı ile görüşme yapılarak uygulanmıştır (KARLUK, 2002, s.70).

Bu araştırmaya göre elde edilen %20'lik grupların aldıkları paylar şu şekildedir: %4,86, %8,63, %12,61, %19,03, %54,88 şeklindedir (Tablo:1). Gini katsayısı ise 0,49 olarak hesaplanmıştır. 1987 araştırması ile karşılaştırıldığında gelir dağılımını bozulduğu görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında 1994 ekonomik krizinin önemi büyüktür bu nedenle %20'lik grupların aldıkları paylar bir önceki araştırma verilerine göre azalmıştır.

1994 yılında DİE tarafından yapılan gelir dağılımı araştırmasını 2002 yılında TÜİK (eski adı DİE) tarafından yapılan araştırma takip etmektedir. Ancak bu araştırma sistemi diğerlerinde farklıdır. Türkiye'de yaşanan seçim, doğal afetler, ekonomik kriz gibi anket uygulamasını önemli derecede etkileyen olağanüstü durumların anket yapısı üzerindeki etkilerini giderebilmek için yeni bir anket uygulama sistemi geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu bağlamda dış olaylardan etkilenmeyecek, birbiriyle karşılaştırılabilir seriler elde edilmesi için anketin daha sistematik bir yapıya kavuşturulması gündeme gelmiştir.

Bu amaçla TÜİK, 2002 yılından itibaren daha küçük örnek hacmi ile her yıl düzenli olarak Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulamayı planlamıştır. Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, 1 Ocak-31 Aralık 2002 tarihleri arasında bir yıl süre ile kentsel kesimden her ay değişen yaklaşık 650 ve kırsal kesimden yine her ay değişen yaklaşık 150 hanehalkı olmak üzere aylık 800 örnek hanehalkına uygulanarak Türkiye geneli, kentsel ve kırsal yerler ayrımında tüketim harcaması ve gelir dağılımı göstergeleri elde edilmiştir.

Bu araştırmanın sonuçlarına bakıldığında, önceki araştırma sonuçlarına göre önemli ölçüde düzelmenin olduğu görülmektedir. 1994 yılında milli gelirden %4,9 pay alan, birinci %20'lik kesim 2002 yılında %5,2 pay almıştır. Yine aynı şekilde 1994 yılında %54,9 pay ile en fazla pay alan beşinci %20'lik kesim, 2002 yılında %50,1 pay almıştır. Buna paralel olarak diğer grupların aldıkları paylar da artmıştır (Tablo 1).

Avrupa Birliği uyum çalışmaları çerçevesinde ve 2003 yılından itibaren uygulaması başlatılan harmonize tüketiciler fiyat endeksine baz oluşturması için, 2003 yılında Hanehalkı Bütçe Anketi'nin tahmin boyutu yeniden ele alınarak Türkiye, Kent, Kırsal, İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey-1 ve her Düzey-1 için kent/kırsal ayrımı ile Düzey-2 bazında tahmin verme amacına yönelik olarak örnek hacmi genişletilmiştir.

2003 Hanehalkı Bütçe Anketi, 1 Ocak-31 Aralık 2003 tarihleri arasında bir yıl süre ile kentsel kesimden her ay değişen 1512 ve kırsal kesimden her ay değişen 648 hanehalkı aylık olmak üzere toplam 2160, yıllık toplam 25.920 örnek hanehalkına uygulanmış; anketten tüketim harcamaları, gelir dağılımı ve yoksulluk konularında temel göstergeler elde edilmiştir.

2003 yılı araştırmasının sonuçlarına göre, 2002 yılında görülen düzelme devam etmektedir. Birinci %20'lik kesimin aldığı pay 2003 yılında %6'ya ulaşmıştır. Buna paralel olarak diğer grupların da aldıkları paylarda da artış görülmektedir. En fazla pay alan beşinci %20'lik kesimin payı ise %48,3'e kadar düşmüştür.

2004 ve 2005 Hanehalkı İşgücü Anketlerinin sonuçları incelendiğinde ise aynı iyileşmenin devam ettiği görülmektedir. 2004 ve 2005 yılları için milli gelirden en az pay alan %20'lik dilimin payı %6 ve %6,1 şeklinde gerçekleşmiştir. Diğer sosyal grupların durumlarında da iyileşmelerin olduğu görülmektedir. En fazla pay alan %20'lik grubun payı sırasıyla, %46,2 ve %44,4 şeklinde gerçekleşmiştir (Tablo 1).

21. Türkiye’de 1980 Öncesi Dönemin Gelir Dağılımı Açısından Değerlendirilmesi

1963 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasında, nüfusun en düşük gelirli %20’lik kesimi, gelirin ancak %4,5’ini alırken, nüfusun en yüksek gelirli kesimi, gelirin %57’sini almaktadır. Yani gelirin yarısından fazlası nüfusun %20’si, tarafından kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle en yoksul diyebileceğimiz %20’lik kesim ile en zengin %20’lik kesim arasında yaklaşık 13 kat bir refah farkı vardır.

Öte yandan 1968 yılına ait verilere baktığımızda en düşük gelirli %20’lik kesim milli gelirden %3 pay alırken, en yüksek gelirli %20’lik kesim ise %60 pay almaktadır. En düşük gelirli %20 kesim ile en yüksek gelirli %20 kesim arasındaki refah farkı 1963 yılına göre daha da artmıştır. 1963’te 13 kat olan bu refah farkı, 1968 verilerine göre 20 kat olmuştur.

Planlı döneme geçişin sağlanmasıyla işgücü içinde memur ve sigortalı ücretlilerin sayısı ve oranı yükselirken, gayri safi hâsıladan aldıkları pay da artmıştır. 1963 yılında gayri safi yurt içi hâsılanın %11,7’si genel bütçeli kuruluşlarda çalışan memurlara ve sigortalı ücretlilere ödenirken, bu oran 1971’de %18,2’ye çıkmıştır. Aynı dönemde memur ve sigortalı ücretlilerin iktisaden faal nüfus içindeki payı da %7,9’dan %13,8’e yükselmiştir (DPT, 1972, s.89). Bunun yanında ikinci ve üçüncü %20’lik kesimlerin göreceli durumu 1973 yılında daha da iyileşmiştir.

1973 yılında yapılan çalışmaya göre gelir dağılımı 1968 yılına göre nispi bir düzelme görülse de, 1963 yılındaki orana ulaşamamıştır. 1973-1974 kırsal kesimde yapılan gelir dağılımı anketine göre; en yoksul %20’lik dilim %3,5 en zengin %20’lik dilim ise %52,2 pay almaktadır. 1978-1979 kentsel kesimde yapılan araştırmaya göre elde edilen veriler ise sırasıyla %6 ve %47’dir.

1978 yılı gelir dağılımı araştırmasına baktığımızda ise en yoksul %20’lik kesim milli gelir pastasından sadece %2,84 pay almaktadır. Buna karşılık en zengin kesim ise aynı pastadan %54,71 pay almaktadır. Bu durum en yoksul %20’lik kesimin milli gelirden 1963 yılından beri aldığı en az payı gösterir. 1980’li yıllara girerken gelir dağılımının önceki dönemlere göre çok daha bozuk olduğu söylenebilir.

1963-1983 yılları için sektörlerin GSYİH içindeki payları incelendiğinde tarım sektörü payının sürekli düştüğünü diğer sektörlerin payının ise sürekli arttığı görülmektedir. Bu sektörlerden de en fazla artış hizmet sektöründe görülmektedir.

Öte yandan tarım sektörünün GSMH içindeki oransal payının düşmesi, tarım sektöründe kişi başına gelirin düştüğünü hatıra getirirse de bu olmamıştır. Çünkü tarımda çalışan nüfusun toplum nüfusu içindeki payı düşmüştür. DPT'nin ve İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun yayın ve istatistiklerine göre, tarım sektöründeki işgücü fazlası azalmaktadır (PİRİMOĞLU-DAĞDEMİR, 1988, s.191-192).

1968 ve 1973 yıllarında yapılan araştırmalar bölgesel açıdan ele alındığında, GSMH'nin en fazla payını Ege ve Marmara bölgesi almıştır. En az pay ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nindir. Ege ve Marmara bölgelerinin 1968'de aldığı pay %39,3, 1973'te ise %37,7'dir. En az pay alan bölgeler ise aynı yıllar için %11,5 ve %9,9 paylar almışlardır. En fazla pay alan bölgeler ile en az pay alan bölgeler arasında, 1968 yılı için yaklaşık 3,5 kat fark vardır. Aynı fark 1973'te biraz daha artmıştır. Çünkü bu dönemde Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinin payları artmıştır (DPT, 1994, s.76). Sonuç olarak bölgelerarası sosyal ve ekonomik dengesizlikler, gelir dağılımına paralel olarak gelişme göstermiştir

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEM

30. 1980 Sonrası Dönemin Ekonomik Yapı ve Özellikleri

300. Genel Görünüm

1973-1974 yıllarında OPEC'in petrol fiyatlarını arttırmasıyla ekonomik bunalım görülmüş, enflasyon ile durgunluğun bir arada bulunduğu stagflasyon durumu ortaya çıkmıştır (AR, 2007, s.297).

Bunun yanında bu dönemin başlarında uzun süreli büyümenin kaynaklarını oluşturan Keynezyen refah devleti uygulamaları; iç pazarın doyması, tüketicilerin seri üretim mamulleri yerine, kişisel ihtiyaçlarına cevap veren esnek tarzdaki ürünleri tercih etmesi, hammadde fiyatlarının aşırı yükselmesi, Bretton Woods sisteminin iki ayağını oluşturan “altın döviz standardı” ve “sabit kur”un terk edilmesi sorgulanmaya başlanmıştır (UYANIK, 2008, s.212).

1970'lerde ortaya çıkan stagflasyon problemi ve bunun yanında yaşanan gelişmeler küreselleşmenin önemli adımlarını oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak bu dönemde; 1929 dünya ekonomik buhranı ile gündeme gelen ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında ön plana çıkan Keynezyen politikalar, yerini yavaş yavaş neo-liberal politikalara bırakmaya başlamıştır.

Neo-liberal politikaların kuramsal temeli esas olarak kapitalist sistemin işleyiş mantığından hareketle açıklanmıştır. Kapitalist sistem, tam rekabet ortamında sermaye birikiminin sürekliliğini arzulayan bir ekonomik sistem olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle kapitalist sistem içinde her dönemde, bir önceki döneme göre daha çok mal ve hizmet üretilip satılması gerekmektedir. Eğer bu başarlarsa, ekonomik büyüme ve sermaye birikimi sağlanabilmektedir. Bunun yanında kapitalist sistemin temel birikim modelini, para-mal-para döngüsü oluşturmaktadır. Bu döngü ne kadar hızlı ise o derece başarılıdır. Döngünün hız kazanması ise talebin sürekli canlı tutulmasına bağlıdır. Talebin daraldığı yıllarda ise kriz

ortaya çıkmaktadır. Böyle dönemlerde devlet, para-mal-para döngüsünü hızlandırarak krizlerin aşılmasında başrolü oynamaktadır (SELEN, 2008, s.99).

1970’li yıllarda yaşanan krize bağlı olarak devletin devreye girmesi gündeme gelmiş, ancak kriz aşılamayınca devletin rolü eleştirilmeye başlanmıştır. Bu dönemden itibaren kapitalist sistem “her şey piyasa için” ve “her şey piyasanın sinyallerine göre” sloganlarıyla özetlenebilecek neo-liberal anlayışa göre yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır. Bu anlayışın merkezinde devletin her türlü müdahalesinin en aza indirilmesi, ulus devletlerin hükümlerlik haklarının kısılması bulunmaktadır (OYAN, 1998, s.3). Başka bir deyişle; etkin kaynak kullanımı sadece piyasa koşullarında sağlanabilecektir. O halde devletin ekonomik alandaki görevi, rekabetçi olduğu kabul edilen pazarları kendi işleyişine bırakarak, para basmak ve toplumsal olumsuzlukları düzenlemek şeklinde özetlenmiştir (SELEN, 2008, s.100). Sonuç olarak gündeme gelen neo-liberal politikalar yeni bir devlet yapısı anlayışını da beraberinde getirmektedir.

Öte yandan kapitalizmin yaşadığı yapısal krizin sonucu olarak ortaya çıkan IMF ve Dünya Bankası’nın da katkılarıyla, neo-liberal ekonomi politikaları az gelişmiş ülkelerin; mal ve faktör piyasalarında fiyat müdahalelerinin kaldırılması, KİT’lerin özelleştirilmesi, dış ticaret ve finans piyasalarının liberalizasyonu, işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi, eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerinde özelleştirmelerin yaygınlaştırılması gibi amaçları ön planda tutarak, bu ülkelerin dışa açık serbest piyasa ekonomisi doğrultusunda dönüşümlerini sağlamaya çalışmaktadır (UYANIK, 2008, s.212-213).

Görüldüğü gibi 1970’li yılların ortasında tüm dünyayı etkileyen kriz havası, o güne kadar uygulanan politikaların sorgulanmasına yol açmış, bunun yanında sadece ekonomik değil sosyal hayatı da yakından ilgilendiren yeni dönüşümleri gündeme getirmiştir.

1970’li yılların sonuna doğru ise Keynesci yaklaşım yerini Friedmancı monetarizme bırakmış ve bu görüş 1979 sonrası pek çok ülkede ekonomik iktidarı ele geçirmiştir. Aynı şekilde Türkiye’nin de serbest piyasa ekonomisiyle dışa açık büyüme stratejisi, bu ortamda oluşturulmuştur.

Özellikle 1980 sonrasında ABD ve İngiltere öncülüğünde dünyada neo-liberal ekonomik politikalara geçiş döneminin başlaması, Türkiye’yi de yakından etkilemiştir. Kapitalist

dünyanın merkezi ülkelerinde yeni bir birikim ve düzenleme tarzının çalışmaya başlaması, Türkiye’de de yeni politikaların dayatılmasını gündeme getirmiştir. Türkiye’nin 1970’li yılların sonlarında büyük ölçüde tıkanma noktasına gelen ithal ikameci birikim modeli de, 1980 sonrasında yeni bir birikim modeline geçişin ön koşulları şeklinde değerlendirilmektedir. Böylece hem iç hem de dış dinamiklerin etkisiyle, 1980 sonrası Türkiye’inde, bazı ülkelerde olduğundan daha erken olmak üzere oldukça radikal bir dönüşüm başlamıştır (OYAN, 1998, s.5).

301. Uluslararası Piyasalarla Bütünleşme Dönemi

Türkiye ekonomisi açısından 1980 dönüşümünün temelinde yatan en önemli etkenlerden biri, 1970’li yılların sonuna doğru yaşanan ekonomik, sosyal ve politik bunalım ortamı olarak gösterilmektedir. Çünkü bu dönemde ekonomik bunalımın halkı ve sermaye çevrelerini etkileyen boyutları artmış, tüketim mallarında fiyat denetiminin yetersiz kalmasıyla artan kuyruklar, karaborsa ile yaşanan sıkıntılar baş göstermeye başlamıştır. Bu dönemde işçilerin daha önce görülmemiş bir enflasyon karşısında ezilmeleri, çalkantılı bir ortam yaratmıştır. Diğer taraftan sanayi sermayesi artık değer oranının yükselmesi için, emek-sermaye dengesini ezici bir biçimde kendi lehine çevirmeye çalışmıştır (AR, 2007, s.298).

Ekonomik bunalımın, sosyal ve siyasal boyutlar kazanarak yaygınlaşması ve ağırlaşması, bunun yanında geçici olarak alınan ekonomik tedbirlerin sonuç vermemesi, yeni bir istikrar programını gündeme getirmiştir. 24 Ocak Kararları olarak adlandırılan bu yeni istikrar programı dönemin yeni hükümeti tarafından hazırlanmıştır.

Bu yeni hükümet; 1979 yılı sonuna doğru ara seçimlerdeki yenilgiyle istifa eden Bülent Ecevit hükümetinin yerini alan Süleyman Demirel hükümetidir. Demirel yeni bir istikrar programı hazırlama görevini ise, başbakanlık müsteşarlığına getirdiği Turgut Özal’a vermiştir. MESS ve Sabancı Holdingin yöneticisi olarak yerli sermaye çevrelerinin ve Dünya Bankası bağlantılarıyla, uluslararası sermayenin güvenini kazanmış özelliklerle nitelendirilen Turgut Özal, bu tarihten itibaren 80’li yıllar boyunca ekonomik politikaların belirlenmesinde önemli bir yere sahiptir (BORATAV, 2006, s.147).

24 Ocak İstikrar tedbirlerinin hazırlanmasında; ekonomik ve politik kararların alınmasında ve uygulanmasında yaşanan hatalar, eksiklikler, gecikmeler, enflasyon sorunu, kapasite

kullanım oranının düşmesi, ihracatın durgunlaşması, yurt içi tasarrufların azalması, kısa vadeli borç yükünün ağırlaşması, döviz darboğazı gibi sorunların yanında gelir dağılımında ve vergi yükündeki adaletsizliğin artması gibi sorunlar dile getirilmiştir (PARASIZ, 2003, s.281-283).

Dile getirilen bu sorunların çözümlerine, 24 Ocak İstikrar Programı'nda yer verilmiştir. Ancak 24 Ocak 1980 Programının teorik temeli, neo-liberal yaklaşımlara dayanmaktadır. Neo-liberal yaklaşımların günümüzde çeşitli yönlerinden bahsedilmektedir. Bunlardan biri, M. Friedman ve F. Von Hayek'in temsil ettikleri parasalcı yaklaşımdır öteki ise arz yönlü ekonomi adı ile anılan yaklaşımdır.

Her iki yaklaşımı temsil eden iktisatçılara göre enflasyon, devletin ekonomiye aşırı müdahalelerinin ve para arzını şişirmesinin bir ürünüdür. Enflasyonun önlenmesi için para arzının kontrol altında tutulması, devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılması ve ekonomide arz-talep dengesinin piyasaların işleyişine bırakılması gerekmektedir. Keynesçi politikalar terk edilmelidir. Uzun dönemde enflasyonla işsizlik arasında ilişki yoktur. Stagflasyonun nedeni ise 1930'ların sonundan itibaren uygulanan ve işsizliği azaltmaya çalışan Keynesçi aktif para ve genişlemeci maliye politikalarıdır. Keynesçi politikalar, global talebin ayarlanması ile milli gelir düzeyinin belirlenmesini ön plana çıkarmış, fakat para arzı ile fiyatlar genel düzeyi arasındaki ilişkiyi gözden kaçırmıştır. Günümüzde stagflasyon şeklinde ortaya çıkan bunalıma Keynesçi yaklaşımların savunduğu gibi global talebi düzenleyerek çözüm bulmak mümkün değildir (ŞAHİN, 2006, s.193).

Görüldüğü gibi 24 Ocak İstikrar Programının temel felsefesini Keynesçi politikaları eleştiren neo-liberal politikalar oluşturmaktadır. Dikkatimizi çeken en önemli konulardan biri de devlet müdahalesini en aza indirilmesi hedefidir. Böylece piyasaların hâkimiyeti ön plana çıkacaktır. Devletin yerini özel kesim alacak, makro ve mikro dengelerin belirlenmesi fiyat mekanizmasına bırakılacaktır. Daha önceleri gündemde olan idari kararlar geri plana atılmaktadır. Bu noktada karşımıza çıkan bir başka konu özellikle 1961 Anayasası ile gündeme gelen "sosyal devlet" ilkesidir. Yaklaşık yirmi yıldır devam eden sosyal devlet anlayışı yeni bir değişimin eşiğindedir. Öte yandan gene aynı dönemde artan özgürlük ortamı dolayısıyla artan işçi hakları ve düzenlemeleri yeni bir değişimin eşiğindedir.

Bu çerçevede uygulamaya konulan 24 Ocak 1980 Ekonomik Programı, bir yandan %100'ü aşan enflasyonun kontrolü, ülkede hüküm süren kıtlık ve karaborsanın önlenmesi gibi

politikaları, diğer yandan da piyasa mekanizmasının etkin işleyebilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması ve devlet hâkimiyetinin sınırlandırılması gibi politikaları öne sürmüştür.

Öte yandan bu yeni programda sektörel önceliklerde bir değişme gözlenmiş, ihracata yönelik politikalara da önem verilmiştir. Bu çerçevede öncelikli alınan kararlar; ihracatın hızla arttırılmasının ana strateji olarak benimsenmesi, esnek döviz kuru uygulaması, enflasyonun kontrol altına alınması, monetarist⁹ para ve kredi politikalarının uygulanması, gerçekçi faiz politikası, özel yabancı sermayenin teşvik edilmesi, yeni yatırımlar yerine mevcut kapasitenin tam kullanılmasına öncelik verilmesidir. Bunların yanında, ekonominin doğal kanunları içinde gelişmesine ortam hazırlanması, ekonomi yönetiminde karar bütünlüğünün sağlanmasına yönelik kurumsal düzenlemelerin yapılması, kamu açıklarının kapatılması, KİT fiyatlarının piyasa kurallarına göre belirlenmesi, temel mallar kapsamının daraltılarak sübvansiyonların kaldırılması, fiyat kontrollerinin ve fiyat tespit komisyonunun kaldırılması yönünde de kararlar alınmıştır (DPT, 1980, s.13).

24 Ocak Programının temelinde dışa açılma süreci yatmaktadır. Bu yönde atılan en önemli adımlar ihracatın arttırılması, iç pazarın dış dünyaya yani rekabete açılması, devletin küçülmesi şeklinde özetlenebilir.

Öte yandan Türkiye'nin dışa açılma sürecinde ihracatı geliştirme stratejisi öncelikli hedef teşkil etmiştir. Bu ise; esas itibariyle doğrudan ihracat teşviklerinin arttırılması ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun yanında, ücret gelirlerinin bastırılması yönündeki politika ve uygulamalar, dönemi karakterize eden diğer bir unsur daha karşımıza çıkarmaktadır. Bu yolla; bir yandan iç talep daraltılmak suretiyle kaynakların iç piyasaya yönlendirilmesi engellenmekte, diğer yandan ise, azalan maliyetler doğrultusunda dış ticarete rekabet gücünün arttırılması hedeflenmektedir (ONGAN, 2005, s.150).

Buna paralel olarak 1979 yılının son günlerinde Turgut Özal, Başbakan Süleyman Demirel'e "hizmete özel" bir rapor sunmuş ve bu raporda "24 Ocak Kararları" diye anılacak istikrar programının esaslarını ortaya koymuş ve savunmuştur. Bu raporun en ilginç

⁹ Monetarizm; ekonomideki istikrarsızlığın başlıca nedeninin parasal sektördeki rahatsızlıklar olduğunu ileri süren ekonomik düşünce okulu olarak tanımlanmaktadır. Monetarist politikalar ise bu okulun öne sürdüğü, benimsediği politikalarlardır. Ayrıntılı bilgi için bakınız; PARASIZ, 2007, s.391.

savlarından biri, Türkiye'nin bu derece "yüksek" ücretlerle ihracat yapamayacağı dolayısıyla ayakta duramayıp batacağı görüşüdür. Bu nedenle ücretleri disiplin altına alacak politikalara muhakkak yer verilmesi gereği dile getirilmiştir (BORATAV, 2006, s.147).

24 Ocak Kararlarının kabul edildiği dönemin en çarpıcı gelişmelerinden biri de aynı yılda gerçekleştirilen 12 Eylül askeri darbesidir. 24 Ocak kararları Eylül 1980'e kadar bir azınlık hükümeti tarafından uygulanmıştır. Ancak askeri darbe ile Eylül 1980- Aralık 1983 dönemi askeri rejimin ön plana çıktığı bir yönetim şekli uygulanmıştır. Eylül 1980'de kurulan hükümet, 24 Ocak 1980'de kabul edilen programda hiçbir değişiklik yapmadan uygulamaya devam etmiştir. Yine belirtilen askeri dönem; sendikal faaliyetlerin, grevlerin yasaklandığı, maaş ve ücretlerin kontrol altında tutulduğu bir dönemi ifade eder.

24 Ocak kararlarının alındığı dönemde iktidarda bulunan Demirel Hükümeti; mevcut istikrar programını, Özal ve sermaye çevrelerinin istekleri doğrultusunda yani sistemli ve sürekli olarak "emek aleyhtarı" bir doğrultuda uygulayabilmenin ve geliştirmenin araçlarından yoksun bir yapıda olduğu öne sürülmektedir. Bu açıdan bakıldığında 12 Eylül 1980'de gerçekleşen rejim değişikliği, 24 Ocak istikrar programının önündeki önemli bir engeli ortadan kaldırmada bir etken olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan Turgut Özal, sadece fiilen değil, resmen de "ekonominin patronu" olarak tanımlanmaktadır. Böylece; 12 Eylül rejimi, sonraki üç buçuk yıl boyunca iktisat politikalarının "sermayenin karşı saldırısı" biçiminde gelişmesini, işgücü piyasasını "askeri" bir denetim altında tutarak gerçekleştirmiştir. Bunun en önemli delili olarak, 12 Eylül müdahalesinden hemen sonra kamuoyuna ilk kez hitap eden Kenan Evren, yaptığı konuşmada "yüksek ücretlerden" şikâyet etmiştir (BORATAV, 2006, s.148).

12 Eylül darbesi ile yapılan araştırmalarda, birçok iktisatçı demokratik rejimlerin kesintiye uğradığı bu tür müdahalelerin rastlantısal olmadığını ortaya koymuştur. Buna göre birikimin ulaştığı belli bir olgunluk aşamasında ya da bir tür dönüşüm talebinin söz konusu olması halinde, bu tarz müdahaleler sistematik bir nitelik taşımaktadır. Öte yandan 12 Eylül özelinde yapılan analizlerde ise; yeni modelin ortaya koyduğu toplumsal maliyet karşısında, gelişebilecek toplumsal muhalefeti bastırma eğilimlerinin ön plana çıktığı savunulmaktadır (ONGAN, 2005, s.157-158). Bu açıdan incelendiğinde 12 Eylül müdahalesi, bu tarihten

itibaren çalışma hayatı ve endüstri ilişkilerinin yeniden şekillenmesinde önemli bir yer tutmaktadır.

1961 Anayasasına dayanılarak çıkarılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt kanunları, 1982 Anayasası çerçevesinde değişikliğe uğrayarak 2821 ve 2822 sayılı kanunlar adı altında yeniden düzenlenmiştir. Yeni düzenlemeyle kapsamı bir hayli daralan bu kanunlar mevcut rejimin yansımaları olarak görülebilir.

Neo-liberal düşünce ve yaklaşımlara dayalı olarak yeniden şekillenen ücretler ve sendikal faaliyetler, bu yaklaşımların sosyal içeriğinin olmadığını göstermektedir. Çünkü bu yaklaşımların önerdiği istikrar programlarında her türlü sosyal harcamaların kısıtlanması, sendikaların pasifize edilerek reel ücretlerin düşürülmesi temel politikalarını oluşturmuştur. Türkiye’de 24 Ocak Kararlarının uygulanmasında da durum şu şekilde olmuştur; 12 Eylül 1980’deki siyasi değişiklikten sonra sendikal faaliyetler yasaklanmış, işçi ücretleri ve memur maaşları sürekli biçimde fiyat artış oranlarından daha düşük oranlarda yükseltilecek reel olarak düşürülmüş, böylece çalışan kesimin GSMH’deki nispi payı daraltılmıştır (ŞAHİN, 2006, s.197).

Bu çerçevede ücretlerin düşük tutulmasının üç ana amacı olduğu savunulmuştur. Bunlar; kar oranlarını arttırarak yatırımları uyarmak, yerli üretimin maliyetini düşürerek ihracatı yapılan malları rekabet edilebilir duruma getirmek ve iç talebi kısarak iç pazarda alınması zorlaşan malların ihracatını arttırmak olarak özetlenmiştir (AR 2007 S.302). Bu politikalarla emeğin fiyatı düşük tutularak, bir yandan yüksek kar oranının yatırımları uyarması, diğer yandan maliyet-iç talep öğeleriyle ihracatın arttırılması amaçlanmıştır.

Öte yandan, işverenlerin söz konusu döneme ilişkin değerlendirmelerinde de ücret artışlarının en alt düzeyde tutulması gereği vurgulanmıştır. Buna göre; toplu sözleşme düzeninin ücretleri aşırı biçimde arttırmasının maliyet enflasyonuna yol açacağı ileri sürülmüş ve bunun engellenmesi halinde istikrar programının başarı sağlayacağı öne sürülmüştür. Buna bağlı olarak da mevcut hükümet; sendikal faaliyetleri hem askıya almış hem de toplu pazarlık düzenini değiştirerek yerine zorunlu tahkim sistemi kurmuştur¹⁰ (ONGAN, 2005, s.157-158).

¹⁰12 Eylül 1980 ile Kasım 1983 arasında Yüksek Hakem Kurulu dönemi yürürlükte kalmış, toplu sözleşmeler ve ücretler tamamen bu kurul tarafından düzenlenmiştir. Bu dönemde grev ve lokavt uygulaması yoktur. Yine aynı dönemde; toplu iş sözleşmelerinin yenilenmesi sırasında, çalışanların reel ücretlerinin enflasyondan korunması

Sonuç olarak mevcut düzenlemeler sermaye faktörünü ücret faktörünün önüne geçirmiş, bu da izleyen yıllarda ücret faktörünün GSMH'daki payının azalmasına yani fonksiyonel gelir dağılımının ücret aleyhinde gelişmesine neden olmuştur.

Olaya toplumsal alanda bakıldığında askeri rejimle birlikte yürürlüğe giren bu yeni değişim süreci, toplumun büyük bir kısmı tarafından desteklenmiştir. Ancak bu sürecin; hukusal ve kamusal temeli aşağı yukarı oluşmuş düzeni alt üst etme yolunda olduğu savunulmuştur. Çünkü bir kere, insan ögesi dışlanmış, varlığı sadece tüketimi ölçüsünde önem kazanan biri hale gelmiştir. Ekonomi; insanın hizmetinde en büyük çoğunluğun refahını sağlamaya yönelik bir araç olmaktan çıkmış, kendi içinde bir amaca dönüşmüştür. Amaç ise; etkisi ne olursa olsun serbest piyasa ekonomisine ve küreselleşmeye geçiş olarak özetlenmiştir. Önceki dönemde benimsenen karma ekonomi yerini, KİT'lerin özelleştirilmesi ve devletin küçülmesine bırakmıştır. Öte yandan köylüyü-tarımı kalkındırma ve sanayileşme anlayışı yerini, "gelişmiş toplumlarda hizmet ön plandadır" anlayışına bırakmıştır. Özellikle 1961 Anayasası ile benimsenen sosyal devlet anlayışı, işçi düşmanlığı ve zenginlik övgüsüne, yerli sanayi ve iç pazar yaratma ise ithal malı kullanma merakına dönüştüğü ileri sürülmüştür (KAZGAN, 2002, s.123-124).

Meydana gelen bu gelişmelerin hedefinde küreselleşme bulunmaktadır. Küreselleşme ise; ulusal ekonomilerin dünya piyasalarıyla eklemlenmesi ve bütün ekonomik karar süreçlerinin giderek dünya kapitalizminin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmesi olarak tanımlanmaktadır (YELDAN, 2004, s.13). Türkiye de bu tanımlamalar çerçevesinde 24 Ocak Kararlarıyla başlayan bir süreçle küreselleşmeye entegre olmaya çalışmıştır.

Türkiye 24 Ocak İstikrar Programıyla dünya pazarlarına eklemlenmede dolayısıyla küreselleşme yolunda önemli bir adım atmak istemiştir. Aldığı sosyo-ekonomik kararlar hep bu çerçevede şekillenmiştir. Fakat uygulamaya konulan yeni program o güne kadar yerleşmiş sistemi derinden etkilemiştir. Sermayeyi ön plana çıkaran neo-liberal ekonomik politikaların uygulanması pekte adil sayılmayan gelir dağılımını daha da adaletsiz hale getirmiştir. Bozulan gelir dağılımı enformel ekonomi, yoksulluk, kırdan kente göç, alt yapı sorunları,

temel prensibinden hareketle her yıl için tespit edilen zam oranları, ülkenin ve işletmenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durum ile geçinme indeksleri ve diğer gelir unsurlarının genel seyri göz önünde bulundurularak uygulanmıştır (ZAIM, 1997, s.415).

gecekdulaşma, hatta suç oranlarının da artması gibi bir çok problemi beraberinde getirmiştir.

24 Ocak Kararlarının bir diğer etkisi de tarım üzerinde olmuştur. Bu etki tarım sektöründe uygulanan taban fiyatlarının ve destekleme alımı kapsamının daraltılması şeklinde gerçekleşmiştir. Birçok tarımsal ürün, destekleme alımı kapsamından çıkartıldığı gibi, taban fiyatları da enflasyonist gidişi durdurmak gerekçesi ile düşük tutulmuştur. Öte yandan satın alınan ürünlerin bedelleri de zamanında ödenmemiştir. Bu uygulamanın sonucu olarak, iç ticaret hadleri süratle tarım kesimi aleyhine gelişmiştir (Tablo 3). Böylece gelir dağılımında, tarım kesiminin payı küçülmüştür. Ancak 1987 seçimlerinden sonra hükümet, tarım ürünleri fiyat destekleme politikasını gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Hem taban fiyatları daha yüksek belirlenmiş, hem de ürün bedellerinin daha kısa sürelerde ödenmesine önem vermiştir (ŞAHİN, 2006, s.196).

Devletin 1987 yılına kadar tarımı desteklememesi ve iç pazarın yabancı ürünlere açılması, tarımın GSMH'daki payının azalmasına yol açmıştır. İç pazarın açılması; yetersiz teknolojinin ve küçük ölçekli üretim birimlerinin, yabancı ürünler karşısında rekabet şansını azaltmıştır. Bu dönemde uygulanan ücret politikaları fonksiyonel gelir dağılımını ücret aleyhinde etkilediği gibi, uygulanan tarım politikaları da sektörel gelir dağılımını tarım aleyhinde etkilemiştir.

Ekonominin dışa döndürülmesi için iç talebin düşürülmesi yönünde uygulanan gelir yöntemi politikaları, çeşitli ekonomi politikası araçları ile gerçekleştirilmiştir. Fiyat artışlarıyla, ücretliler ve çiftçiler gibi aktif nüfusun %85'ini oluşturan geniş bir üretici ve tüketici kesimin reel gelirleri, uzun bir dönem boyunca gerileme sürecine girmiştir. Emek ve sermaye gelirleri arasındaki fiyat yapısı bozulmuş, 1977'de ulaşılan düzeye kıyasla fonksiyonel gelir dağılımı, on yılı aşkın bir süre boyunca sürekli gerileme kaydetmiştir. Bu dönemin en ağır ücret mağduru memurlar olduğu ifade edilmektedir. Memurların 1979 yılındaki maaş düzeyleri, 1989 sonunda yarıdan fazla azalmıştır (AR, 2007, s.303).

1980-1989 dönemi ücretlerin düşmesinde, sendikaların yeni liberal dönüşüm sürecinde işlevsizleşmeleri önemli bir yer tutmaktadır ve bu durum 12 Eylül darbesiyle ani bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Öte yandan sendikaları baskı altına almayı amaçlayan 1982 Anayasası ve 1983 yasaları, sendikal faaliyetleri önemli oranda kısıtlamıştır.

Aslında ücretlerin bu denli baskı altında tutulması, tarımın da baskı altında tutulmasına ve desteklenmemesi durumunu doğurmuştur. Nitekim geniş halk kitlelerinin, ücretleri düşürülmesine tepki göstermesinin önlenmesi için gıda malları fiyatlarının, diğer taraftan maliyetlerin artmaması için sanayi sektörünün kullandığı tarımsal girdilerin fiyatlarının da düşük tutulması gereğini gündeme getirmiştir. Bu nedenle destekleme fiyatları düşük tutularak iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesi sağlanmıştır. 1980-87 döneminde tarım ürünleri/sanayi ürünleri fiyatlarına göre hesaplanan iç ticaret hadlerinin, 1988 sonrası dönemde de tarım ürünleri/tarım girdileri yoluyla hesaplanan iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesiyle gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle önce sanayinin tarıma bağlılığı, daha sonra ise tarımın sınıai girdilere artan bağımlılığı dikkate alınarak ilk aşamada ürün fiyatlarıyla, sonra da girdi fiyatları yoluyla tarımdan diğer sektörler kaynağı aktarılmıştır (UYSAL-CANDAN, 2008, s.36).

İç ticaret hadlerini tarım açısından bozan bu gelişme, yani tarımın desteklenmemesi sonucunda fakirleşmesi; kente göçü arttırarak, işsizliği daha da arttırmıştır dolayısıyla bu durum ücretler üzerinde baskı oluşturmuştur. Öte yandan sektörel gelir dağılımını tarım açısından bozan bu gelişmeler, tarım bölgelerinin aldığı payı da azaltarak, bölgesel gelir dağılımını kötü yönde etkilemiştir. Gerek reel ücretlerin gerilemesi gerekse tarım sektörü ve tarım bölgelerinin fakirleşmesinin ortak sonucu, kişisel gelir dağılımının düşük gelirli gruplar açısından bozulması sonucunu doğurmuştur.

1980-83 döneminde tarım ve ücretlere uygulanan politikalar sonucunda; enflasyon kontrol altına alınmış ve iç talebin önemli ölçüde daraltılması üretimi ihracata yöneltmiştir. Sürekli devalüasyonlar¹¹ ve dış ticaret teşvikleri diğer uygulamalarla da birleşince, ithalat ve ihracatta önemli artışlar gündeme gelmiştir. Tüm bu gelişmelere paralel olarak ödemeler bilançosu açıkları küçülmüş, döviz darboğazından çıkmış, dış ödemeler rahatlamış ve enflasyon gerileme sürecine girmiştir. Buna karşılık GSMH büyüme oranları düşük kalmış ve işsizlik artmıştır. Devletin ekonomideki yeri korunurken, sosyal dengesizlikler daha da büyümüştür (ŞAHİN, 2006, s.199-200).

¹¹Bir ülke parasının diğer ülkelerin paralarına göre değişim değerinin düşürülmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Buna göre, bir parayla diğerleri arasındaki sabit döviz kurundaki bir düşüş yaşanmaktadır. Yani iki paranın göreceli değerleri resmen kabul edilen bir düzeyde sabitleştirildiği zaman herhangi bir paranın kabul edilen sabit değerine karşı düşüş, bir devalüasyondur (PARASIZ, 2007, s.128).

Öte yandan Türkiye ekonomisi bu dönemde IMF ile müthiş bir uyum sağlamış, 1983 ve 1984 yılları olmak üzere iki stand-by anlaşması daha yapmıştır. IMF'nin yaktığı yeşil ışıklarla uluslararası bankalardan yoğun biçimde borç alınmaya başlanmıştır. IMF'nin reçeteleri sonucunda uygulanan politikaların, gelir dağılımının ücretli ve tarım kesimi açısından bozulmasının önemli bir yeri vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi mevcut rejim de anti-sendikalizm gerektiren bu politikaları korumuş ve kurumsallaştırmıştır (SÖNMEZ, 2002 s.120).

24 Ocak 1980 politikaları sonucunda rant, faiz ve kar gelirleri artmış gelir dağılımı olağanüstü bir bozulma eğilimine girmiştir. Yine bu dönem sosyal olarak incelendiğinde Ermeni terör örgütü ASALA'nın eylemlerinin son bulduğu ancak PKK terör eylemlerinin hız kazandığı görülmektedir. PKK'nın hız kazanan eylemlerini, gelir dağılımında meydana gelen bozulmanın sonucu olarak görmek çok safça nitelendirilse de uzunca bir süre Güneydoğu Anadolu'da bulunduğu halk katındaki desteğe bakıldığında payının olduğu savunulabilir (KAZGAN 2002 s.137). Bu durumdan hareketle gelir dağılımında meydana gelen bozulmaların, sosyal bozulmalara da neden olacağı ortaya çıkmaktadır.

24 Ocak kararlarıyla uygulanmaya başlayan yeni ekonomik politikalar; tarım, emek ve sosyal açıdan yeni problemleri gündeme getirirken bankacılık ve finans alanındaki gelişmelerin de ana kaynağını oluşturmuştur. Çünkü 1980 Temmuzunda vadeli mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılmasıyla, finansal sistem serbestleşmeye başlamıştır. Ortaya çıkan küçük bankaların ve mantar gibi çoğalan bankerlerin başlattığı faiz yarışı 1982 yılı içinde büyük bir finansal kargaşa ile sonuçlanmıştır. Bankerlerin çökmesi birkaç küçük bankanın da peşinden sürüklenmesine neden olmuştur. Skandal boyutlarıyla kamuoyunu çalkantılara sürükleyen ve askeri yönetimi sarsan bu çöküş; Turgut Özal'ın hükümetten ayrılmasının nedeni ve liberal ekonomik politikaların da ilk fiyaskosu olarak görülmektedir (BORATAV, 2006, s.151-152).

1985 yılında, 1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı gündeme gelmiştir. Planı hazırlayan kadro 24 Ocak kararlarını hazırlayan kadro ile aynı olduğu için Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda alınan kararlar, 24 Ocak Kararlarının bir uzantısı niteliğindedir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı her ne kadar 24 Ocak kararlarının bir

uzantısı şeklinde görülse de, gelir dağılımı iyileştirmeye yönelik yeni uygulamaları gündeme getirdiği görülür. Buna göre;

Hanehalkının gelir ve refahını arttırmak üzere toplu konut uygulaması ile düşük faizli kredi temin edilerek dönemin konut ihtiyacı büyük ölçüde karşılanmaya çalışılmış, memurlara konut edindirme yardımları yapılmıştır. Zorunlu tasarruflar için devlet katkısı ile destek sağlanmış, ücretlilere vergi iadesi yolu ile belirli miktarda transfer gerçekleştirilmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu uygulaması sonucunda muhtaç olanların bakımı ve sağlığı ile ilgili sorunların hafifletilmesine özen gösterilmiştir. Vergi dilimleri ve oranları düşük gelirli lehine yeniden düzenlenmiş, özel indirimler arttırılmıştır. Bunun yanında imar affi ile tapu tahsis uygulamasına geçilmiş, özellikle sağlanan yeni mali imkânlar sonucunda mahalli idareler tarafından gerçekleştirilen imar ıslah planları sayesinde de düşük gelirli grupların yaşadığı bölgelerde yoğunlaşan ruhsatsız yapılaşmış alanların düzenlenmesi yanında, teknik-sosyal altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi yoluyla nispi bir refah artışı sağlanmaya çalışılmıştır (DPT, 1988, s.362). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında özellikle gelir dağılımını düzeltmek amacıyla izlenen tüm bu politikalara rağmen amaçlanan ölçüde bir iyileşmenin sağlanamadığı görülmektedir (Tablo 1).

Bunun yanında bu dönemde gelir dağılımının düzelmesi yönünde gerçekleşen bir diğer adım, 1984'ten sonra sendikal hakların tekrar tanınmaya başlanmasıdır. 1983 seçimleriyle, daha önce askıya alınan sendikalar faaliyetler bu dönemden sonra kısmen de olsa yerine oturmaya başlamıştır. Ancak 1982 Anayasası ile yeni sendikalar kanunu ve toplu sözleşme yasalarının oluşturduğu mevzuat çerçevesinde, işçi sendikaları hak aramada etkili olamamışlardır. Diğer yandan bu dönemden itibaren enflasyonun tekrar artmaya başlaması, reel ücretlerdeki baskıyı da devam ettirmiştir.

1980 sonrası refah ve umut vadeden savların, 1988'deki sosyal ölçekte ortaya çıkan sonuçları değerlendirildiğinde başarılı olmadığı görülür. Dönem içerisinde tarım ve ücretlilerin milli gelir içerisindeki payı azalırken, kar ve rant geliri artmıştır. Ayrıca (endeks değeri olarak) emek üretkenliğinin iki misli artmasına karşılık ücretlerde 1/3 oranında gerileme meydana gelmiştir. Bu durum ücret gelirlerinin üretimde hak ettiği payı alamadığını ortaya koymaktadır. 1980 sonrası ikinci yarısında ise politikalar finansal serbestleşmeyi kapsayacak şekilde düzenlenmiştir (AR, 2007, s.304).

1988 yılı, 80'li yılların ekonomi tarihinde bir dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir. Bu yıllardan sonra hazırlanan (görelî anlamda) demokratikleşme çevresinde hükümetin baskıcı ekonomik eylemleri devam etmemiştir. Çünkü koordinasyon komitesi kalkmış, mevcut iktidar önemli oranda oy kaybetmiş, tarım kesiminde de durgunluklar ve istikrarsızlıklar gündeme gelmiştir (KAZGAN, 2002, s.147-148).

302. Uluslararası Finansal Sermaye ile Bütünleşme ve Krizler Dönemi

Türkiye ekonomisinin 1980-83 dönemi ile başlayan dünya pazarlarına açılma süreci, 1989'a dek devam etmiştir. Bu süreçte mal piyasaları dış pazarlara açılmış ve ticaret kotalarının koruması altındaki ithalat rejimi serbestleştirilmiştir.

Türkiye ekonomisinin 1990'lı yıllara tamamen dışa açık halde girmesinde; ulusal mali piyasaların serbestleştirilmesi, dış finans merkezleriyle eklemlenme sürecinin ve bu gelişmelerin yakından takip edilmesinin önemli bir yeri vardır. Bu gelişmeler sonucunda, ulusal ekonominin birikim ve dağılım ilişkileri de derinden etkilenmiş, artık değer¹² yaratılması ve dağıtılması sürecine ilişkin dinamikler yeniden şekillenmiştir. Bunun yanında devletin yeri yeniden gündeme gelmiş, iktisadi işlevleri, idari etkinliği ve yükümlülükleri yeniden düzenlenmiştir (YENAL, 2004, s.25).

Türkiye, 24 Ocak 1980 kararlarıyla uygulamaya koyduğu neo-liberal ekonomik politikalar; 1980'li yılların sonuna doğru tıkanma göstermiş, yeni bir süreci ifade eden tam serbestleşme ve uluslararası finans kapitalle bütünleşme süreci gündeme gelmiştir. Ve bu serbestleşme sürecine 10 Ağustos 1989'da uygulamaya konulan 32 Numaralı Karar ile girilmiştir. Bu karar ile birlikte döviz ve faiz uygulamaları dış ticarete serbestleşmenin yanı sıra sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi ve konvertibiliteye¹³ geçiş gerçekleşmiştir (AR, 2007, s.304-305). 1989 Yılında TL'nin konvertibilitesine geçiş ise, dış borçlanmayı daha çok sabit yatırımların finansmanına bağlı kalan cari işlemler bilançosu açıklarından koparmış,

¹² Artık değer teorisi, Karl Marks'a aittir. Ona göre artık değer, kapitalistlerin proletaryayı sömürme pahasına elde ettikleri aşırı ve haksız kazançtır. Kapitalistler; işçilere, yaptıkları üretimin gerçek değeri altında ücret ödemektedirler. 7 saatlik bir çalışma işçinin ücretini kazanmasına yeterli olduğu halde aynı ücretin 12 saat sonunda ödenmesi, kapitalist yararına bir artı değer veya değer fazlası sağlamaktadır. Yani artık değer, üretim kazancının işçiye ödenmeyen payıdır (ERGİN ve diğerleri, 1973, s.51).

¹³ Bir ülke ulusal parasının, o ülkenin döviz piyasasında serbestçe alınıp satılabilmesi, başka ülke paralarına dönüştürülebilmesi, ulusal paranın ülkeye giriş ve çıkışlarının serbest olma özelliği taşıması şeklinde tanımlanmaktadır Ayrıntılı Bilgi İçin Bakınız, SEYİDOĞLU, 2002, s.366.

dolayısıyla dış borçların karşılığında GSMH artışı beklentisini karşılamamıştır (KEPENEK, 2001, s.81).

Tam serbestleşme ve uluslararası finans kapitalle bütünleşme sürecinde uygulanan para ve maliye politikalarında yapılan değişiklik; kamu harcamalarının ve açıklarının finansmanın vergiler yanında, hatta daha önemli oranda borçlanmaya (İç, Dış Ve Merkez Bankası) ağırlık verilmesi ve böylece girişimciler ve genel anlamda da sermaye üzerindeki vergi yükünün azaltılması olmuştur. Bu arada vergilemede dolaylı vergilere kayma gerçekleştirilerek gelir vergileri yerine harcama vergileri (Dolaylı Vergiler) ön plana çıkarılmıştır. Bu gelişme, ortalama tüketim eğilimi yüksek alt gelir gruplarının daha fazla vergi ödemesine neden olmuş ve bu durum da fonksiyonel gelir dağılımının emek kesimi aleyhinde gelişmesine neden olmuştur (UYSAL-CANDAN, 2008, s.37).

Türkiye 1990'lı yıllara girerken ödemeler bilançosunda en hızlı artan kalemleri dış borç ödemeleri ve dış kredi kullanımı olmuştur. Dış borç anapara ve faizlerin düzenli ödenmesine karşılık, dış borç stoku 1984'teki 20,7 milyar dolar düzeyinden 1991'de 50,5 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Oysa bu dönemde Türkiye 25,6 milyar doları anapara olmak üzere toplam 45,8 milyar dolar dış borç ödemiştir. Sonuçta; net borçluluğu her yıl ortalama beş milyar dolar civarında artmıştır. Böylece Türkiye 90'lı yıllara girerken gelişmekte olan ülkeler arasında beşinci en büyük borçlu ülke basamağına yerleşmiştir (ŞAHİN, 2006, s.205-206).

Öte yandan Türkiye ekonomisinde sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte meydana gelen şiddetli ekonomik dalgalanmalar, 1990 sonrası sürdürülemez maliye ve büyüme politikalarının yarattığı makro ekonomik dengesizlikler, sert makro ekonomik önlemlerle dengelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda meydana gelen şiddetli kur artışları ve hızlanan enflasyon sonucunda gerçek ücretlerde büyük düşüşler meydana gelmiştir. Öte yandan bu dönemde meydana gelen işsizlikteki yükselişlerin ücretler üzerinde oluşturduğu baskı, ücretlerin gerilemesindeki bir diğer önemli neden olmuştur (AR, 2007, s.304).

1983 yılında serbest bırakılan fakat mevcut yasal düzenlemeler nedeniyle etkinlik gösteremeyen sendikacılık faaliyetleri, 1989 Bahar Eylemleri ile tekrar canlanmaya başlamıştır. Bunu yanında mevcut hükümet tarafından yaklaşan seçimler nedeniyle uygulanan

popülist eğilimli politikalar ve sıcak para girişi, 1989-1992 yılları arasında gerçek ücretleri, kamu sektöründen başlayarak arttırmıştır.

1988 ile 1992 yılları arasında kamu kesiminde ve imalat sanayinde reel işçi ücretleri %93 oranında artmıştır. Ulusal gelir, fiyat endeksleri, vergi gelirleri ve kamu yatırımları gibi nominal makro büyüklüklerin 1992 yılında, 1988'in 5 ila 7 katı düzeyine çıkmış olmalarına karşılık bütçeden ödenen maaş ve ücret harcamaları toplamı 19 kat, kamu kesiminde çalışan işçilerin ücret hadleri 22 kat, özel kesimde ücret hadleri 17 kat ve devlet memuru maaşları 13 kat artmıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda, toplam kamu harcamaları, 1988'de GSMH'nin %34,8'inden 1993'te %43,6'sına yükselmiştir. Bu artışın tümü kamu tüketim harcamalarında olmuş, kamu yatırımlarının GSMH içindeki payı azalmıştır. Özel kesimde de 3 yıl içinde gerçek işçi ücretleri %70 oranında yükselmiş dolayısıyla fiyat/maliyet dengeleri de değişmiştir (YENAL, 2003, s.104).

Ücret ve maaşlarda meydana gelen bu gelişmelere ikame olarak; kırsal kesimin gelirlerine fiyat desteğinin, genelde ise iç ticaret hadleri yoluyla devlet desteğinin arttırıldığı görülmektedir. 1989 yılı ve 1993 sonuna kadar süren ve 1994'te tekrar şiddetli bir mali krizle noktalanın dört yıllık süreç, yeni bir değişimin kurgulandığı yıl olmuştur. 1989 stagflasyon yılı olduğu için GSMH'nin yıllık büyüme hızı yine %2'nin altında kalırken, enflasyon biraz yavaşlamış olsa da yine %60'ı aşkın haldedir. Göreli serbestleşen siyasal ortamda, işçi ve memur maaşları hızla reel olarak yükselmiş ve 1988'de net yurtiçi faktör gelirlerindeki paylarını %17,4'e indiren baskıları üzerinden atarak bu pay %20'5'e çıkmıştır (KAZGAN, 2002, s.148).

1989 yılında uygulamaya konulan tedbirler ve bunların sonuçları incelendiğinde; başta memur ve ücretliler olmak üzere, sabit gelirli kesime verilen imkânlar sonucunda, gelir dağılımında nispi bir iyileşmenin sağlandığı söylenebilir. Ancak tarım kesiminin bu dönemde mağduriyetinin sürdüğünü söylemek mümkündür. Bu dönemde sabit gelirli kesimin GSMH'dan aldığı payın artması fonksiyonel gelir dağılımını dolayısıyla kişisel gelir dağılımını düzelme eğilime sokmuştur (Tablo 1). Ancak tarım kesiminin mağduriyeti devam ettiği için sektörel dağılımının tarım aleyhinde, dolayısıyla tarım ile geçimini sağlayan bölgelerin de aleyhinde bir dağılım eğilimi görülmüştür (Tablo 3).

Öte yandan bu dönemde gelir dağılımının iyileşmesini sağlamak ve hanehalkının gelir ve refahını arttırmak için uygulanan bazı politikalar şunlardır; düşük faizli toplu konut kredisi verilmesi, memurlar ile işçiler ve bunların emeklilerine konut edindirme yardımı yapılması, zorunlu tasarrufların devlet katkısı ile destek sağlanması ve ücretlilere vergi iadesi yoluyla belirli miktarda transferlerin gerçekleştirilmesi. Bu tür politikalara dönem boyunca devam edilmiştir (DPT, 1990, s.341).

1990 yılından sonra uygulanan politikalar Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında (1990-1994) alınan kararlar doğrultusunda gerçekleşmiştir. Planda, özellikle makro düzeyde sorun alanları belirlenmiştir. Belirlenen sorun alanlarından biri de gelir dağılımı adaletsizliği hakkındadır. Buna göre önceki dönemlere göre dar gelirli lehine izlenen vergi ve transfer politikalarına rağmen gelir dağılımında istenen ölçüde iyileşmenin sağlanamadığı yargısına varılmıştır (KONGAR, 2007, s.387).

Bu nedenle yeni dönemde gelir politikalarının gelir dağılımını iyileştirici yönde uygulanmasına özen gösterilmesi ve bu çerçevede özel indirim miktarı ile gelir vergisi transferindeki dilimlerin sabit gelirli gruplar lehine yeniden düzenlenmesi ve bu yönde yeni tedbirlerin alınması gündeme gelmiştir (DPT, 1990, s.342).

Yapısal ve kronik bir sorun haline gelen gelir dağılımı bozukluğu ve bu bozukluğun düzeltilmesi gereği 1992 yılında da önemini korumaktadır. Üçüncü İzmir İktisat Kongresi'nde gelir dağılımının iyileştirilmesi çalışmalarında sübvansiyon karakterli gelir transferi yerine, kişilerin daha fazla reel ekonomik kazanç sağlayabileceği imkânların yaratılması, istihdamın artırılması, eğitim ve sosyal altyapının geliştirilmesi gereği üzerinde durulmuştur (DPT, 1993, s.150).

Yıllık ekonomik programlarda da belirtildiği gibi gelir dağılımı adaletsizliği, alınan tüm tedbirlere rağmen istenilen ölçüde düzeltilememiş ve bu yönde uygulanan politikalar yarıda kalmıştır. Gelir dağılımında devam eden bu bozukluğun temelinde, Türkiye'nin 1990'lı yıllarda büyük oranda iç ve dış borcu olması ve buna bağlı olarak arttırılan vergi oranlarının da etkisinin olduğu savunulabilir.

Bu dönemde Türkiye ekonomisi önemli bir borç yükü altında olmasına rağmen hükümetler toplumsal refahı artırma yönündeki politikalarına devam etmiştir. Enflasyonun

1992 yılının birinci yarısında yavaşlama eğilimine girmesi bu yöndeki beklentileri kuvvetlendirmiştir¹⁴. Çünkü bu durum sabit gelirli kesimlerin satın alma gücü üzerindeki baskının hafiflemesi anlamına gelmektedir. Ancak 1993 yılında gerek kamu gerekse dış ekonomik ilişkiler ve para piyasalarında meydana gelen dengesizlikler beklentileri boşa çıkarmıştır.

3020. 1994 Krizi

1990'lı yılların başında T.C. Merkez Bankası, 1980'li yılların ikinci yarısında denediği parasal program uygulamalarını açık olarak ilan etmiş ve uygulamaya koymuştur. Daha sonraki yıllarda buna benzer bir politikanın Hazine Tarafından da hazırlanması gündeme gelmiştir. Makro ekonomi teorisi açısından 1990-1991'de uygulanan parasal programlar ile monetarist iktisatçıların ekonomik istikrarın sağlanması için önerdikleri kural ile örtüşmektedir. Sonraki yıllarda bu politikalardan vazgeçilerek duruma göre politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Sonuç olarak çeşitli piyasalar arasındaki dengeler hızla bozulmaya başlamıştır (PARASIZ, 1998, s.297).

Öte yandan 1989 dönüşümü ile yapılan sıcak para girişi, bir yandan faiz ödemelerinin artmasına ve finans kesimine transfer yapılmasına neden olmuştur. Diğer yandan da kamu için kullanılabilir kaynak yaratarak ve girdi maliyetlerini ucuzlatarak karlılığın azaltılmadan ve vergiler arttırılmadan reel ücretlerin yükselmesine yol açmıştır. Her kesim nezdinde sürdürülen bu popülerite arttırma girişimi, 1994 yılında ülke ekonomisini krize sürükleyen altyapı olarak değerlendirilmektedir (KEPENEK-YENTÜRK, 2004, s.220).

Yapılan çalışmalar 1980 sonrasında sürekli geriletilen reel ücretlerin 1989 sonrasında ise, özellikle kamu sektörü açısından katlanarak artan bir seyir izlediğini ortaya koymaktadır. Nitekim hazırlanan reel ücret endeksi (1981=100) uyarınca 1988 yılında özel kesim için 81 ve kamu kesimi için 46 olan göstergenin 1993 yılına gelindiğinde özel kesim için 194, kamu kesimi için 141'e yükselmiş olduğu gözlenmektedir. Oysa bu dönemde kamu kesimi açısından verim artış hızının negatif olduğu belirtilmiştir. Bunun doğal sonucu, reel işçi

¹⁴ Türkiye ekonomisinde 1990 yılında enflasyon düzeyi %48,6 dolaylarındadır. Bu oran 1991'de %59,2, 1992'de %61,4, 1993'te %60,3, 1994'te %149,6, 1995'te ise %64,9'dur. Dış borç tutarı ise; 1990 yılı itibarıyla 49 milyar dolar, 1991'de 50,5 milyar dolar, 1992'de 55,6 milyar dolar, 1993'te 67,4 milyar dolar, 1994'te 65,6 milyar dolar, 1995'te ise 73,2 milyar dolardır (AYDOĞAN, 2004, s.95).

maliyetlerinin en az reel ücretler hızında yükselmesi ve söz konusu maliyet artışlarının fiyatlara yansıdığı ölçüde enflasyona ivme kazandırdığı şeklindedir (ONGAN, 2005, s.159).

1989 dönüşümü sonrası; ekonomi dışı açık, TL konvertibl, iç ve dış borç yükü çok ağırlaşmıştır. Öte yandan Güneydoğuda terörün tırmanan şiddeti güvenlik harcamalarını büyük oranda arttırmıştır. Böylece; Türkiye ekonomisi yeni bir tıkanma sürecine daha girmiş ve uzun süre istikrarlı görünen Dolar/TL paritesinin bozulması üzerine enflasyon beklentisi ve paniği artmış, Hazine borçlanamaz duruma gelmiştir. 1994 krizinin patlak vermesinde; merkez ülkelerinin 1990'dan itibaren durgunluk yaşanması, Irak savaşı ve onun sonrasında Irak'a ambargo konulması önemli bir dış etken olmuştur. Türkiye, başını ABD ve İngiltere'nin çektiği ambargonun en ön safında yer alarak Kerkük-Dört Yol boru hattını kapatmış, sonuçta savaş ve ambargodan en fazla zarar gören ülke olmuştur. Doğrudan ve dolaylı kayıplar 20 Milyar dolara ulaşmıştır (AR, 2007, s.307).

1989 dönüşümüyle tam serbestleşme sürecine giren Türkiye ekonomisi, 1994 yılında yeni bir bunalımın içine girmiştir. Gelişen iç ve dış gelişmeler sonucunda kredi imkânlarını da zora sokan Türkiye, IMF ile yeni bir stand-by anlaşmasına gitmek zorunda kalmıştır. Özellikle enflasyonu düşürmeye ve ekonomide istikrarın sağlanmasına yönelik olan 5 Nisan 1994 İstikrar Programını gündeme getirmiştir.

Bu istikrar programının kısa vadeli amacı; fiyat istikrarının sağlanması yani enflasyonun kontrol altına alınmasıdır. İstikrar programları uygulanırken, ekonomide temel makro değişkenlerin birisi sabitleştirici veya program çapası olarak seçilmektedir. Uygulamada tek çapaya yüklenmenin mahzurlarını ortadan kaldırmak için birden fazla çapa seçilebilmektedir. Örneğin; faiz haddi, döviz kuru, para arzı veya ücret haddinden birisi sabitleştirici olarak seçilebilir. Sonuç olarak ekonominin bu sabitleştirici değişken etrafında istikrar bulması beklenir. 5 Nisan 1994 İstikrar Programında sabitleştirici olarak öncelikle ücret ve maaşlar seçilmiş, bütçe harcamaları ve para arzı 8-10 ay süre boyunca kontrol altında tutulmuştur. Bu doğrultuda, bazı sosyal kesimlerin huzursuzlukları ve protestoları pahasına 1994 yılında, parasal ücret ve maaşlara enflasyonun çok altında zamlar yapılmıştır (ŞAHİN, 2006, s.226).

Öte yandan 1989 yılından itibaren izlenen politikalar ücretleri reel olarak 1990-1993 yılları arasında arttırmıştır. Ancak 1994 krizi ile bu artış yerini keskin bir düşüşe bırakmıştır. 1996 yılı itibarıyla memur maaşları 1993 yılına göre az yükselme kaydetmekle birlikte

ortalama işçi ücretleri arttırılmamıştır. Asgari ücrette ise az bir değişiklik yapılarak yirmi yıllık dönem sonunda %22'lik bir artış sağlanmıştır. Asgari ücret, izlenen ekonomik politikalarla şekillendiği için memur maaşlarına paralel olarak değişmiştir. Bu dönemde; gerek memur maaşlarının gerek asgari ücretin dönemsel değişkenliğinin düşük tutulması ve satın alma gücünün devamlı düşük tutulmasının temelinde, her ikisinin de sendikal faaliyetler kapsamı dışında kalmaları ve siyasilerin kararlarına bağlı olmalarının önemli payı olduğu savunulmaktadır (AR, 2007, s.365).

Aynı şekilde UNCTAD'ın raporuna göre Türkiye, 1987 Hanehalkı İşgücü Anketleri verilerine göre gelir dağılımının en bozuk ülkeler arasında 26. sırada yer almaktadır. Buna ek olarak 1994'te yapılan Hanehalkı Gelir Dağılımı anket sonuçlarına göre raporda belirtilen trende paralel olarak Türkiye'deki gelir dağılımının daha da bozulmuş olduğu dikkate alınırsa aslında bu sıralamada daha üst sıralarda yer aldığı anlaşılmaktadır (DPT, 1998, s.208).

DİE tarafından 1994 yılında yapılan Hane Halkı Gelir Dağılımı ve tüketim harcamaları anketinin geçici sonuçlarına göre gelir dağılımındaki dengesizliğin devam ettiği görülmektedir. Öte yandan gelir dağılımında, ücretli kesim açısından oluşan bozulma, 1996 yılının ikinci yarısında sağlanan nispeten yüksek ücret ve maaş artışlarıyla hafifletilmeye çalışılmıştır. Benzer iyileşmeler, emekli kesim için de sağlanmış, özellikle Bağ-Kur emeklilerinin, yıllardır yoksulluk sınırı civarında bulunan maaşlarında, önemli artışlar gerçekleştirilmiştir. 1996 yılında, DİE tarafından, gelir dağılımında zaman içinde meydana gelen gelişmeleri ortaya çıkarmak açısından büyük önem taşıyan üç önemli çalışmanın geçici sonuçları yayınlanmıştır. 1994 yılında hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları anketinin geçici sonuçları, gelir ve refah dağılımında meydana gelen bozulmaya işaret etmektedir (DPT, 1997, s.174).

Öte yandan 1994 yılında GSMH'deki daralma diğer bütün alanlarda olduğu gibi kamu ve özel sektör çalışmalarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Milli gelirdeki nispi azalma, istihdam imkânlarını daraltarak yaşam seviyesini olumsuz yönde etkilemiştir. Buna bağlı olarak 1994 yılında da yüksek enflasyon ve gelir dağılımındaki bozukluklar devam etmiştir (DPT, 1994, s.129).

Görüldüğü gibi 5 Nisan Kararlarıyla istenilen hedefe ulaşılamamıştır. Öte yandan Bir istikrar programının başarılı olabilmesi için bazı koşulların gerekli olduğu ileri sürülmektedir.

Buna göre, birinci koşul halk kitlelerinin gözünde kredibilitesi olmalıdır. Halk program çerçevesinde belirlenen hedeflere, alınan önlemlerle ulaşılabacağına inanmalıdır. Ayrıca istikrar programı ile halka yüklenen külfetin tüm toplum kesimlerine adil dağıtılması sağlanmalıdır. Ancak bu şartlarda halk istikrar programına destek ve kendisinden istenen fedakârlığa katlanabilir. İstikrar programının başarısı için halkın desteği ile birlikte, asgari ölçüde de olsa parlamentodaki partilerin de desteği sağlanmalıdır (ŞAHİN, 2006, s.235).

Buna bağlı olarak 5 Nisan 1994 İstikrar Programı yükünün büyük ölçüde sabit gelirlilerin, ücret ve maaşları dondurulanların üzerine bindiği dile getirilmektedir. Bu nedenle krizin önlenmesi ve yapısal reformun bir önce tamamlanması gecikmiştir (PARASIZ, 1998, s.144).

Programın başarısız olmasında; hükümetin istikrar paketini açıklamakta geç kalması, program içindeki yapısal reformların zamanında uygulamaya konulamaması, program tedbirlerinin halk tarafından desteklenmemesi ve istikrar önlemlerinin külfetinin toplumun tüm kesimlerine adil olarak dağıtılmaması gibi nedenler sayılabilir. Yine bu dönemde; Türkiye'yi 5 Nisan Kararlarını alma mecburiyetine iten ekonomik bunalımın ve bu programın uygulanması sonucunda ortaya çıkan başarısızlıkların faturalarının en büyük katlanıcısı sabit gelirliler olarak karşımıza çıkmaktadır.

İstikrar programında kamu maliyesi, kamu kesimi borçlanma gereği ve finansmanı çatısında uygulanan gelir arttırıcı ve harcama kısıcı önlemlerle, döviz kuru, ücret ve fiyat politikaları, Merkez Bankası, bankacılık, sermaye piyasası ve ihracata yönelik uygulamaların ödemeler bilançosu açıklarını daralttığı görülür. Ancak mal piyasasında talep daralmasına yol açan bu sonuçlar, bazı sektörlerin olumsuz etkilenmelerine yol açmıştır. Nitekim 1994 yılında GSMH %6,1 oranında küçülmüştür (ÜLGEN, 2005, s.88).

1989 yılında sermaye hareketleri üzerindeki kısıtların kaldırılmasıyla devam eden liberalleşmenin son durağı 1995 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi olmuştur. İktisat politikalarındaki bu yeni öğelerin de katkısı ile ekonominin gelişimine çalkantılı bir büyüme süreci damgasını vurmuştur. Türkiye ekonomisi giderek artan boyutlarda sermaye hareketlerindeki dalgalanmaların etkisi ve sık sık tekrarlanan finansal kargaşa ile krizlerin tehdidi altına girmiştir (BORATAV, 2006, s.172).

Böyle bir ortamda olumsuzlaşan beklentiler ya da değişen konjontür koşulları karşısında reaksiyon verme kapasitesi daha yüksek olan finansal alan, sermaye açısından daha rasyonel ve daha az maliyetli yatırım seçenekleri sunmaktadır. Buna karşılık reel ekonominin küçülmesi ise; azalan üretken yatırımlar dolayısıyla ekonominin daralması anlamını taşımaktadır (ONGAN, 2005, s.158).

Piyasalarda meydana gelen dengesizlikler, sermaye tarafını da etkileyerek yatırımların azalmasıyla birlikte istihdamın da azalması (işsizliğin artması) gelir dağılımı konusunun başka bir boyutunu oluşturur. Buna bağlı olarak canlanan enformel ekonomi, özellikle emeğin fiyatı olan ücret açısından yeni oluşumları ifade etmektedir.

Enformel faaliyetlerin artmasına zemin hazırlayan ekonomik kriz dönemlerinde, işsiz kitleler formel ekonomide bulamadıkları istihdam imkanlarını, enformel sektörde aramakta, işletmeler de krizin olumsuz etkilerini azaltmak için üretimlerini enformel faaliyetlere yönelterek istihdam ve üretim maliyetlerini düşürmeye çalışmaktadırlar (AR, 2007, s.336).

Kriz dönemlerinde istihdamın enformel artması ve ücretin belirlenmesinde aktif rol oynayan örgütlü sendikaların üye kaybetmeleri, emeğin sermayeye ve siyasi iktidara karşı görece durumunun zayıflamasına katkı yapan iki önemli sebep olarak görülmektedir (BORATAV, 2006, s.199).

Görüldüğü gibi işsizlik oranlarının artması, enformel sektörün büyümesi sonucu sendikaların üye kaybetmelerini, dolayısıyla zayıflamalarını gündeme getirmektedir. Öte yandan aynı durum işverenlerin özellikle ücret pazarlılarındaki dirençlerinin kuvvetlenmesi anlamına da gelmektedir.

Enformel ekonomi, serbest piyasada, sendikalar arası haksız rekabeti arttırmaktadır. Örneğin; formel çalışan işyerinde sendikal örgütlenme mümkün iken, enformel sektörde mümkün değildir. Türkiye ekonomisinde de artan enformel ekonomi; sendikaların, dolayısıyla işgücü piyasasında emeğin pazarlık gücünü zayıflatmaktadır. Sendikal örgütlülüğün zayıflaması ise çalışma koşullarının kötüleşmesi ve sosyal güvencesizliğin artması sonuçlarını doğurmaktadır (AR, 2007, s.341).

Enformel sektörün büyümesi ve sendikal faaliyetlerin zayıflaması, fonksiyonel gelir dağılımının ücret aleyhinde gelişmesine sebep olmuştur. Çünkü; enformel sektörde sosyal güvenceden yoksun olarak çalışan işçiler, yoksulluktan ve gelir dağılımı adaletsizliğinden en fazla etkilenen kesim olarak karşımıza çıkar.

Bahsedilen dönemde uygulanan politikalar; ülke içinde emekten sermayeye kaynak aktarımının yanında, küresel sermayeye de hizmet ettiği yönünde eleştirilmektedir. Nitekim geniş halk kitleleri sürekli fakirleşmiş ve bunun sosyal bir patlamaya dönüşmesi tarım sektörü sayesinde önlenmiştir. Tarım kesiminden kente göç eden, çoğu niteliksiz olan işgücünün, çok düşük ücretlerde ve kayıt dışı olarak çalışmasına rağmen tepkilerinin sınırlı kalması, kırsal kesimden alınan ayni ve nakdi destekler sayesinde mümkün olmuştur. Tarım bu süreçte adeta “sosyal sigorta” olarak nitelendirilmektedir ve tarıma dayalı “kent işçileri” diyebileceğimiz bir yapı oluşmuşmaktadır. Kentte sürekli reel gelir kaybına uğrayan işgücü ayni ve nakdi destekler sayesinde varlığını sürdürmüştür (UYSAL-CANDAN, 2008, s.38). Ancak veriler incelendiğinde tarımın GSMH’den aldığı pay sürekli azalma eğilimindedir. Bu da sektörel gelir dağılımının halen tarım aleyhinde geliştiğini gösterir.

Öte yandan 1994 krizi sonrası dönemin hükümet kanadına baktığımızda yeni gelişmelerin gündeme geldiği görülmektedir. Tansu Çiller ve Murat Karayalçın ikilisinin liderliğindeki DYP-SHP ortak hükümeti; 1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nı gündeme almıştır. Plan, özellikle Murat Karayalçın’ın özel ilgisi ile hazırlanmıştır. Bunun özelliği ise; Dördüncü, Beşinci ve Altıncı planlardan sonra, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın, Özal dönemini aşacağı iddiası taşıması olarak görülmektedir (KONGAR, 2007, s.390).

Plan, yeni yapısal düzenleme atılımları içeren bir belge niteliğinde sunulmuştur. Bu açıdan incelendiğinde; gelir dağılımının istikrarlı bir şekilde düzeltilmesi, toplumsal refahın yükseltilmesi ve yaygınlaştırılması temel amaç niteliğindedir. Başta yoksulluğun azaltılması olmak üzere, gelir dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi ve refahın artırılması konularının yanında, iktisadi etkinlik kriterleri de dikkate alınarak, ekonomik ve sosyal politikalara öncelik verilmesi gereği öne sürülmektedir (DPT, 1996, s.164).

Bu açıdan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı incelendiğinde; vergi sisteminin alt gelir gruplarının lehine düzeltilmesi, istihdamın artırılması, kayıt dışı ekonominin azaltılması,

işsizlik sigortası uygulaması, sekiz yıllık zorunlu eğitim sistemine geçilmesi, sosyal güvenlik sisteminin yaygınlaştırılması, konut ihtiyacının karşılanması, sermayenin ve refahın tabana yayılması, tarımda doğrudan gelir desteği politikalarının uygulanması gibi toplumsal refahı arttırıcı yönde birçok düzenlemenin olduğu görülmektedir.

Plan; toplumsal refahın arttırılması konusunda sosyal açıdan önemli program ve projeler içermektedir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bu durum, "Türkiye 21. yüzyıla çağdaş, üretken, gelirini adaletle paylaşan, insan haklarını tam olarak kullanan, barış içinde bir ülke olarak girmelidir" ilkesi ile dile getirilmiştir.

"Proje yaklaşım açısından" Murat Karayalçın'ın damgasını taşıyan yedinci beş yıllık kalkınma planı, uygulanmasının başladığı ilk yıl iktidarın el değiştirmesiyle yarıda kalmıştır. Bu nedenle plan "iyi niyetli bir reform belgesi" olmasının ötesine geçememiştir. Necmettin Erbakan ve Tansu Çiller ikilisinin liderliğindeki RP-DYP hükümeti yeni ekonomik politikaları gündeme getirmiştir (KONGAR, 2007, s.393).

Gelir dağılımı konusu ile mevcut hükümetin uygulamış olduğu politikalar arasında sıkı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. İktidarın sık sık el değiştirmesine paralel olarak alınan politikaların da değişmesi gündeme gelmektedir. Bu durum gelir dağılımında meydana gelen bozulmaların, siyasi istikrarsızlıklar ile de bağlantılı olduğunu gösterir.

Bu döneme ait veriler incelendiğinde, 1994 ekonomik krizinin etkileri, halkın refah seviyesini önemli ölçüde düşürmüştür. 1992'de 2708 dolar olan kişi başına gelir, 1993'te 3004 dolara yükselmişken, 1994'te 2184 dolara gerilemiştir. 1996'da ulaşılan 2928 dolar ile 1993'teki düzey yakalanamamış, 1997'de 3048 dolar ile kriz öncesi refah sağlanmıştır (Grafik 3).

Öte yandan 1997 yılında, kamu kesimi işçi ücretleri, asgari ücret ve memur maaşlarında gerçekleşen reel artışların da etkisiyle, işgücü ödemelerinin GSYİH içindeki payı 1996 yılında %23,9 iken 1997 yılında %25,8'e çıkmıştır. Buna karşılık, tarım ve diğer gelirlerin paylarında nispi azalmalar meydana gelmiştir. Yine bu yıllarda bölgesel gelir dağılımında var olan dengesizlik önemini korumaya devam etmiştir. 1997 yılında GSYİH'dan en yüksek payı Marmara bölgesi alırken, en düşük payı Doğu Anadolu Bölgesi almıştır. Bu dönemde iki bölge arası fark yaklaşık 9 kat olmuştur (DPT, 1999, s.220).

Bununla birlikte Türkiye ekonomisi, 1998 yılının ikinci yarısından itibaren, içerde biriken sorunların taşınamaz hale gelmesi ve dış dünyadaki gelişmeler sonucunda, yeniden ağırlaşan bir krize daha sürüklenmiştir. Güney Asya ve Rusya’da yaşanan ekonomik krizler, Türkiye’yi yeni bir stagfasyona sürüklemiştir. Krizin etkileri 1998 yılının ikinci yarısından itibaren giderek ağırlaşmıştır. Kriz; büyüme üzerindeki ciddi olumsuz etkisini 1999’da göstermiştir. 1999’da dış ticarete, turizmde ve iç üretim sektörlerinde önemli daralmalar meydana gelmiştir. Yaşanan bu daralmanın sebepleri, Güney Asya krizi ve Ağustos, Kasım aylarında Marmara Bölgesini vuran depremler olarak görülmektedir (ŞAHİN, 2006, s.244-245).

Asya ülkelerini etkileyen kriz, Türkiye ekonomisinde talep daralmasına yol açmış, ihraç ve ithal mallarında fiyat düşüklüğüne neden olmuştur. Bu durum da cari işlemler dengesini olumsuz etkilemiştir. Krize bağlı olarak gelişmekte olan piyasalarda güvenin sarsılması dövize olan talebi arttırmış, Merkez Bankasının rezervleri 2,8 milyar dolar civarında düşmüştür. 1997 yılında Rusya’da yaşanan kriz Türkiye’den 11 milyar dolar sermaye kaçısına yol açmış, bu durum da İstanbul Menkul Kıymetler Borsası bileşik endeksini %57 oranında düşürmüştür. Bunun sonucunda da likidite sıkıntısı ve faizlerin yükselmesi sorunları ortaya çıkmıştır (AR, 2007, s.308-309).

1997 yılı sonunda enflasyon hızı %100’e çıkınca, iktidardaki koalisyon hükümeti enflasyonu düşürmek üzere yeni bir program uygulamaya koymuştur. 1998’de Asya-Rusya-Brezilya krizine rağmen hükümet, IMF ile görüşerek bu programı yürütmüş ve enflasyon bir miktar yavaşlamıştır. Erken seçim dolayısıyla 1999 Aralık ayında yeni bir koalisyon (DSP-MHP-ANAP) iktidara gelirken, benzer yöndeki hedefler de devam etmiştir (KAZGAN, 2002, s.449).

Türkiye ile IMF arasında 1998’de yakın izleme anlaşması adıyla sürdürülen program, 9 Aralık 1999’da çeşitli reformlar içeren üç yıllık (1999-2002 yıllarını kapsayan) bir “anti-enflasyon programına” dönüştürülmüştür. Hedef, bir yandan deflasyonist bir politika ile enflasyonu tek rakama indirgeyip göstergelere istikrar sağlamak, bir yandan da, Dünya Bankası eliyle, tarımda, sosyal güvenlikte, kamu harcamalarında çeşitli reformlara giderek sistemi düzeltmek, yeniden üretim şartlarını oluşturmaktır (SÖNMEZ, 2004, s.241).

Programın geneline bakıldığında, üç ana başlık üzerine inşa edildiği görülmektedir: (I) kamu kesimi (maliye) reformu, (II) döviz kuru nominal çıpasına dayalı para programı ve (III)

sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapısal nitelikli dönüşümler. Dolayısıyla programın ana felsefesi çerçevesinde, planlanan uygulamaların sadece “enflasyonu düşürme” hedefi ile sınırlı teknik bir belge olmadığını, bunun çok daha ötesinde, bir yeniden yapılanma içine girerek, ulusal ekonomide kalıcı dönüşümleri amaçladığını ve bir anlamda devletin toplumsal sınıflar ile olan tarihsel taahhütlerini yeniden gözden geçirmeyi de hedeflediği şeklindedir. Burada söz konusu olan birçok iktisadi-sosyal tedbir doğrudan ya da dolaylı olarak enflasyonu düşürmeye hizmet etmekteyse de, kapsam açısından enflasyonun çok daha ötesinde makro iktisadi ve sosyal alanların etkilenmesi amaçlanmaktadır (YELDAN, 2004, s.161-162).

1998’de mevcut hükümet ile IMF arasında yapılan yakın izleme anlaşması, 1999’da genişletilerek uygulanmaya devam edilmiştir. Enflasyonu azaltma amacı ile başlatılan program, 1999’da formatı değiştirilerek sosyal hayatı da yakından ilgilendiren bir hal almıştır. Özellikle toplumsal sınıfları birinci derecede ilgilendiren özelleştirme, sosyal güvenlik ve tarımsal nitelikteki politikalar sosyal hayatın değişmesi adına yeni bir süreci ifade etmektedir. Bunu yanında 1994 krizinin etkilerinden arındırılarak 1997’de nispi olarak düzelmeye başlayan gelir dağılımı konusu, gelişmelere paralel olarak anlam yeniden şekillenmiştir.

9 Aralık 1999 tarihli niyet mektubunda ortaya konulan “anti-enflasyonist” programda bütçe/kamu kesimi temel fazlasını elde etmek için değişik politikalara yer verilmiştir. Bunlar; sıkı döviz kuru taahhüdüne uygun para politikası, daraltıcı bütçe/maliye politikası ve buna uyumlu gelirler politikası, yapısal reformlar olarak nitelendirilen küresel düzene uyarılama yönünde sosyal güvenlikten telekomünikasyona ve tarıma uzanan bir yelpazede serbestleşme, ticarileşme, deregülasyon ve özelleştirme politikalarıdır (SÖNMEZ, 2003, s.352).

Öte yandan hükümet; özelleştirmelere hız vererek bütçe açıklarını küçültmeyi ve bir dizi yapısal reform ile programı desteklemeyi üstlenmiştir. Programın yapısal boyutunu; neredeyse Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye’nin kendi büyüme hedefleri için ortaya koyduğu ne kadar politika ve kurum varsa hepsinin tasfiye edilip, yerine serbest piyasa mekanizmasının ve yabancı sermayenin getirilmesi konusu oluşturmuş ve program; Türkiye’nin tam küreselleşmesini hedeflemiştir (KAZGAN, 2002, s.141).

Özetleyecek olursak, bu program çerçevesinde devlet, tarım ve emek kesimi ile olan teşvik, destekleme ve emeklilik fonu gibi sosyal-siyasi geleneklerini yeni bir yapıya

kavuşturmayı amaçlamıştır. Öte yandan da kamu maliyesi ve para otoritelerinin teknik işlevlerini ve sosyal sorumluluklarını sınırlayarak, ulusal mali ve finans piyasalarını tamamen dış sermayenin güdümüne bırakmış gözükmektedir (YELDAN, 2004, s.162).

Uygulamaya konulan programla giderek büyüyen iç borç stokunun ve giderek artan iç borçlanmanın azaltılması, bu bağlamda faiz hadlerinin aşağıya çekilebilmesi gerekçesiyle dış borçlanmaya yönelik söz konusu olmuştur (SÖNMEZ, 2003, s.353).

Yüksek enflasyon ve hızla artmaya başlayan dış borçlar sonucunda, iç borçlar da karşılanamaz hale gelmiştir. Bununla birlikte Asya ve Rusya'da gündeme gelen finansal krizlerin Türkiye ekonomisine yansımalarının 1998 yılı başından itibaren mal ve hizmet ihracatını olumsuz etkilemesi, ayrıca söz konusu krizlerin yükselen piyasalarda risk beklentilerini kuvvetlendirmesi dolayısıyla Türkiye'nin de dâhil olduğu birçok ülke grubunda sermaye kaçışlarına yol açmıştır. 1999 yılında da diğer dışsal faktörlerin de etkisiyle ihracat ve turizm gelirleri azalmış, kapanan işyeri sayıları yükselmiş, kapasite kullanım oranları gerilemiş dolayısıyla istihdam sorunları derinleşmiştir (ONGAN, 2005, s.167).

3021. 2001 Krizi

IMF ile 1998 yılında başlatılan ve 1999'da yerini daha yakın ilişkilere bırakan program daha üzerinden uzun bir zaman geçmeden yerini kriz havasına bırakmıştır. Yaşanan kriz havasıyla ağırlaşan piyasalar, 1994 krizi sonuçlarını tekrar gündeme getirmiştir. 2000'li yıllara girerken yaşanan problemler 2001 yılında daha da ağırlaşmıştır.

2000 yılı Kasım ayına kadar ki süreçte yapısal sorunlar ağırlığını korumuş, dışarıdan borçlanılarak ve dövizin iç piyasada değerlendirilmesiyle sağlanan rahatlık ortamı sonrasında ciddi bir kriz ortaya çıkmıştır. Bu süreçte cari işlemler açığının süratle artması sonucu finans sektörü etkilenerek likidite sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Ayrıca ekonomideki yönetim boşluğu sonucu, faizler hızla yükselmiş aralık ayında %100'ün üzerine çıkmıştır (AR, 2007, s.310).

Öte yandan üst üste ortaya çıkan yolsuzluklar, bazı bankaların içinin boşaltılarak TMSF'ye devredilmesi, kamu bankalarının gördükleri zararlar sonucunda nakit sıkıntısına düşmeleri ve bankacılık sistemi içindeki yükümlülüklerini yerine getirememeleri sonucunda Kasım 2000'de ülkeden yoğun bir para çıkışı yaşanmıştır. Buna bağlı olarak borsa düşmüş, faiz ve döviz kurlarını yükseltmiştir. Ancak mevcut kriz havası Şubat 2001'e kadar ertelenmiştir. 19 Şubat 2001'de pamuk ipliğine bağlı bir şekilde nitelendirilen ekonomik istikrar tekrar kopmuş ve Türkiye, Cumhuriyet tarihinin en ağır ekonomik krizlerinden birisine daha sürüklenmiştir (ŞAHİN, 2006, s.253).

Türkiye ekonomisi; 1989 yılından sonra yüksek kamu kesimi açıkları, yüksek yurt içi faiz hadleri, kısa vadeli hızlı sermaye girişleri ve düşük kur artışları ile giderek daha fazla "sıcak para" bağımlısı haline gelmiştir. Bunun yanında, biriken kamu kesimi iç borçlarının sürdürülemezliği Aralık 1993-Nisan 1994 kriziyle açık biçimde ortaya çıktığı halde, benzer politikalara daha sonraları devam edilmesi sonucunda Kasım, Aralık 2000-Şubat, Mart 2001 aylarında şiddetli bir bankacılık ve döviz kuru krizi ile karşı karşıya kalınmıştır. Öte yandan bu süreçte, politik gerginlikler de ön plana çıkmıştır. 2000 yılı başında kamuoyunun da büyük desteği alınarak başlatılan ve üç yıl uygulanmak üzere tasarlanan döviz kuruna dayalı istikrar ve yeniden yapılanma programı, 2001 yılında terk edilerek programda revizyona başvurulmuştur (KİBRİTÇİOĞLU, 2001, s.4).

Türkiye ekonomisi 2000 genelinde %7,4'lük bir büyümenin ardından Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşadığı iki şok sonucu, hızla küçülmüştür. 2001'de %9,4'ü bulan tarihi daralmanın ardından, 2002'de daha çok dış talepten kaynaklanan bir canlanma süreci yaşanmıştır. IMF programının uygulandığı Ecevit'in başkanlığındaki koalisyon hükümeti döneminde, ekonomi tarihin en kötü yıllarını yaşamıştır. 1999-2001 dönemini içeren üç yılda büyüme ortalaması %1'de kalırken, bu ortalama, İkinci Dünya savaşı yıllarını içeren dönemin performansından bile kötü haldedir (SÖNMEZ, 2004, s.346).

Öte yandan 2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da; gelir dağılımının iyileştirilmesi, yoksulluğun azaltılması ve refah artışının toplumun tüm kesimlerine adil olarak dağıtılması temel hedef olarak benimsenmiştir. Bunun yanında, dar gelirli ve yoksul kesimleri ortalama refah seviyesine yaklaştırmayı ve mutlak yoksulluğu gidermeyi amaçlayan ekonomik ve sosyal politikaların geliştirilmesi ve transfer sisteminin; yoksullar ve yoksullaşma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan gruplar lehine gelirin yeniden dağılımını sağlayacak bir yapıya kavuşturulması esas alınmıştır (DPT, 2000, s.12).

2001 yılında yaşanan ekonomik kriz ve sonrasında azalan istihdam imkânları ve düşen reel gelirler gibi nedenlerle, özellikle kentlerde yaşayan yoksul kesimler, sahip oldukları sosyal destek mekanizmalarının giderek zayıflaması veya ortadan kalkması sonucu, ekonomik ve sosyal hayattan dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. Diğer taraftan kriz döneminde üretici kesimler üzerindeki vergi yükünün artmış olması, istihdam imkânlarını daha da daraltıcı yönde etkide bulunmuştur. Bu dönemde reel gelirlerde gerileme yaşanırken, toplam vergi yükünün de artış göstermesi, üretimin yanında tüketimin üzerinde de caydırıcı rol oynamış ve gelir arttırıcı mekanizmaları zayıflatmıştır. Bütçe içerisinde, özellikle iç borç faiz ödemeleri payının giderek büyük boyutlara ulaşması ve uygulanan ekonomik istikrar programının mali ve parasal disiplini ön planda tutan bir nitelik taşıması, devletin genelde sosyal refahı, özelde ise gelir dağılımını düzeltici ve yoksulluğu azaltıcı politikalar imkânını daraltmıştır (DPT, 2002, s.160).

Görüldüğü gibi yaşanan krizler ücretliler açısından oldukça olumsuz sonuçlar içermektedir. Kriz süresince imalat sanayinde gerçek ücretler %20, kamu sektöründe %27 oranında gerilemiş, bu gelişmeler gelir dağılımını daha da bozarak, en alt gelir diliminde yoksulluğu arttırmış, orta gelir grubu ile en üst gelir dilimi arasındaki servet bölüşümü

yeniden şekillenmiştir. 1980 sonrası küresel piyasalarla bütünleşme sonrası sayısı artan mali krizlerden etkilenen ücret düşüşlerinin 1970'li yıllara göre çok daha derin olduğu görülmektedir (AR, 2007, s.311).

Öte yandan 2001 krizi ile birlikte üretim süreci ve birikim rejimindeki dönüşümün yansımaları; özelleştirme, çalışma yaşamında esnekliğin yasallaşması ve kamusal alanın bütünüyle tasfiye edilmesi şeklinde ortaya çıkmış ve bu yöndeki uygulamalar hız kazanmıştır. Diğer birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de özelleştirmeler, çalışma yaşamını esnekleştiren yasalar ve sosyal hakları önemli ölçüde ortadan kaldıran sosyal güvenlik reformu, genel sağlık sigortası, kamu yönetimi temel kanunu, kamu personel reformu gibi yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Bahsedilen dönemde, sendikaların mevcut gelişmelere karşı etkinlik sağlayamadığı da görülmektedir (MÜFTÜOĞLU, 2008, s.49).

Ayrıca, özellikle 2000 sonrası dönemde iç ulusal politikalarla fakirleştirilen tarımın durumu, küresel gelişmeler nedeniyle daha da kötüleşmiştir. Nitekim ileri teknoloji kullanan, büyük ölçeğe sahip ve dolayısıyla da yüksek verim düzeyini yakalamış, devletten büyük miktarlarda destek alan gelişmiş ülke çiftçileri ile bunun tam tersi koşullara sahip gelişmekte olan ülkelerin çiftçileri dünya piyasalarında karşı karşıya gelmektedirler.

Kalkınmak için ara ve yatırım malları ithal etmek zorunda olan dolayısıyla döviz elde etmeyi isteyen gelişme sürecindeki ülkeler bu haksız rekabet ortamında ürettikleri malları, çoğu kez maliyetlerin altında fiyatlardan ihraç etmek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucunda örgütlenme bilinci ve düzeyinin düşük olması ve ülke içi piyasa koşullarının çiftçiler aleyhine sonuçlar üretmesi, küresel katkılarla birlikte fiyatların düşmesine ve çiftçi gelirlerinin azalmasına neden olmuştur (UYSAL-CANDAN, 2008, s.38).

Görüldüğü gibi özellikle 2000 yılı sonrasında IMF'nin desteği ile gündeme gelen yapısal reformlar tarım açısından değerlendirildiğinde, tarım sektörünün fakirleşmesine dolayısıyla tarım bölgelerinin de fakirleşmesine yol açmıştır. Diğer bir değişle sektörel açıdan gelirin tarım aleyhine bozulması sorunu, bölgesel dağılımın da bozulmasını gündeme getirmiştir. Öte yandan fakirleşen kırsal kesimlerde artan işsiz kitleleri göç baskısı altına girmiştir. Bu göçlerle birlikte kentsel işsizlik oranları artarken; konut, altyapı, enformelleşme, asayiş gibi birçok konuda sorunlar görülmeye başlamıştır.

Öte yandan krizle birlikte milli gelir küçülünce, 2001 yılında kullanılabilir gelir¹⁵ de düşmüştür. TÜİK gelire göre GSMH verilerine göre; dolar bazında 2000 yılında yaklaşık 160 milyar dolarlık gelir hanehalkı arasında paylaşılırken, 2001’de bu pasta yaklaşık 115 milyar dolar kadar küçülmüştür. Böylece hanelere 45 milyar dolar daha az gelir girmiştir. Aynı şekilde kriz yılı pastasından ücretlilerin de payı azalmıştır.

Türkiye küreselleşmeyi esas alan politikaları uygulamakla, beklediği kalkınmayı ve ekonomik refahı sağlayamamıştır. Öte yandan yaşadığı finansal krizlerin etkisiyle, ücretleri düşürücü politikalara yer vermiş bu da fonksiyonel gelir dağılımını emek aleyhinde etkilemiştir. Bunun yanında bütçe giderlerini şişirdiği gerekçesiyle tarıma destek programlarının tasfiye edilmesi, sektörel gelir dağılımını tarım sektörü aleyhinde etkilemiş, dolayısıyla (tarım ile geçimini sağlayan kırsal kesimlerin GSMH’den daha az pay almalarına yol açarak) bölgesel gelir dağılımında da bozulmalar görülmüştür. Ayrıca küreselleşme olgusu ışığında kamunun özelleştirmeler yoluyla ekonomiden çıkartılması, sermayenin ön plana çıkmasını sağlamıştır.

Şubat 2001 krizi ile piyasalarda yaşanan çalkantıların sonucu olarak, mevcut hükümet ekonomi yönetimini değiştirerek yeni bir ekonomi programı hazırlayacağını ilan etmiştir. Böylece IMF ile yapılan görüşmeler ve yapılan yeni stand-by anlaşması doğrultusunda 14 Nisan 2001 tarihinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adı altında oldukça kapsamlı yeniden yapılanma ve reform programı açıklanmıştır. Önceki program gibi yeni program da IMF’nin önerileri doğrultusunda hazırlanmış ve IMF’nin 18-20 milyar doları bulan dış kaynaklı desteği sağlanmıştır (ŞAHİN, 2006, s.254). Bu bağlamda 2002 yılından itibaren ekonominin genel durumunda yaşanan nispi gelişmelerde, sağlanan dış kaynakların rolü olduğu savunulabilir.

Bunun yanında 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin etkileri 2002-2003 yıllarında giderek azalmıştır. Bunun sonucu olarak 2001 yılında %9,5 oranında düşen reel GSMH, 2002 yılında %7,8 oranında artmıştır. Yine aynı şekilde 2001 yılında 2986 dolardan, 2101 dolara düşen kişi başına GSMH bu iyileşmelere paralel olarak 2002 yılında 2609 dolara yükselmiştir (DPT, 2003, s.161).

¹⁵Kişisel gelire transfer ödemelerinin eklenip, dolaysız vergilerin bundan çıkartılması ile elde edilen gelir kavramıdır. Gerek kişi gerekse tüm ekonomi açısından kullanılabilir gelir, tüketim için yapılabilecek harcamalarla tasarrufların toplamına eşittir. Ayrıntılı bilgi için bakınız; SEYİDOĞLU, 2002, s.372.

Öte yandan reel ücretlerin 2005'teki düzeyi, 1978-79 ortalamasının biraz üstündedir. Nitekim sınaî katma değer içindeki ücretin payı çok büyük boyutlu bir aşınma göstererek 1978-79 ile 2005 arasında %37'den, %17'ye gerilemiştir (BORATAV, 2006, s.198-199).

Sermaye ve siyasi iktidarın emek karşısında görelî gücünü arttıran 1999 ve 2001 krizi sonucunda işgücü piyasalarındaki esnekleşme artmış, sendikalaşma ise zayıflamıştır. Bunun iki önemli dönüşümünün nedeni, 1994 krizinin sonuçlarını belirtirken açıkladığımız enformelleşme ve sendikaların üye kaybetmeleri olarak görülebilir.

Krizlerde Türkiye'nin başvurduğu önemli bir finansman kaynağı da IMF'dir. Türkiye ekonomisinin yönünün belirlenmesinde ve yürütülmesinde önemli bir etkisi olan IMF ile yapılan anlaşma ve düzenlemeler 1994 kriziyle artmıştır, sonra 1995 sonunda kesintiye uğramış, 1998 Haziranında 18 aylık bir Yakın İzleme Anlaşması ile tekrar gündeme girmiştir. Daha sonra 1999, 2002 ve 2005'teki stand-by anlaşmalarıyla ve 2000 sonunda, fiilen IMF tarafından kaleme alınan bir "Ek Niyet Mektubu" ile devam ettiği görülür. Böylece, 2000-2001 krizine bir IMF programıyla ve bu programın belirleyici katkılarıyla girilir ve krizin yönetimi de tekrar IMF'ye devredilmiştir. Bu aşamada AKP iktidarı, 2003-2005 yıllarında IMF programlarının sadık bir uygulayıcısı olarak nitelendirilmektedir. Bundan sonra üç yıllık yapılan stand-by anlaşmalarıyla, 1998-2008 yılları boyunca kesintisiz IMF programlarının gündeme gelmiştir (BORATAV, 2006, s.172-173).

Bahsedilen yıllar, IMF programlarının uygulandığı ve bir bakıma bu politikaların ekonomin belirleyicisi olduğu yıllardır. Ancak Türkiye ekonomisi; 2008 yılının son aylarından itibaren etkisi halen ağır bir şekilde devam etmekte olan yeni bir kriz havasına daha girmiştir. Ve mevcut hükümet yine IMF ile yeni bir anlaşmayı gündeme getirmeye çalışmaktadır. Krizin tam olarak ne zaman aşılabacağı belli değildir ancak sonuçlarının 1994-1999-2001 krizlerinden farklı olmayacağı kesindir. Özellikle 2002'den sonraki veriler incelendiğinde bir iyileşmenin olduğu görmek mümkündür.

Ancak bu düzelmenin aynı dönemde yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler ile örtüşmediği öne sürülmektedir. DİE'nin (TÜİK¹⁶) 7 Kasım 2003 tarihinde açıkladığı 2002 Hanehalkı

¹⁶Devlet İstatistik Kurumu'nun (DİE) adı 2005 yılında çıkan bir kanunla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) olarak değiştirilmiştir. Başbakanlığa bağlı bir kurumdur. Genel Nüfus sayımı, Genel Tarım Sayımı, Genel Sanayi

Bütçe Anketi sonuçlarına göre, gelir dağılımı 1994'e göre bir miktar düzelmiştir. Açıklamadan sonra değerlendirme yapan DİE başkanı Ömer Demir “gelir dağılımı nasıl düzeldi biz de şaşırдық” ifadesini kullanmıştır (ÇELİK, 2003, s.7). Her ne kadar eleştirilen bir düzelme olsa da, bu iyileşme ABD’de başlayan ve tüm dünyayı etkileyen krizle kesintiye uğramıştır.

3022. 2008 Krizi

Dünya ekonomisinde 2007 yılında görülmeye başlayan ekonomik istikrarsızlık belirtileri, 2008 yılında derinleşerek büyük boyutlu bir krize dönüşmüştür. Krizin çıkış noktası, dünya ekonomisinde önemli bir paya sahip olan ABD olarak görülmektedir.

ABD’de ise krizin ortaya çıkması mortgage¹⁷ sisteminde yaşanan aksaklıklar olarak görülmektedir. ABD ekonomisinin yaklaşık %5’ini kapsayan mortgage kredilerinin geriye ödenmemesiyle baş gösteren kriz havası, dünyanın en büyük banka ve finans kuruluşlarında da meydana gelen olumsuz gelişmelerle birlikte yayılmaya başlamıştır.

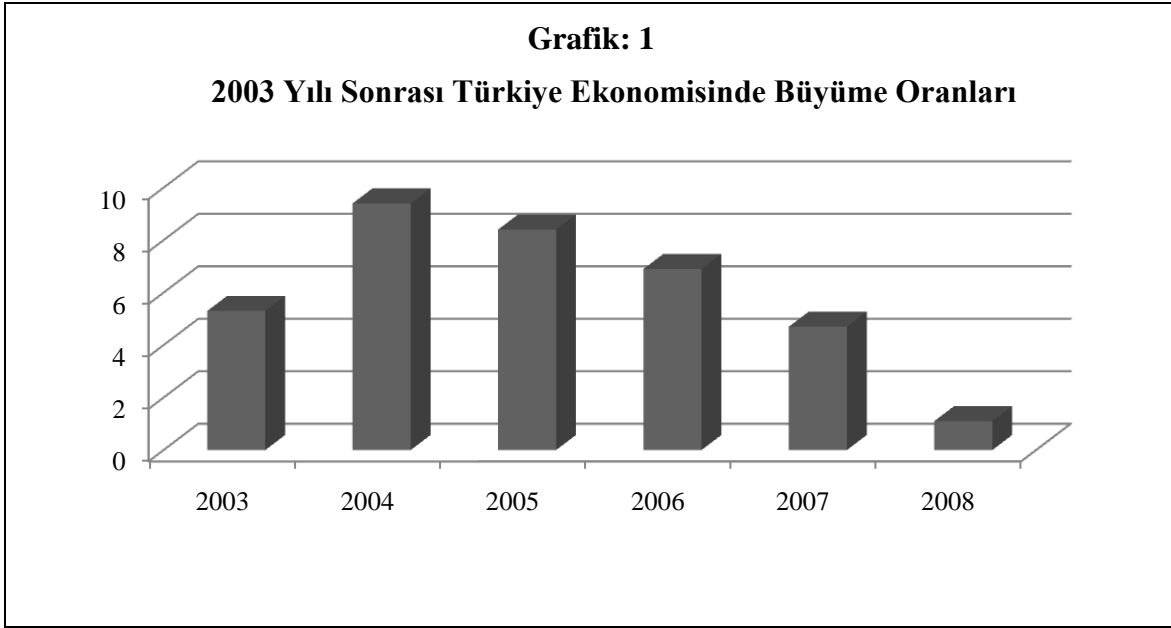
Bu olumsuz gelişmelerden en fazla etkilenen ekonomilerin başında da Türkiye ekonomisi gelmektedir. Çünkü Türkiye ekonomisi, 2001 krizi sonrasında uluslararası piyasalarda kaynaklanan büyük çapta finansal gelişme ile ucuz kredi olanaklarına kavuşmuştur. Giderek artan dış açıklar; önce yüksek faizlerin etkisiyle Türkiye’ye akmakta olan sıcak parayla, daha sonraları ise şirket birleşmeleri ve özelleştirmeleri ile elde edilen doğrudan yatırım finansmanı ile karşılanmaya çalışılmıştır. Söz konusu dönemde Türkiye’nin dış borcu hızla yükselmiştir. 2003 başında 129,6 milyar dolar olan toplam dış borç stoku, 2008’in Haziran ayı itibarıyla 284,4 milyar dolara yükselmiştir. 5.5 sene gibi bir sürede biriktirilmiş olan 154,4 milyar dolarlık net yeni dış borcun ana kaynağı ise özel sektörün borçlanmasıdır (YELDAN, 2008, s.2).

Görüldüğü gibi Türkiye ekonomisi, 2001 krizinden itibaren; küresel piyasalarla ilişkilerini borçlanma ağırlıklı geliştirmiştir. Bu borç tutarı ise 2008 yılına kadar önemli oranda arttırılmıştır. Konu bu açıdan değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisi 2008 krizini yüksek cari işlemler açığı ve yüksek bir borç bağımlılığı ile karşılamıştır. Borçluluğun büyük bir

veya İşyerleri Sayımı, Milli gelir tahminleri, Tüketici Fiyatları Endeksi ve Üretici Fiyatları Endeksi ve Enflasyon hesabı kurumun temel görevleri arasındadır (tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye_İstatistik_Kurumu).

¹⁷Mortgage sistemi; kira öder gibi aylık bütçeleri sarsmayacak şekilde yapılan ödemeler ile ev sahibi olma sistemi olarak tanımlanmaktadır (<http://www.mortgagebankasi.com/mortgage-hakkında/index.php>).

kısının da özel sektörün olması, krizin etkilerini öncelikle bu sektörde görülmesine yol açmıştır. Bu durumun yansımaları, üretimde gerilemeler ve işsizlik oranlarındaki artışlar şeklinde ortaya çıkmıştır. Grafik 1’de 2003 yılı sonrası Türkiye ekonomisinde büyüme oranları verilmektedir.

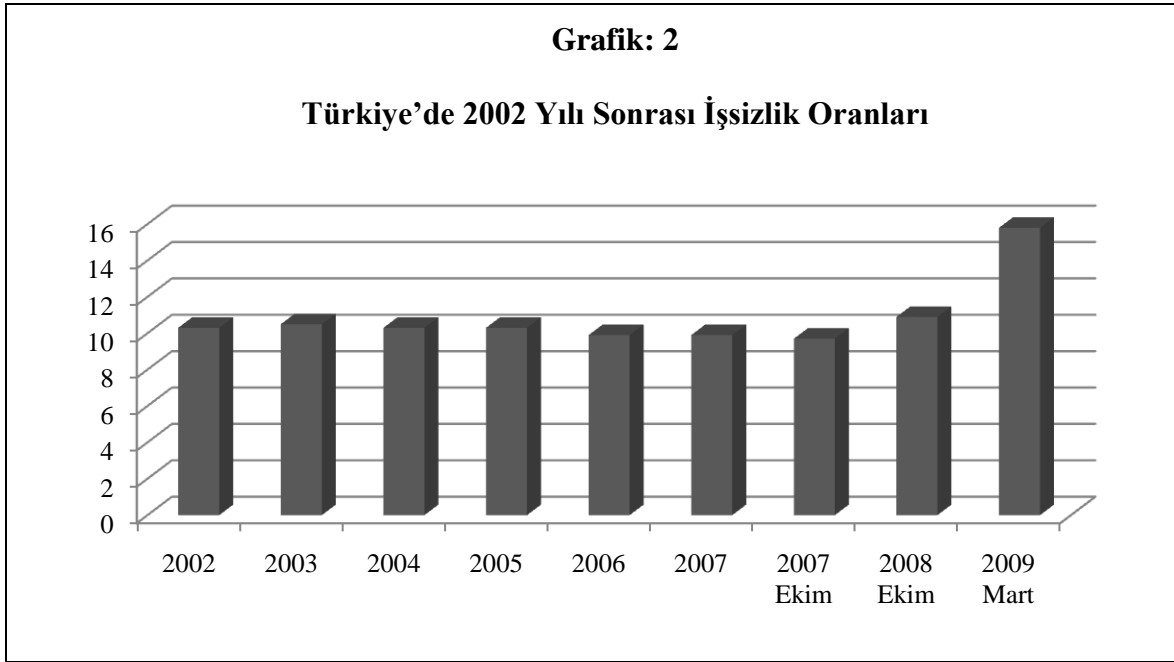

Kaynak: <http://www.istabip.org.tr/media/upload/a2.pdf> (04.03.2009)

www.ku.edu.tr/ku/images/EAF/tuik_181008.pdf (05.03.2009)

Grafik 1’den de görüldüğü gibi büyüme hızı 2004 yılından itibaren düşme eğilimine girmiştir. 2003 yılında %5,3 olan büyüme hızı, 2004 yılında %9,4’e kadar yükselmiştir. 2005 yılında %8,4, 2006 yılında %6,9 2007 yılında %4,7 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2007 yılından sonra başlayan kriz havasının etkisiyle büyüme hızı 2008 yılında önemli oranda düşerek %1,1 şeklinde gerçekleşmiştir.

Ekonomide meydana gelen bu daralmaların, öncelikle özel sektörde görülmesi ücretli kesimi önemli derecede etkilemiştir. Krizin etkilerini tam olarak yansıtan veriler açıklanmamıştır. Ancak, %20’lik grupların milli gelirden alıkları payların önemli derecede düşeceği öngörülmektedir. Çünkü ücretli kesimin aldığı payın daralması, özellikle birinci %20’lik kesimin aldığı payı önemli oranda azaltacaktır. Beşinci %20’lik grubun alacağı payın ise artacağı beklenmektedir. Çünkü fonksiyonel gelir dağılımında ücretin payı daraldığında, kar, faiz ve rant’ın payı artacaktır. Krizin işsizlik üzerindeki etkisi ise şu şekildedir.

Kaynak: www.ekopolitik.org (02.05.2009)

Türkiye’de 2002 yılı sonrası işsizlik oranlarına bakıldığında; 2002, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında %10’lar civarında seyrettiği görülmektedir. Öte yandan 2006 yılından itibaren azalmıştır. Bu azalma 2007 ve 2007 Ekim ayı boyunca devam etmiştir. Ancak 2007 yılında öncelikle ABD’de başlayarak yayılan ekonomik krizin etkisiyle tekrar artma eğilimine girmiştir. 2009 Mart ayında ise %15’lere kadar yükselmiştir. Beş aylık bir dönemde işsizlik miktarının yaklaşık %5 artması, Türkiye ekonomisinin krizden önemli derecede etkilendiğini göstermektedir.

Öte yandan 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda hazırlanan bir raporla¹⁸ gelir dağılımı ve yoksulluk konusunu yeniden ele alınmıştır. Buna göre raporda, 2013 yılına dönük olarak temel amaç ve politikalara ilişkin dört sorun alanı tespit edilmiş ve her sorun alanına yönelik stratejik amaçlar belirlenmiştir. Buna göre,

Sorun Alanı I: Yoksullukla mücadelede ve adil gelir dağılımını gerçekleştirmede etkili bir politikanın bulunmaması,

¹⁸ Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu

Stratejik amaç: Adil gelir dağılımını hedefleyen, birey başına düşen millî gelire endeksli hayat standardına göre belirlenmiş sınırın altında kalan bireylere kamusal sosyal hizmetler ve yardımların oluşturulması,

Sorun Alanı II: Gelir dağılımı ve yoksullukla mücadelede devletin görev ve sorumluluğunun ön plana çıkarılmaması, konunun piyasa ve aile dayanışması ilişkilerine bırakılması,

Stratejik amaç: Yoksulluk sadece bir ekonomik sorun değildir; aynı zamanda temel hakların yaşanmaması durumudur. Amaç sadece belirli bir gelir düzeyini sağlamak yerine, sosyal içerme ve insanca yaşam haklarını da gözeten gelir dağılımı ve yoksullukla mücadele politikalarının geliştirilmesi olmalıdır. Bu politikalar ise, yalnızca piyasa dinamiklerine veya aile dayanışma mekanizmalarına dayandırılarak oluşturulamaz. Çözüme yönelik güçlü siyasi irade, aktif kamu öncülüğünde gelir dağılımındaki dengesizliklerin azaltılması ve yoksullukla mücadelede, sunulan program ve faaliyet alanlarındaki uygulamalarla başarıya ulaşılması,

Sorun Alanı III: Sosyal yardım kurumlarının kapasitelerinin yetersizliği ve koordinasyon eksikliği,

Stratejik amaç: Mevcut sosyal yardım kurumlarının kurumsal kapasitelerinin geliştirilerek, bu alanda hizmet veren Sivil Toplum Kuruluşları ve gönüllü kuruluşlar arası etkili işbirliği ve koordinasyonun sağlanması,

Sorun Alanı IV: Yüksek işsizlik ve kayıt dışı sektörün büyüklüğü, gelir dağılımı sorunlarının ve yoksulluğun temel sebebi olması,

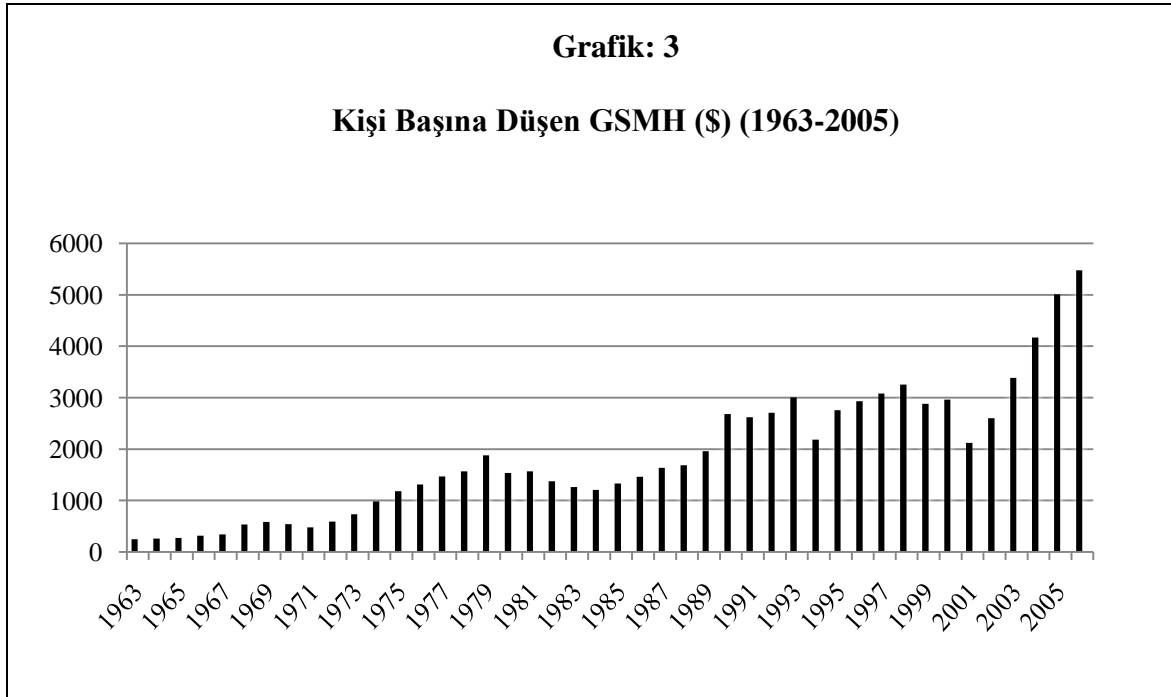
Stratejik Amaç: İşsizlikle ve kayıt dışı sektörle etkin olarak mücadele edilmesi, ekonomide yeni istihdam alanlarının yaratılması

Belirlenen sorun alanları ve stratejik amaçlar doğrultusunda, gelir dağılımı ve yoksulluk adına önemli adımların atılması hedeflenmektedir. Ancak 2008 yılının son aylarında etkisi daha ağır hissettirmeye başlayan kriz havası, bu hedeflerin ulaşılmasında önemli bir engel niteliği taşımaktadır.

31. Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemin Gelir Dağılımı Açısından Değerlendirilmesi

310. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı bireylerin milli gelirden aldıkları payları ifade etmektedir. Kişisel gelir dağılımı; bireylerin tek tek milli gelirden aldığı payı ifade eden kişi başına düşen GSMH şeklinde açıklanabileceği gibi, %5’lik, %10’luk veya %20’lik hanehalkı grupları olarak da açıklanmaktadır. Grafik: 3 kişi başına düşen GSMH’yi yıllar itibariyle vermektedir.

Kaynak: TÜİK, 2008, s.660

Kişi başına GSMH’yi gösteren Grafik 3’de; 1971’de 500 dolar seviyesinde olan kişi başına gelir, bu tarihten sonra sürekli artarak 1979’da 1750 dolar seviyesine kadar yükselmiştir. 1980’den sonra tekrar düşme eğilimi gösrerek 1984’te 1000 dolar seviyesine kadar gerilemiştir. Sonraki yıllar sürekli artarak 1993’te 3000 dolar seviyesine kadar yükselmiş olup o güne kadarki en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 1994 krizi ile tekrar 2000 dolar seviyesine kadar gerileyerek keskin bir düşüş göstermiştir. 1995-1996 yıllarında kriz havası atlatılmış 1999’a kadar yükselmiştir. Ve bu dönemde 3000 dolar seviyesini geçen kişi başına GSMH, 2001 ekonomik kriziyle tekrar keskin biçimde düşerek 2000 dolar seviyesinin altına inmiştir. Ama 2002 yılı itibariyle kişi başına GSMH büyük gelişmeler göstererek sürekli artmış, 2006 yılı itibariyle 6000 dolara yaklaşmıştır.

Kişi başına GSMH'yı gösteren bu grafik görüldüğü gibi oldukça dalgalı bir seyir izlemektedir. 2002 yılından sonra istikrar sağlanarak 2006 yılı itibariyle tarihin en yüksek seviyesine yükseldiği görülmektedir. Öte yandan özellikle son dönemde yaşanan bu gelişmelerin, sosyo-ekonomik gelişmelerle paralellik arz etmediği konusu, bir çok çevre tarafından eleştirilmektedir. Bunun yanında Tablo 1'de verilen %20'lik dilimler konunun daha iyi anlaşılması açısından önemli veriler sunmaktadır.

Tablo: 1

Kişi Başına Düşen Milli Gelirin %20'lik Dilimler İtibariyle Gösterimi (1963-2005)

	1963	1968	1973	1978	1983	1986	1987	1994	2002	2003	2004	2005
1.%20	4,5	3,0	3,5	2,9	2,7	3,9	5,2	4,9	5,3	6,0	6,0	6,1
2.%20	8,5	7,0	8,0	7,4	7,0	8,4	9,6	8,6	9,8	10,3	10,7	11,1
3.%20	11,5	10,0	12,5	13,0	12,6	12,6	14,1	12,6	14,0	14,5	15,2	15,8
4.%20	18,5	20,0	19,5	22,1	21,9	19,2	21,2	19,0	20,8	20,9	21,9	22,6
5.%20	57,0	60,0	56,5	54,7	55,8	55,9	49,9	54,9	50,1	48,3	46,2	44,4
Gini K	0,55	0,56	0,51	0,51	0,52	0,50	0,43	0,49	0,44	0,42	0,40	0,38

Kaynak: DPT, 2007, s.19

Tablo: 1'de görüldüğü gibi nüfusun yüzde 20'lik dilimlerin milli gelirden aldığı paylar çeşitli araştırmalar itibariyle verilmektedir. İlk kez 1963 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasında, nüfusun en düşük gelirli %20'lik kesimi, gelirin %4,5'ini alırken, nüfusun en yüksek gelirli %20'lik kesimi, gelirin %57'sini almaktadır. Gelirin yarısından fazlası nüfusun %20'si tarafından kullanılmaktadır.

1963 yılından sonra 1987 yılına kadar yapılan çeşitli araştırmalarda, söz konusu kesimlerin paylarında sınırlı bir şekilde düşme ve yükselme olmakla birlikte, 1987'de DİE tarafından yapılan gelir dağılımı araştırmasında, aynı kesimlerin sırayla gelirdeki payı %5,2 ve %49,9 olmuştur. 1987 araştırmasında elde edilen veriler, 1963 yılı sonuçlarıyla karşılaştırıldığında; Türkiye'de, üst gelir gruplarından alt gelir gruplarına doğru sınırlı bir gelir aktarımı olduğu görülmektedir.

1987 yılı araştırmasında görülen bu iyileşme yerini, 1994 yılından itibaren bozulmaya bırakmıştır. Nitekim 1994 yılındaki gelir dağılımı araştırmasına göre nüfusun en düşük gelirli

%20'lik dilimi gelirin %4,9 oranında pay alırken, nüfusun en yüksek gelirli %20'lik kesimi gelirin %54'ü almaktadır. Aynı şekilde gelirin yoğunlaşmasını ifade eden “Gini Katsayı”, 1963 gelir dağılımı araştırmasında 0,55 iken, 1987’de ki araştırmada 0,43 ve 1994'teki araştırmaya göre 0,49 olarak hesaplanmıştır.

1980'li yılların sonuna doğru gözlenen bu sınırlı düzelmede; personel kanunundaki değişikliğin, ücretliler ve diğer dar gelirli kişiler yararına gelir vergisi oranının azaltılmasının, vergi iadesi sağlanmasının ve toplu iş sözleşmeleri ile sağlanan ücret artışlarının etkisi olmuştur. Fakat takip eden yıllarda yüksek enflasyon baskısı altında kalan ücret politikası ve iç ticaret hadlerinin tarım ürünleri aleyhine gelişmesi, tekrar gelir dağılımının geniş halk kitleleri aleyhinde gelişmesine neden olmuştur (YUMUŞAK-BİLEN, 2000, s.78).

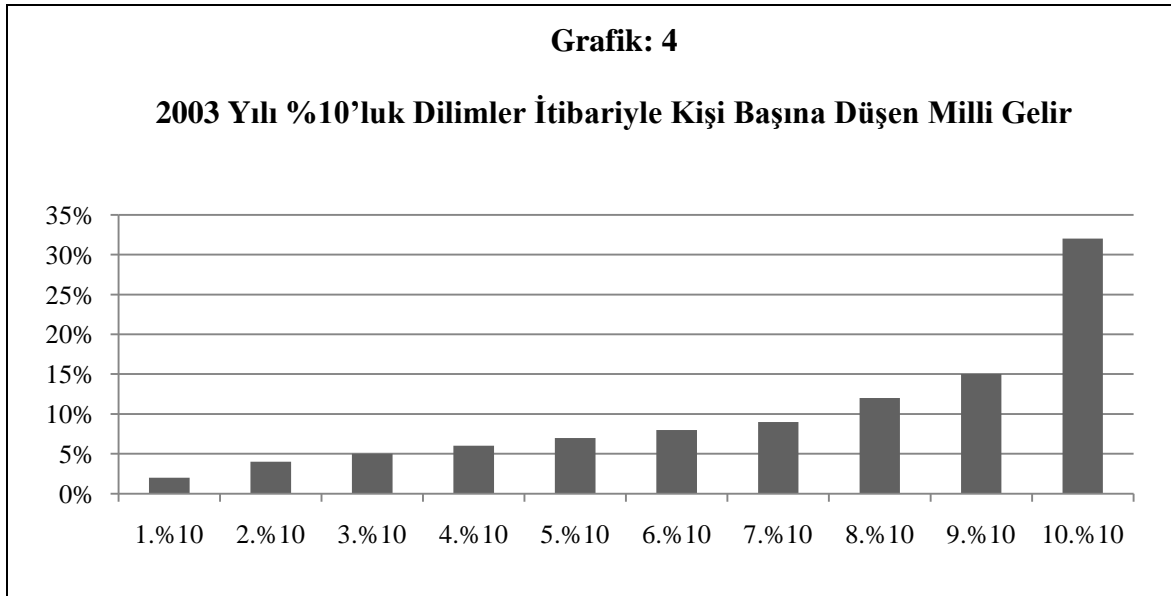
1987’den 1994’e kadar nispi olarak bozulan gelir dağılımının, 1994-2005 arasında öncekinden daha iyi olmak şartıyla bir miktar düzeldiği görülmektedir. En düşük gelir grubundaki bireyler, 1994 yılında milli gelirin %4,9’unu alırken bu pay, 2002-2003-2004 ve 2005 yıllarında nispi olarak %6,1’e kadar yükselmiştir. Aynı şekilde 1994’te milli gelirden en çok alan %20’lik kesim %54,9 pay alırken, bu pay belirtilen son dört yıl için azalarak %44,4’e kadar gerilemiştir. En yüksek ve en düşük gelir dilimleri arasındaki oran 1987’de 9.52, 1994’te 11,2, 2005 itibarıyla de 7,3 şeklindedir. Görüldüğü gibi veriler arasında önemli bir istikrar yakalanarak, gelir dağılımının son yıllarda önemli oranda düzelmeye eğilimine girdiği görülür.

Ancak bu noktada gelir dağılımı verileri ile ilgili bir hususu dile getirmek gerekmektedir. 1987 ve 1994 yılları için gelir tanımı “milli gelirdir”¹⁹. Oysa 2002, 2003, (2004 ve 2005) yılları için söz konusu olan gelir ise “kullanılabilir gelirdir”. Milli gelir ile kullanılabilir gelirin farklı büyüklükler olduğunu, türdeş olmayan büyüklükler arasında çok sağlıklı sonuçlara ulaşılamayacağını kabul etmek gerekir. Öte yandan gelir tanımı anlamında türdeş olan 2000 sonrası gelir dağılımı verileri bize, gelir dağılımındaki düzelmelerin bu tarihten itibaren düzeldiği düşündürmektedir. 1994-2002 döneminde ekonomide yüksek enflasyon, yüksek oranda işsizlik ve zayıflayan sosyal politikalar ortamında gelir dağılımının nispi olarak düzelmiş olması, bu konudaki genellemeler ile çelişmektedir (ŞAHİN, 2006, s.571-572).

¹⁹ Bir ekonomide bir yıl içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin toplam değeridir. Ayrıntılı bilgi için bakınız; SEYİDOĞLU, 2002, s.430.

Gene aynı şekilde kişisel gelir dağılımının düzeldiğini gösteren döneme baktığımızda; 2000 ve 2004 yılları arasında üretim %24,5 artmıştır. Buna karşılık aynı dönemde istihdem %0,22 azalmıştır. Reel ücretler ise aynı dönemde %14,3 azalmıştır. Emek verimliliği %24,8 artmıştır (TÜİK, 2005 verileri). Görüldüğü gibi bahsedilen dönemde istihdamsız bir büyüme şekli söz konusudur. Bu durum ise gelir dağılımını bozucu yönde etki etmesi beklenir

Diğer bir deyişle 1994-2004 yılları arasında yaşanan sosyo-ekonomik gelişmeler, gelir dağılımının düzeldiği değil aksine bozulduğu yönündeki düşünceleri destekler niteliktedir. Bu durum Grafik: 4’de de ele alınmıştır.

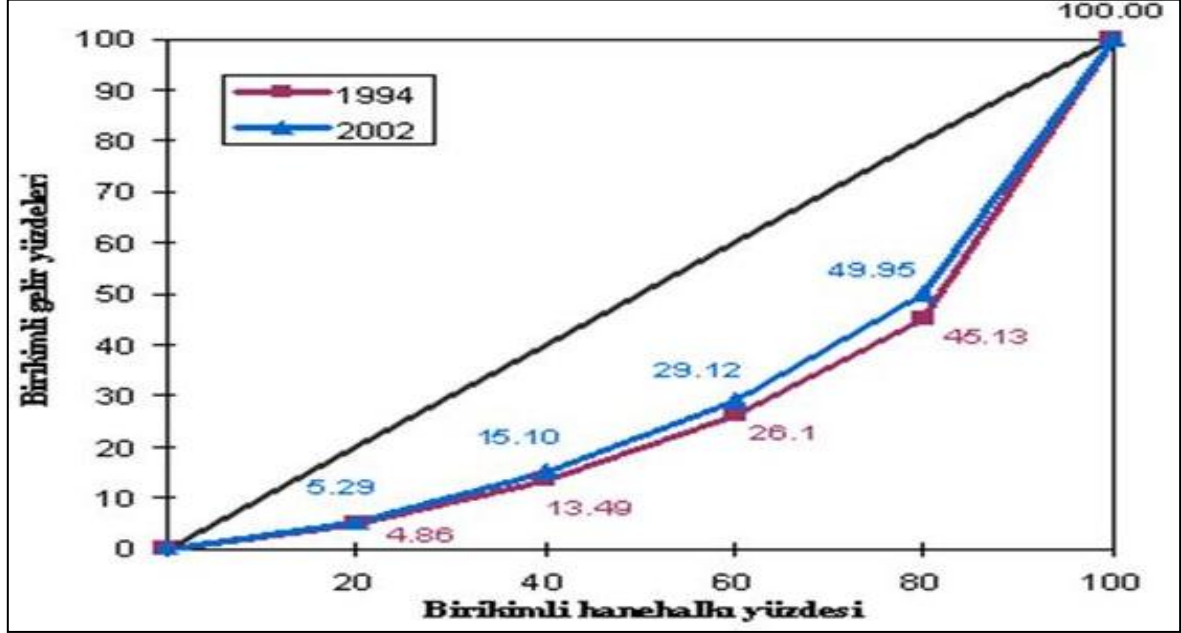

Kaynak: TÜİK, 2003, s.2

Grafik 4’de 2003 yılına ait hanehalkı gelirlerinin %10’luk kesimler itibariyle dağılımı verilmiştir. Daha önce Tablo:1’de %20’lik kesimler itibariyle açıkladığımız gelir dağılımı tablosuna baktığımızda 2003 yılında en az gelir elde eden grubun durumunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu kesim %6’lık bir pay olarak verilen yıllar itibariyle düzelmeye başladığı görülmektedir. Ancak bu durum %10’luk gruplar itibariyle ele alındığında durumun bu kadar da iyi olmadığı görülmektedir.

Buna göre gelirden en az pay alan birinci %10’luk grupta yer alan haneler; toplam gelirin %2,3’ünü alırken, gelirden en fazla payı alan onuncu %10’luk grupta yer alan haneler, toplam gelirin %33,2’sini almaktadır. 2003 yılında Türkiye genelinde onuncu %10’luk grupta yer alan hanelerin yıllık geliri birinci %10’luk grupta yer alan hanelerden yaklaşık olarak 14,4 kat

daha fazladır. Bu durum, toplumsal sınıflar arası oldukça yüksek bir refah farkının olduğunu göstermektedir. Öte yandan Şekil:2’de 1994 ile 2002 yıllarına ait lorenz eğrileri verilmektedir.

Şekil: 2

Türkiye'nin 1994 ve 2002 Yıllarına Ait Lorenz Eğrisi

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/071103.htm>
(07.02.2009)

Gelir eşitsizliğinin grafik çizim ile gösterilmesini sağlayan Lorenz eğrisi Türkiye için incelendiğinde; gelir eşitsizliği konusunda 1994'den 2002 yılına gelindiğinde bir azalma gözlenmektedir. Her ne kadar birinci %20'lik ve ikinci %20'lik kesimde önemli bir değişim olmadığı görülse de, GSMH'dan en fazla pay alan %20'lik kesim açısından 1994 yılında yaklaşık %54.87'lik pay alan bu kesim, 2002 yılı itibariyle yaklaşık %50.05 pay almaktadır. Aynı durum diğer orta gelirli kesimler için incelendiğinde, 2002 yılında görece bir iyileşmenin olduğu dikkat çekmektedir. Diğer taraftan ilk bakışta 2002 yılını temsil eden eğrinin tam eşitlik çizgisine daha yakındır.

2002 yılında %20'lik dilimlerin aldıkları paylarda görülen artışlar ile 2002 yılı lorenz eğrisinin mutlak eşitlik doğrusuna yaklaştığı görülse de, sosyo-ekonomik gelişmelerle paralel olmaması noktasında yapılan eleştiriler göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo: 2
Gelir Gruplarının %20'lik Dilimlere Göre Türkiye-Kent-Kır Karşılaştırması
(1987-1994-2005)

%20'lik Dilimler	Türkiye			Kent			Kır		
	1987	1994	2005	1987	1994	2005	1987	1994	2005
1.%20	5,2	4,9	6,1	5,4	4,8	6,4	5,2	5,6	6,1
2.%20	9,6	8,6	11,1	9,3	8,2	11,5	10	10,2	11,3
3.%20	20,8	12,6	15,8	13,6	11,9	16	15	14,8	15,9
4.%20	21,2	19	22,6	20,7	17,9	22,6	22	21,8	22,6
5.%20	49,9	54,9	44,4	50,9	57,2	43,5	47,8	47,7	44,2
Gini K.	0,43	0,49	0,40	0,44	0,51	0,37	0,41	0,41	0,38

Kaynak: <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408> (05.04.2009)

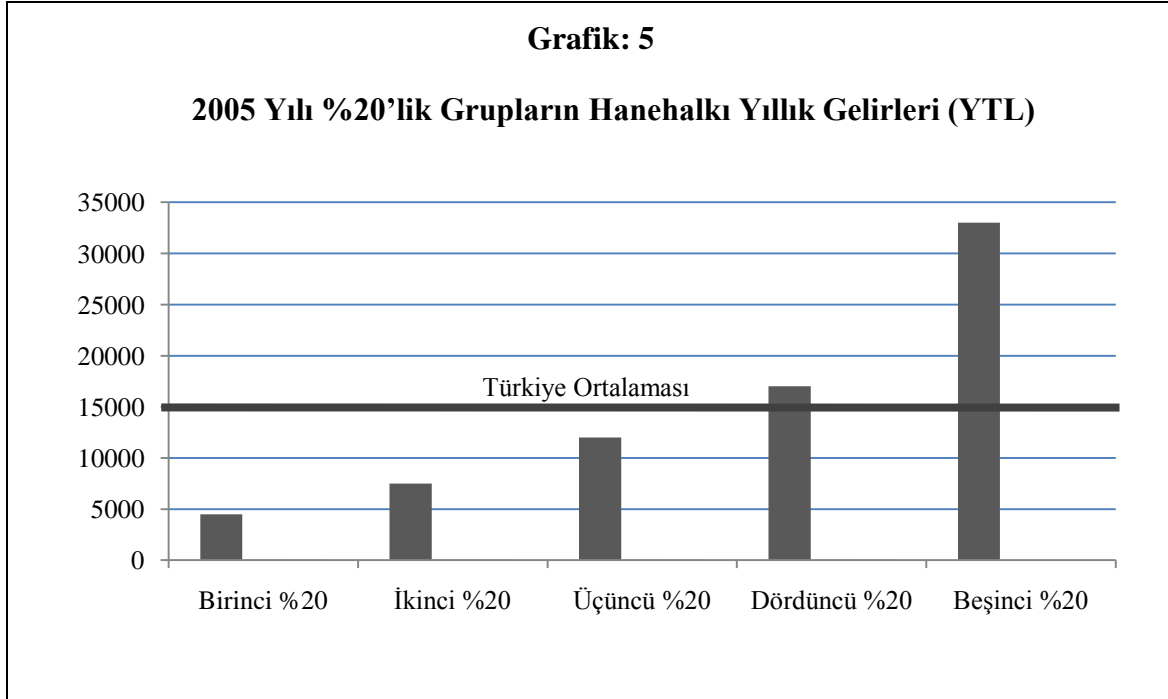
%20'lik gelir gruplarının kent ve kır karşılaştırmaları Tablo:2'de verilmiştir. Buna göre konuyu Türkiye geneli açısından ele aldığımızda, 1987 yılında en az gelir elde eden grup %5,2 pay alırken bu pay, 1994'te %4,9, 2005 yılında ise %6,1 şeklinde gerçekleşmiştir. Buna paralel olarak en fazla gelir elde eden ise 1987'de %49,9 pay alırken, bu pay 1994'te %54,9, 2005 %44,4 şeklinde gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak 1987'den 1994'e kadar gelir dağılımı adaletsizliğinin önemli bir oranda bozulduğu görülmektedir. Verilere göre 2005 yılında ise 1994'te meydana gelen bu bozulma düzelmeye başlamıştır. En az pay alan kesimin payı %6,1'e yükselirken en fazla pay alan kesimin payı önemli oranda düşmüştür.

Aynı şekilde kentlerde 1987 yılında en az pay alan kesim %5,4 pay alırken, 1994'te %4,8, 2005 ise %6,4 şeklinde pay almıştır. En fazla pay alan pay ise 1987'te %50,9, 1994'te %57,2, 2005'te ise %43,5 şeklinde gerçekleşmiştir. Verilen yıllar itibariyle Türkiye genelinde meydana gelen gelişmelerin seyri kent kesiminde de görülmektedir.

Kırsal kesimde 1987 yılı itibariyle %5,2 pay alan birinci %20'lik kesim, 1994'te Türkiye genelinde ve kentsel kesimin tersine aldığı pay artarak %5,6'ya, 2005'te ise %6,1'e yükselmiştir. Öte yandan en fazla pay alan beşinci %20'lik kesim, 1987'de %47,8, 1994'te önemli bir değişiklik olmamakla birlikte %47,7 2005'te düşme göstererek %42,2 pay almıştır.

1994 yılı itibariyle Türkiye genelinde ve kentsel kesimde gelir dağılımı açısından bir bozulma yaşanırken, kırsal kesimde tersine bir gelişme yaşanmıştır. Öte yandan 2005 yılı

itibariyle tüm kesimlerin aldığı pay artmış, gelir dağılımında düzelme eğiliminin olduğu görülmektedir.

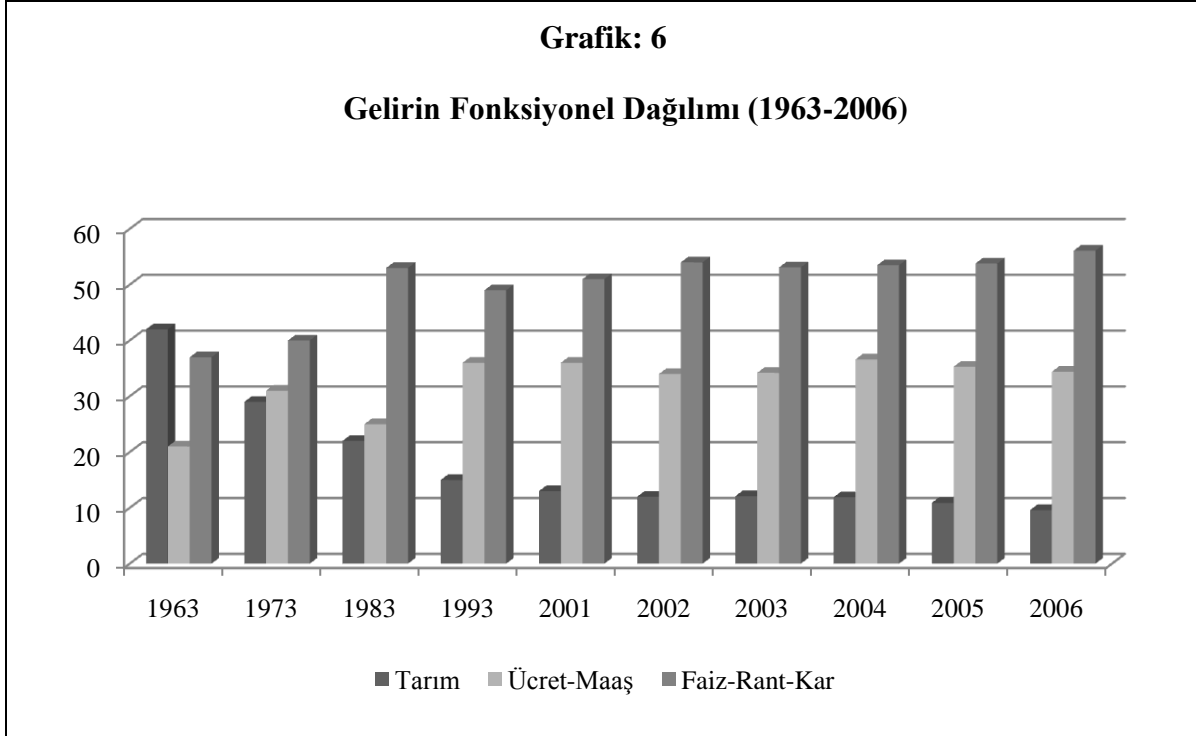

Kaynak: www.ku.edu.tr/ku/images/EAF/20122008-1.pdf (10.05.2009)

Grafik 5'te 2005 yılı itibariyle %20'lik grupların hanehalkı gelirleri, Türkiye ortalaması ile verilmiştir. Buna göre; nüfusun ilk %60'lık kesimi, Türkiye ortalamasının altında gelir elde etmektedir. Yine daha önce verdiğimiz %20'lik grupların aldıkları %'de paylara paralel olarak bu grafikte de en az gelir elde eden kesim 1. %20'lik kesimdir ve yıllık ortalama gelirleri 5000 YTL'nin (TL) bile altındadır. Öte yandan en fazla gelir elde eden kesim ise 5. %20'lik kesimdir ve ortalama 33.000 YTL gelir elde etmektedirler. Görüldüğü gibi en az gelir elde eden kesim ile en fazla gelir elde eden kesim arasında yaklaşık 8 kat fark vardır.

311. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı, daha önce de belirttiğimiz gibi üretim süreci sonunda meydana gelen hâsılanın üretim faktörleri arasında paylaşılmasıdır. Yani, hasılanın ne kadarının ücret-maaş geliri, ne kadarının tarım geliri, ne kadarının kar-faiz-rant geliri şeklinde dağılmasıyla ilgilidir. Grafik: 6'de gelirin fonksiyonel dağılımının seyri verilmektedir.

Kaynak: SÖNMEZ, 2004, s.168; home.anadolu.edu.tr/~otonus/turkekon/turkekon_3.ppt (11.05.2009); www.veribaz.com/viewdoc.html?gelir-dagilimi-350127 (20.05.2009)

Tarımın GSMH'dan en fazla pay aldığı yıl 1963'tür. 1963 yılından 2003 yılına kadar bu pay giderek azalmıştır. 2002-2003-2004 yılında kısmi bir durağanlık göstermesine karşın, 2006'da en düşük seviyededir. Öte yandan ücret ve maaş gelirlerinin GSMH içindeki payı 1963-1973 yılları arasında önemli oranda artmıştır. 1963 yılında %21 civarında pay alan ücret ve maaş gelirlerinin payı 1973 yılı itibariyle %32'lere yükselmiştir. Öte yandan Türkiye ekonomisi, dünya petrol krizinin etkisinde kalmıştır ve 1973-1983 yılları arası tekrar düşüşe geçerek 1983'te %25 seviyesine gerilemiştir. 1993'e kadar olan süre zarfında tekrar yükselerek 1993'te en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2006 yılına kadar ise önemli bir değişim görülmemektedir.

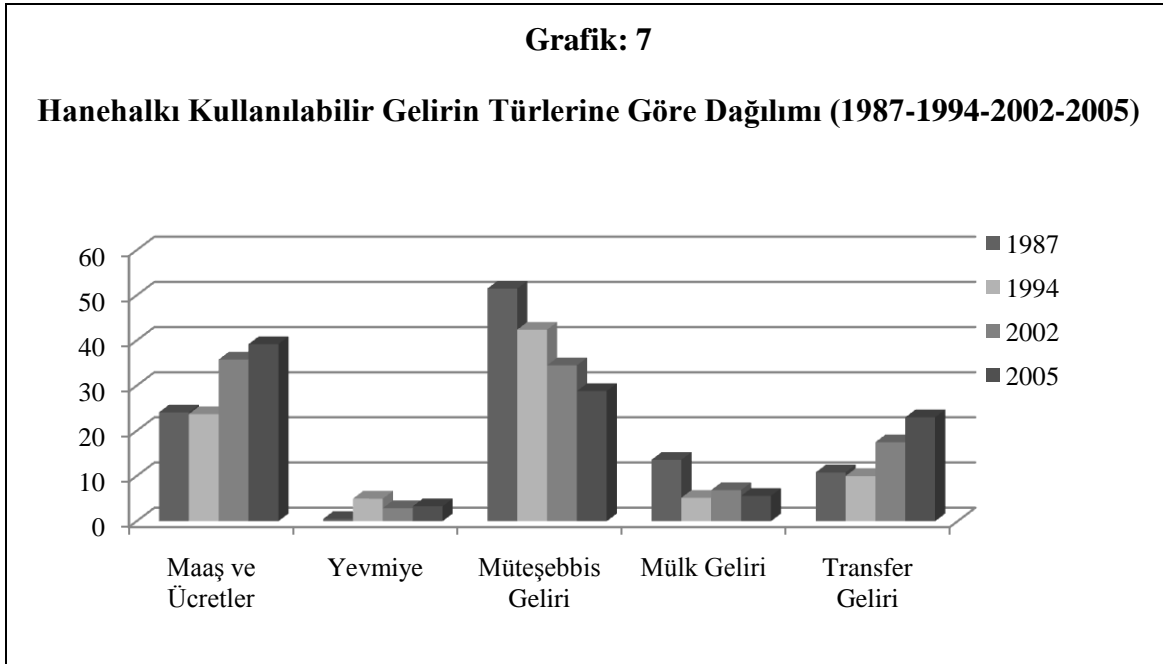
Faiz, Rant ve Kar gelirlerinin GSMH içindeki payına baktığımızda ise %35 civarında en az payı 1963'te almış, en fazla payı ise %55 civarında 2006'da almıştır. Faiz, Rant ve Kar gelirlerinin GSMH'dan aldığı payda 1983-1993 arasında kısmi bir düşüş görülsede 1963'ten beri en fazla payı alan faktör olma özelliğini korumuştur.

Üç faktör birlikte ele alındığında en dengeli yılın 1973 olduğu görülmektedir. Ondan sonraki yıllar bu denge bozulmuş ve faktörler arası en fazla farkın olduğu yıl 2006 olmuştur. Ücret, maaş ve faiz, rant, kar gelirleri karşılaştırıldığında iki faktör arasında en fazla farkın 1983 ve 2006 yılları olduğu görülmektedir.

Özellikle 1980 sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanan gelişmeler, fonksiyonel gelir dağılımını ücret ve maaş aleyhine, faiz, rant ve kar gelirlerinin lehine olmuştur. Tarım gelirleri ile faiz-rant-kar gelirleri karşılaştırıldığında, iki faktör arasındaki en fazla fark 2006 yılında gerçekleşmiştir.

2002'den sonra, görüldüğü gibi ücret ve tarım gelirleri, azalma eğilimindedir. Ücretler nominal olarak bakıldığında önemli bir değişim olmadığı görülse de reel olarak önemli düşüşler yaşamıştır. Tarım gelirleri ise hem nominal hemde reel olarak düşmeye devam etmektedir.

Konu kişisel gelir dağılımı açısından ele alındığında; önceki konumuzda incelediğimiz veriler, milli gelirden en az pay alan kesimin durumunda bu tarihten itibaren görece bir iyileşmenin olduğunu göstermektedir. Yani, bu grubun yaptığı harcamalar bu tarihten itibaren artmıştır. Halbuki, ücret ve tarım geliri elde eden bu grubun durumu, ücret ve tarım gelirininki açısından birlikte ele alındığında bir çelişki görülmektedir. Ücret ve tarım gelirlerinin düşmesi, o grubun daha fazla harcama yaptığını değil, aksine durumlarının daha da kötüleştiğini göstermelidir.

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr//ulusalhesapapp/ulusalhesap.zul?tur=4> (03.05.2009);
<http://www.calismatoplum.org/sayi14/Goztepe.pdf> (09.06.2009).

Grafik 7’de Hanehalkı İşgücü Anketlerine göre hanehalkı kullanılabilir gelirin türleri dağılımı verilmiştir. Buna göre, 1987-2005 döneminde maaş ve ücret gelirleri ile devletten yapılan transfer gelirleri elde edenlerin Hanehalkı gelirleri içindeki oranları önemli ölçüde artarken, müteşebbis gelirleri ve mülk gelirlerinin elde edenlerin oranlarında azalışlar görülmektedir.

Hanehalkı kullanılabilir gelirleri içinde maaş ve ücretlerin payı, 1987-94 yılları itibariyle %23-24 civarında iken, 2002 yılında %35’e, 2005 yılında ise %39’a kadar yükselmiştir. Öte yandan transfer gelirlerinin payı ise, 1987 yılında %11, 1994 yılında %10, 2002 yılında %17 ve 2005 yılında %23 civarına yükselmiştir. Yevmiye gelirlerinde 1994 yılında önemli bir artış görülürken, 2002 ve 2005 yıllarında azalmıştır.

Müteşebbis gelirlerine baktığımızda 1987 yılında %50’yi aşan bir oran görülürken, 1994, 2002 ve 2005 yıllarında önemli oranlarda azalarak %28’lere kadar gerilemiştir. Aynı seyir içinde olan diğer bir gelir türü ise mülk gelirleridir. 1987 yılında %13 gibi bir paya sahip olan bu gelir türü, 1994 yılında önemli oranda düşerek %5 seviyesine kadar gerilemiştir. 2002 yılında az bir yükselme gösterse de genel olarak azalma eğilimindedir. Maaş ve ücretlerdeki bu artış, nüfus itibariyle bu gelir türüyle geçimini sağlayan nüfusun artması, Transfer

gelirlerindeki artış ise verilen yıllar itibariyle emekli sayısındaki artış veya doğrudan gelir desteği sistemi ile çiftçilere yapılan ödemelerin artması şeklinde yorumlanabilir.

312. Sektörel Gelir Dağılımı

Sektörel gelir dağılımı; tarım, sanayi, hizmet olarak sınıflandırılan iktisadi sektör türlerinin GSMH'dan aldıkları payları ifade eder. Tablo: 3'de bahsedilen bu sektörlerin yıllar itibariyle aldıkları paylar verilmiştir.

Tablo 3

Sektörlerin 1987 Sabit Fiyatlarıyla GSMH'daki Payları (1963-2006)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
1963	34.6	17.1	48.3
1964	33.1	18.2	48.6
1965	30.9	19.4	49.8
1966	30.5	19.9	49.6
1967	29.3	20.7	50.0
1968	33.0	17.1	49.8
1969	31.2	18.4	50.4
1970	30.7	17.5	51.7
1971	30.2	17.8	52.0
1972	27.9	18.1	54.0
1973	24.5	19.3	56.2
1974	25.2	20.0	54.8
1975	24.5	20.6	55.0
1976	24.0	20.5	55.5
1977	22.8	21.3	56.0
1978	23.1	21.7	55.2
1979	23.2	20.7	56.1
1980	24.2	20.5	55.4
1981	22.6	21.5	55.9
1982	22.7	21.5	55.4
1983	21.6	22.5	56.0
1984	20.3	23.1	56.6

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
1985	19.4	23.6	57.0
1986	18.8	25.0	56.2
1987	17.2	24.9	57.9
1988	18.3	25.1	56.7
1989	16.6	25.9	57.5
1990	16.3	25.9	57.9
1991	16.1	26.5	57.4
1992	15.8	26.5	57.8
1993	14.5	26.5	59.0
1994	15.3	26.6	58.1
1995	14.4	27.7	57.9
1996	14.0	27.7	58.3
1997	12.7	28.1	59.2
1998	13.4	27.6	59.0
1999	13.4	27.9	58.7
2000	13.1	27.8	59.0
2001	13.7	28.5	57.8
2002	13.6	28.8	57.6
2003	12.5	29.3	58.2
2004	11.6	29.2	59.2
2005	11.4	28.9	59.7
2006	11.1	29.3	59.6

Kaynak: TÜİK, 2008, s.667-668

Tablo 3’de 1987 yılı sabit fiyatlarıyla düzenlenen GSMH’deki sektör payları 1963-2006 yılları için verilmiştir. Buna göre özellikle tarım sektöründe yıllar itibariyle önemli düşüşler gerçekleşmiştir. 1963 yılında GSMH içindeki payı %34,6 olan tarım sektörü 2006 yılı itibariyle %11,1 pay almaktadır. Bazı yıllar nispi olarak GSMH’den aldığı pay artsa da büyük çoğunlukla azalma eğilimindedir.

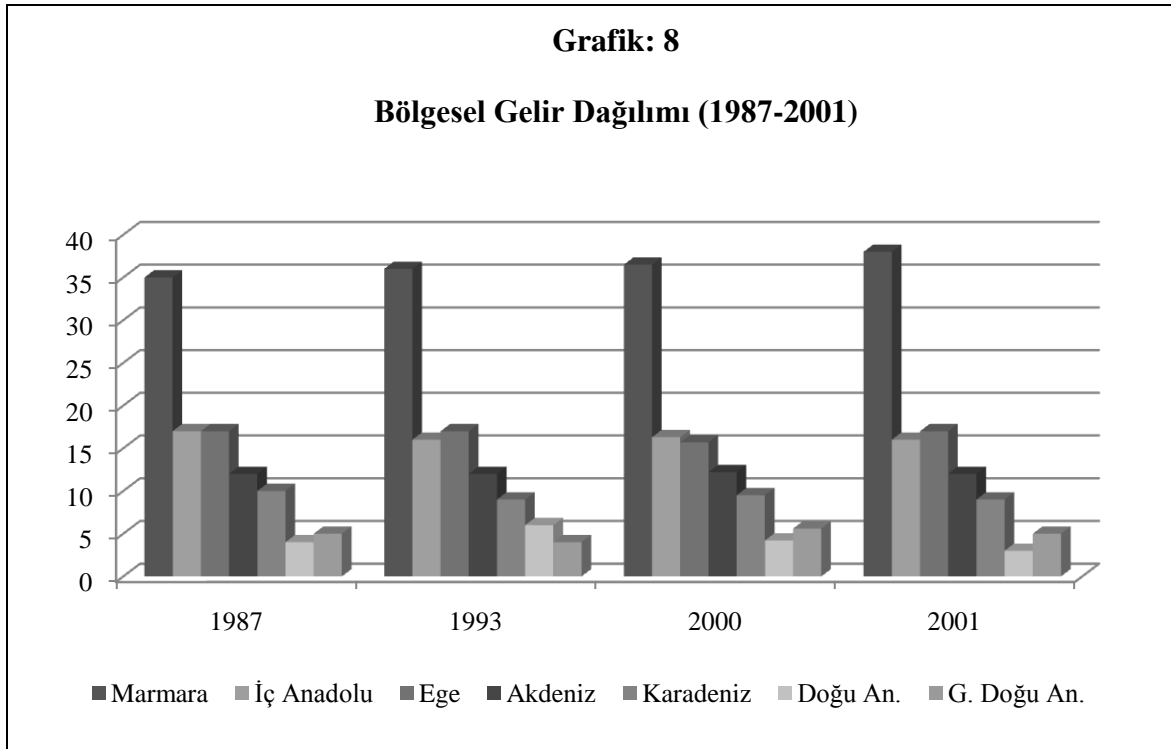
Öte yandan sanayi sektörüne baktığımızda 1963 yılında GSMH’den %17,1 pay alan sanayi sektörü yıllar itibariyle artma eğiliminde olup 2006 yılı itibariyle GSMH’den aldığı pay %29,3 civarında gerçekleşmiştir. Sanayi sektörü, bazı yıllar aldığı pay olarak azalma görülse de genel olarak GSMH’deki payı artma eğilimindedir.

Hizmet sektörü ise her dönem GSMH’den en fazla payı alan sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. 1963 yılı itibariyle GSMH payı %48,3 olan hizmet sektörü, 2006 yılı itibariyle %59,6 dolaylarına çıkmıştır ve halen GSMH’den en fazla pay alan sektördür.

Genel olarak tarım sektörünün GSMH’deki payı 1963’ten itibaren %23 dolaylarında azalmış, sanayi sektörünün payı %12 civarında artmıştır, hizmet sektörünün payı ise %11 dolaylarında artmıştır. En fazla değişim, düşme eğiliminde olan tarım sektöründe görülmektedir. Buna göre tarım sektörü halen ülkemizde önemli denilebilecek bir istihdam payı almaktadır. Her yıl tarım sektörünün payı azaldıkça, bu sektörün sektörel gelir dağılımındaki payı azalmakta dolayısıyla, yıldan yıla sektörel gelir dağılımı, tarım aleyhine gelişmektedir.

313. Bölgesel Gelir Dağılımı

Bölgesel gelir dağılımı, dar anlamda bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasında görülen sosyo-ekonomik eşitsizlikleri göstermektedir. Geniş anlamda ise, bölgeler arasında tarım, sanayi, ticaret, hizmet, haberleşme-ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergeler bakımından eşitsizlikleri göstermektedir. Grafik: 8'da 1980 sonrası yıllar itibariyle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Kaynak: SÖNMEZ, 2004, s.172

Belirlenen yıllar itibariyle GSMH'da en fazla pay alan bölge her dönemde Marmara bölgesi, en az pay alan bölge ise Doğu Anadolu veya Güney Doğu Anadolu Bölgesi olarak görülmektedir. Ege ve İç Anadolu Bölgelerinin GSMH'dan aldığı pay ikinci sırada yer almakta ve önemli bir değişim görülmemektedir. Akdeniz Bölgesi'nin aldığı pay belirtilen yıllar itibariyle hemen hemen hiç bozulmamış denilebilir. Öte yandan Karadeniz Bölgesinin payında azalma görülmektedir.

Marmara Bölgesinin GSMH'dan aldığı pay 1987 yılı itibariyle %35 civarındadır ve bu pay 2001 yılına kadar sürekli artarak %38'lere yükselmiştir. Ege ve İç Anadolu bölgeleri ise genel olarak %16-17 civarında pay almaktadır. Akdeniz Bölgesi %13 civarında pay alarak önemli

bir değişme göstermemiştir. Karadeniz Bölgesinin aldığı pay genelde %10'nun altında kalmıştır. Doğu Anadolu'nun aldığı pay 1993 yılında kısmi bir yükselme göstererek %5'i geçse bile 2001 yılında %3 civarına gerilemiştir. Güney Doğu Anadolu Bölgesinin payı 2000 yılında %5'den biraz fazla olmasına rağmen, 2001 yılında biraz daha düşme göstermiştir.

Bölgesel gelir dağılımını yıllar itibariyle incelediğinde, şu kaniya varabiliriz; mevcut bölgesel gelir dağılımı bozukluğu yıllar itibariyle devam etmektedir. Hatta son yıllarda bu sorunun daha da derinleştiği söylenebilir. Her ne kadar hükümetler tarafından mevcut bozukluğun giderilmesi için gerekli bölgelere yatırımlar yapılsa da, bu çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir. Ancak bilindiği gibi bölgesel dağılımı en fazla etkileyen unsur yatırımlar için lojistik önemi olan coğrafi unsurlardır.

32. Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler

320. Nüfus Artışıyla Beraber Artan İşsizlik

Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkelerde, nüfus artışının gelir dağılımı üzerindeki etkisi önemli boyutlardadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı adaletini bozan; sürekli ve yüksek enflasyon, hızlı kentleşmenin getirdiği olağanüstü rantlar gibi etkenlerin arasında hızlı nüfus artışının yol açtığı işsizlik problemi de dile getirilmektedir (ALKİN, 2000, s.285).

Türkiye'de özellikle kalkınma planlarında belirlenen hedeflere ulaşmak ve düşük gelirlilerin daha fazla pay almalarını sağlamak için, öncelikle nüfus artış hızının uluslararası kabul edilebilir düzeye indirilmesi gerekmektedir (DPT, 1994, s.82).

Türkiye'de, nüfus artış hızının yaklaşık % 2 seviyesinde olması, her yıl emek piyasasına artan miktarda işgücünün dâhil olmasına sebep olmaktadır. Diğer taraftan, 1978 yılından itibaren başlayan yüksek enflasyon sürecinde, yatırımlarda gözlenen gerilemeyle birlikte, ekonominin istihdam sağlama kapasitesindeki artış yavaşlamıştır. 1980 sonrası dönemde, özellikle imalat sanayinde ve inşaat sektöründe istihdam hacmi düşme göstermiştir. Bu gelişmeler, bir yandan işsizlik oranının artmasına, diğer yandan işgücünün düşük verimli alanlarda yığılmasına sebep olmuştur. Bu süreç, gelir dağılımının geniş çalışanlar kitlesi aleyhine dönmesinde etkili olmuştur (GÜÇLÜ-BİLEN, 1995, s.164).

Diğer taraftan, Türkiye'nin özellikle 1980 sonrasında göç alan bir ülke niteliği kazanması nüfusunun buna bağlı olarak işsizliğin artmasının bir başka nedenidir. Türkiye, özellikle Batı Trakya ve bazı Orta Asya ülkeleri ile Kuzey Irak ve İran'dan yoğun göç dalgalarına maruz kalmıştır. Göçlerle gelenlerin bir kısmı daha sonra Avrupa ve Amerika'ya ülkelerine geçseler bile kaba doğum oranında²⁰ ve fiili nüfus artışında beklenen düzeyde bir düşme gerçekleşmemiştir (DPT, 1994, s.82).

Türkiye'de halen önemli bir problem olarak görülen nüfus artışı ve bunun yol açtığı işsizlik problemi gelir dağılımı adaletini olumsuz yönde etkilemektedir. Öte yandan Türkiye'nin genç bir nüfus yapısına sahip olması bu problemi daha da ağırlaştırmaktadır.

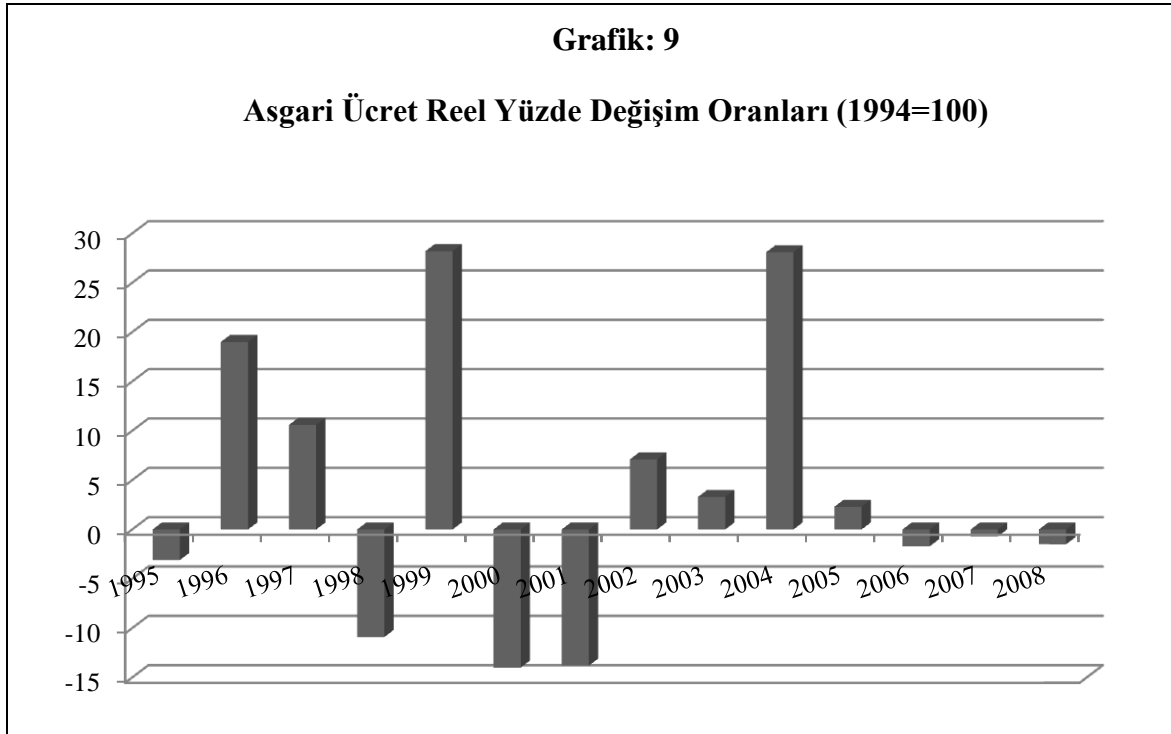
321. Reel Ücretlerdeki Gerileme ve Fiyat Artışları

1980 sonrası dönemde; çalışma hayatına getirilen hukuki düzenlemeler, ücret ve maaşların düşük tutulmasını gündeme getirmiştir. Öte yandan uygulanan genel ekonomik politikalarının sonucu olarak da, ücret gelirinin milli gelirdeki payı düşme eğilimine girmiştir.

1980 sonrası dönemde ücret gelirlerinin kontrol altında tutulması, gelirin fonksiyonel dağılımında ücretliler kesiminin aleyhine bir gelişme göstermesine yol açmıştır. Aynı dönemde yaşanan yüksek enflasyonlar ve KİT ürünlerine yapılan yüksek orandaki zamlar yanında fiyatlar genel düzeyindeki yükselişler, ücretliler kesiminin alım gücünü ve gelir payını düşürmüştür (GÜÇLÜ-BİLEN, 1995, s.167).

Reel ücretlerdeki değişim (1981=100 iken) 1987 yılına kadar önemli oranlarda düşmüştür. Bu düşüş yerini ancak 1989 yılında yükselmeye bırakmıştır. Ve ücretlerin seviyeleri (1981=100 iken) 1993'te 190 seviyelerine kadar yükselmiştir. 1989 yılından itibaren yükselme gösteren reel ücretler, ekonomik faaliyetlerde yaşanan durgunluk ve enflasyondaki sıçramaya bağlı olarak, 1994 yılında, dikkat çeken bir hızla gerilemiştir (TÜSİAD, 1995, s.32). Grafik 9'de 1994 yılından itibaren reel asgari ücretlerin değişimi hakkında önemli veriler sunulmuştur.

²⁰ Kaba doğum oranı: bir yılda meydana gelen canlı doğumların, o yılın nüfusuna bölümünün 100 ile çarpımı şeklinde tanımlanmaktadır. Bu oran her bir kişiye karşılık yeni doğan birey sayısını vermektedir (home.anadolu.edu.tr/~tgonc/II12demografi.ppt 09.06.2009).

Kaynak: ÇSGB, 2008, s.190; www.frmacil.com/ekonomi-ve-borsa/126647 (21.05.2009).

Grafik:9'de asgari ücretin (1994=100 kabul edilerek) reel değişimler yüzde olarak verilmektedir. Buna göre; verilen yıllar itibariyle oldukça dalgalı bir seyir izlemektedir ve reel değişimler, son üç yılda düşme eğilimindedir. 1994'e göre; 1995'te %-3,1 düşen reel asgari ücret, 1996'da %19, 1997'de %10,6 olmak üzere önemli oranlarda artmıştır. 1998'de %-10,9 azalan reel ücret 1999'da %28,2 artarak verilen yıllar içinde en yüksek artışı göstermiştir. Öte yandan reel asgari ücret 2000 yılında %-14, 2001'de %-13,8 azalmış, 2002'de %7,1 ve 2003'te %3,3'lük bir artışın ardından 2004'te %28,1 artarak önemli bir ilerleme görülmektedir. Aynı şekilde 2005 yılında %2,3 artan reel asgari ücret son üç yılda, %-1,7, %-0,7 ve %-1,5 şeklinde düşme eğilimi göstermektedir.

Verilen yıllar itibariyle en fazla artış 1999 yılında görülmektedir. 2000 ve 2001 yıllarındaki önemli oranlarda görülen düşüşlerin nedeni yaşanan kriz havasının etkisidir. Öte yandan 2004 yılında da önemli bir artış görülmektedir. Yine aynı şekilde bu artış yerini 2006, 2007 ve 2008 yılları itibariyle düşme eğilimine bırakmıştır.

322. Sendikal Faaliyetlerin Kısıtlanması

Türkiye'nin 1980 yılında kabul ettiği 24 Ocak İstikrar paketinin temel hedeflerinden biri, yurtiçi talebin kısılarak, ekonominin ihracat kapasitesinin arttırılmasıdır. Özellikle iç talebin

kısılmasında, kamu kesimi yatırım harcamalarının azaltılması, KİT ürünleri fiyatlarının arttırılması yanında, ücretlilerin gelirlerindeki artışın sınırlandırılmasının etkisi büyük olmuştur. Bu politikaların uygulanmasında, özellikle 12 Eylül rejiminin etkisi önemli bir yere sahiptir (GÜÇLÜ- BİLEN, 1995, s.167).

1980 sonrası dönemde belli bir dönem (1980-1983) sendikal faaliyetler askıya alınmış ve ücret tespitinde Toplu Pazarlık sistemi yerine Yüksek Hakem Kurulu Mekanizması yürürlüğe konulmuştur. 1982 Anayasası ve onu takip eden Toplu iş mevzuatı (2821 ve 2822 sayılı yasalar) düzenlemeleri ile sendikal kesim sahip olduğu bazı demokratik hak ve özgürlüklerden yoksun bırakılmıştır (BİLEN-ES, 1998, s.380).

Türkiye’de 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu’na göre, bir sendikanın toplu iş sözleşmesi hakkına sahip olması için önce örgütlü olduğu iş kolundaki işçilerin % 10’unu, sonra da işyerindeki işçilerin yarısından bir fazlasını örgütlemesi gerekmektedir. Örgütlenmede işkolu ilkesini belirleyen yasa, toplu pazarlıkta işyeri düzeyini belirlemiş, getirdiği ikili baraj ile toplu pazarlıktan yararlanma olanaklarını önemli derecede kısıtlamıştır. İşkolunda % 10 barajını aşmış, ama işyerinde işyeri barajını aşamamış; işyerinde işyeri barajını aşmış ama işkolu barajını aşamamış sendikalarda örgütlü olan on binlerce işçi toplu pazarlık hakkından yoksun kalmışlardır. Bu hakkın kaybı nedeniyle de emek ve sermaye arasındaki bölüşüm mücadelesinde zorunlu ve gerekli bir araç olan grev hakkından yoksun kalmışlardır (AKKAYA, 2000, s.214).

Benimsenen bu düzenlemelere gerekçe olarak, uygulanan ekonomik politikalar öne sürülmektedir. Bu politikalar; talebin daraltılması, ücretlerin önemli bir maliyet unsuru olarak görülmesi ve enflasyonu arttıran bir etken olarak algılanması şeklinde görülmektedir.

Sonuç itibariyle, ücretli kesiminin sendikal haklarına getirilen sınırlamanın, bu kesimin milli gelirdeki payının düşmesine dolaylı olarak etkisi olmuştur. Öte yandan sendikal faaliyetlere getirilen bu düzenlemeler, ücretli kesim için önemli bir güç olan işçi sendika sayılarının da azalmasına yol açmıştır. Tablo: 4 işçi ve işveren sendikalarının sayıları hakkında önemli veriler içermektedir.

Tablo: 4**İşçi ve İşveren Sendikaları ve Konfederasyon Sayıları (1963-2007)**

Yıllar	Sendika Sayısı		Konfederasyon	
	İşçi	İşveren	İşçi	İşveren
1963	565	78	1	1
1964	595	92	2	1
1965	668	95	2	1
1966	704	104	2	1
1967	798	108	3	1
1968	755	104	3	1
1969	797	110	5	1
1970	737	120	6	1
1971	631	109	5	1
1972	642	98	3	1
1973	637	104	3	1
1974	675	101	3	1
1975	781	107	4	1
1976	800	106	6	1
1977	863	118	6	1
1978	912	116	7	1
1979	750	104	7	1
1980	733	106	7	1
1981	721	104	7	1
1982	676	102	2	1
1983	676	102	2	1
1984	138	60	3	1
1985	99	48	3	1

Yıllar	Sendika Sayısı		Konfederasyon	
	İşçi	İşveren	İşçi	İşveren
1986	97	46	3	1
1987	91	48	3	1
1988	80	49	3	1
1989	82	49	3	1
1990	81	49	3	1
1991	98	52	4	1
1992	106	51	3	1
1993	116	54	3	1
1994	118	54	4	1
1995	109	54	4	1
1996	114	55	4	1
1997	110	53	4	1
1998	112	53	4	1
1999	107	53	4	1
2000	106	52	4	1
2001	104	49	4	1
2002	99	49	4	1
2003	93	50	3	1
2004	96	51	3	1
2005	96	51	3	1
2006	94	52	3	1
2007	94	53	3	1

Kaynak: ÇSGB, 2008, s.107

Tablo 4'den de anlaşılacağı üzere sendika sayıları oldukça dalgalı bir seyir izlemektedir. 1963 yılında 565 tane olan işçi sendikası sayısı, 1966 yılından itibaren önemli bir sayıda artarak 1970 yılında 737'ye kadar ulaşmıştır. İşçi sendikalarındaki bu artışın sebebi; 1961

Anayasası ile getirilen sosyal devlet anlayışını benimsemesi ve bu anayasanın oldukça özgürlükçü bir nitelik taşımasıdır.

Öte yandan bu dönemde kabul edilen 274 ve 275 sayılı kanunlarla sendikacılık faaliyetlerini de artmıştır. Bu sayı takip eden yıllarda meydana gelen nispi artma ve azalmalarla 1978 yılında 912 sayısına kadar yükselmiş, hatta bu dönemde konfederasyon sayısı 7'yi bulmuştur. Bu tarihten itibaren kısmi, 1985 yılında keskin bir şekilde 1988 yılında 80'e kadar düşmüştür. Bu düşüşün sebebi ise 1980 darbesi, 24 Ocak Kararlarıyla uygulanan politikalar, 2821 ve 2822 sayılı kanunların 274 ve 275 sayılı kanunla daha kısıtlayıcı olmasıdır.

1993 ve 1994 yılında tekrar bir yükselme göstererek 116-118 civarına kadar artmıştır. Bu artışın sebebi de 1989 yılından itibaren sendikacılık faaliyetleri üzerindeki baskıların hafiflemesi ve bu dönemde yaşanan bahar eylemleridir. Öte yandan 2002 yılından itibaren tekrar bir düşüşe geçerek 2007 yılı itibariyle işçi sendika sayısı 94, konfederasyon sayısı ise 3'e kadar düşmüştür.

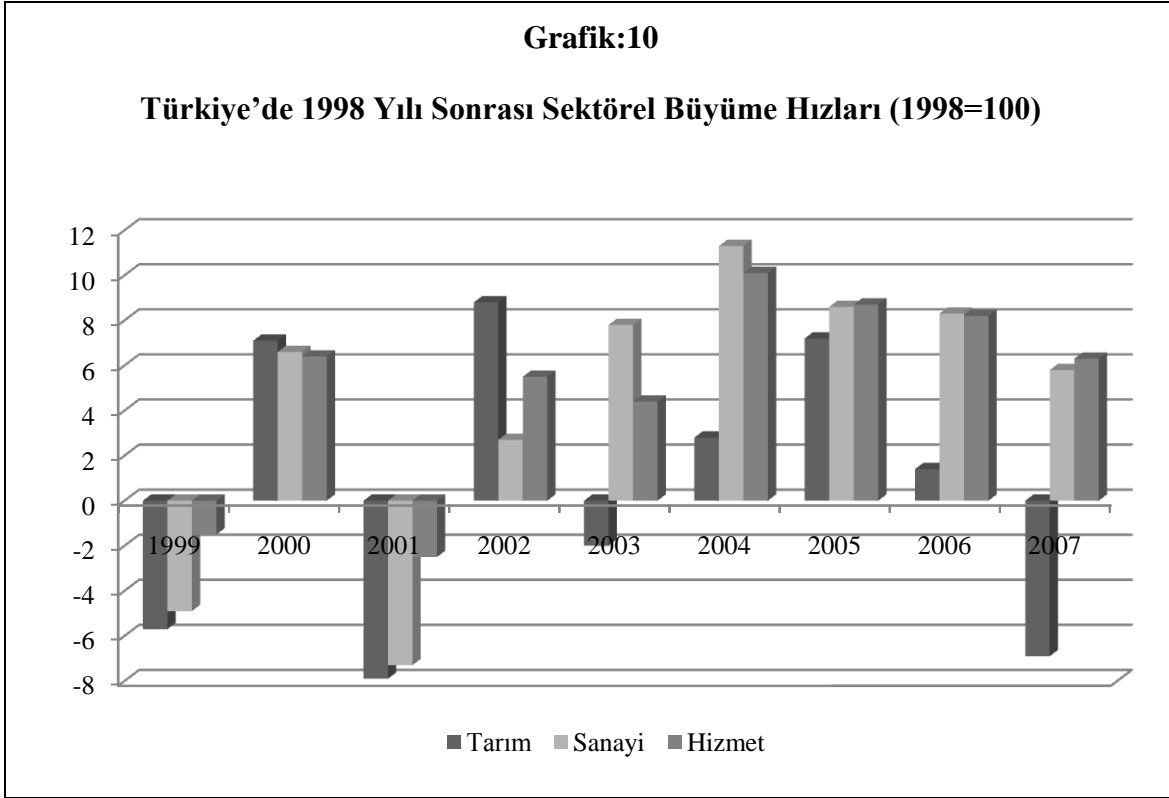
Sendikaların sayılarındaki bu dalgalanmalar, doğal olarak toplu pazarlıklardaki dalgalanmaları da beraberinde getirmektedir. Özellikle 1980 sonrası getirilen kısıtlamalar ve krizler ile sendikalar güçsüzleşmekte, böylece toplu pazarlık sisteminde sermaye karşısında etkin olamamaktadırlar. Bu durum ise ücretin belirlenmesi faaliyetlerini etkileyerek, fonksiyonel gelir dağılımının ücret aleyhine gelişmesine yol açmakta dolayısıyla kişisel gelir dağılımını da olumsuz etkilemektedir.

323. Tarım Gelirindeki Reel Gerilemeler

Ülkemizde tarım sektörü önemli bir nüfusu barındırması ve hammadde kaynağı olması sebebiyle önemli bir yere sahiptir. Bu öneme rağmen gün geçtikçe tarım sektörüne yapılan yatırımların azalması konusu dikkat çekmektedir.

1963'te toplam yatırımlardan %12.3 pay alan tarım sektörü, 2003 yılında %3.9'lara gerilemiştir. Kırk yıl içinde; tarım sektörü, 1964'te maksimum değer olan %14,1 yatırım almıştır. Tarım sektörü en düşük yatırım değerlerini 2000'lerden sonra almıştır. Yatırım oranı 1970'lere kadar %10'ların üzerinde seyrederken 1984'lere %6-10.8 arasında, 1985 ve 1998

arasında %4.1-%7.4 arasında ve 1999-2003 arasında %3.9-%4.9 arasında pay almıştır. Son kırk yılda tarım yatırımlarının aldığı pay 3.6 kat azalmıştır. Tarıma yapılan yatırımları azaltan Türkiye, artık kendini yetmemeye başlamıştır (KAYA, 2005, s.26).

Kaynak: TÜİK, 2008, s.669

1998 sabit fiyatlarıyla sektörel büyüme hızlarına bakıldığında, özellikle kriz dönemlerinde eksilere inen düşüşler görülmektedir. 1999 ve 2001 krizlerinde bütün sektörlerde önemli oranda düşüşler yaşanırken, en fazla düşüş tarım sektöründe gerçekleşmiştir. 1999’da -%6’yı bulan tarım sektöründeki düşüş, 2001 yılında -%8’lere ulaşmaktadır. 2003 yılında ise -%3'lere bulan bir gerilemenin ardından, 2007 yılı itibariyle tekrar yüksek oranda bir düşüş gerçekleşmiş ve bu düşüş, 2001 seviyesini yakalamıştır.

Tarım sektörü, ülkemizde halen önemli bir nüfus barındırmaktadır. Özellikle tarım sektöründe meydana gelen daralmalar, tarım ile geçimini sağlayan bu kesimin milli gelirden aldığı payı azaltmaktadır. Öte yandan bu durum sektörel gelir dağılımı tarım aleyhinde bozarken, bölgesel gelir dağılımı da tarım ile geçimini sağlayan kırsal bölgeler aleyhinde bozmaktadır.

Tarım kesiminde, gelirin mutlak anlamda gerilemesi dışında, çoğunluğu ücretsiz aile işçisi statüsüyle çalışan gizli ve açık işsizliğin yığılmasını da vurgulamak gerekir. 1980-85 döneminde bir milyondan fazla işgücü fazlasının tarımda biriktiği tahmin edilmektedir. Ücretsiz işçi kullanma, büyük çiftlik işletmelerinden ziyade orta boy ve küçük çiftçi ailelerinde yer almaktadır. Düşük gelirle beraber ücretsiz çalışanların varlığı, tarım kesiminin milli gelirdeki payının düşmesini açıklamaktadır (GÜÇLÜ-BİLEN, 1995, s.170).

324. Vergi Politikalarındaki Değişiklikler

Her dönemde uygulanan vergi politikaları, gelir dağılımı ilişkilerini yakından etkilemektedir. Çünkü uygulanan vergi türleri, farklı toplumsal sınıflara farklı şekillerde yansımaktadır. Tablo: 5’de 1980 sonrası dolaylı ve dolaysız vergi gelirlerinin GSMH’deki payları verilmiştir.

Tablo: 5

Dolaylı ve Dolaysız Vergi Gelirlerinin GSMH’deki Payı (1981-2007)

Yıllar	Dolaylı Vergiler	Dolaysız Vergiler
1981	35,5	64,5
1982	34,9	60,4
1983	39,2	58,6
1984	41,0	58,2
1985	48,1	47,7
1986	47,6	52,0
1987	50,2	49,6
1988	53,4	46,6
1989	46,6	53,4
1990	47,9	52,1
1991	47,7	52,3
1992	49,6	50,4
1993	51,4	48,6
1994	51,7	48,3

Yıllar	Dolaylı Vergiler	Dolaysız Vergiler
1995	59,3	40,7
1996	60,6	39,4
1997	59,3	40,7
1998	53,4	46,6
1999	54,6	45,4
2000	59,1	40,9
2001	59,6	40,4
2002	66,4	33,6
2003	67,1	32,9
2004	69,2	30,8
2005	68,0	32,0
2006	68,8	31,2
2007	69,1	30,9

Kaynak: ŞENYÜZ, 2008, s.24; GÜÇLÜ-BİLEN, 1995, s.168

Tablo 5’da dolaylı ve dolaysız vergilerin GSMH’ya sağladıkları katkı gösterilmektedir. Özellikle ücretli kesimi yakından ilgilendiren bir vergi türü olan dolaylı vergilerin verilen yıllar itibariyle paylarına baktığımızda 1980 sonrası artma eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim 1981 yılı itibariyle %35,5 olan bu pay 2007 yılı itibariyle %69,1 olarak gerçekleşmiştir. 1984 yılında %41 katkı sağlayan dolaylı vergiler 1985’te %48’1, 1988’de ise %53,4’e yükselmiştir. Sonraki yıllar azalma eğilimine girerek 1995 yılına kadar bu oranı geçmemiştir. 1996 yılında %53,3 takip eden yıllarda sürekli artarak 2007 yılı itibariyle %69,1

olarak gerçekleşmiştir. Verilen yıllar dolaysız vergiler açısından incelendiğinde tersi bir gelişmenin ortaya çıktığı görülmektedir. 1981 yılında %64,5 olan bu vergi türünün sağladığı pay 2007 yılında %30,9'a kadar yükselmiştir.

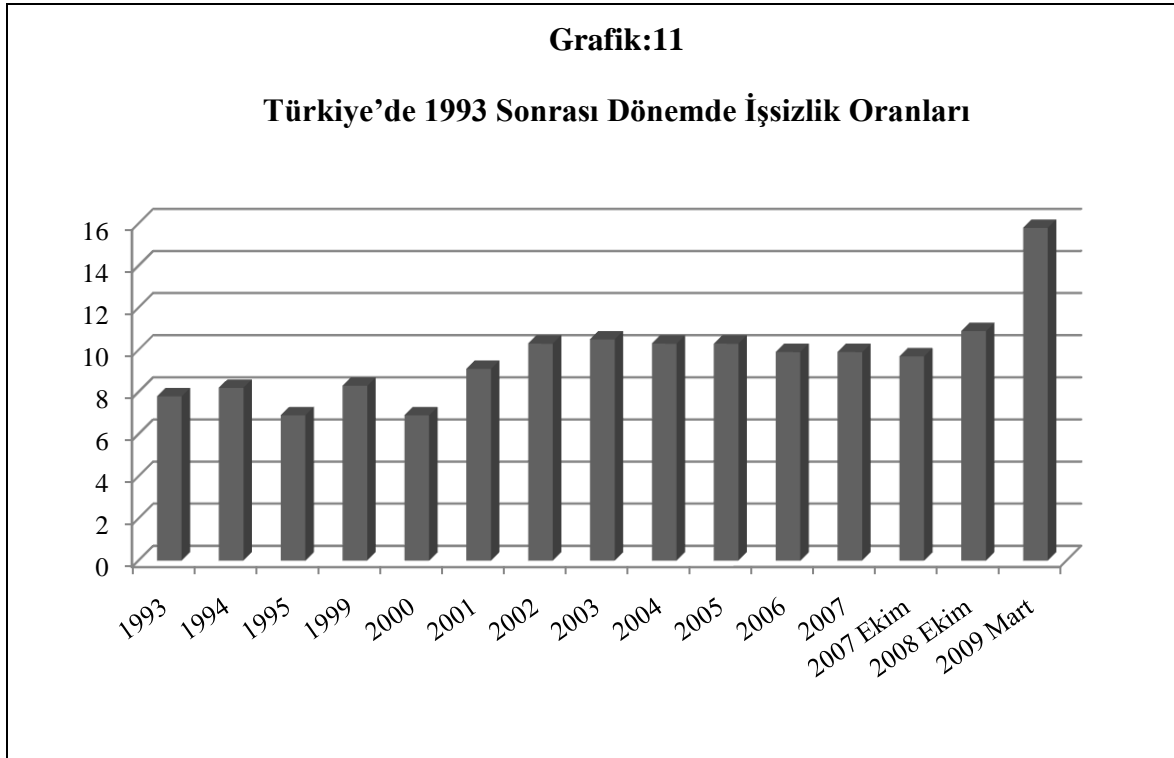
1980 sonrası dönem itibariyle, gelir ve servet üzerinden alınan dolaysız vergilerin GSMH içindeki payı azalırken, harcamalar üzerinden alınan dolaylı vergilerin payında artma eğilimi görülmektedir. Bu durum ise daha önce de değindiğimiz gibi fonksiyonel gelir dağılımının ücret aleyhinde gelişmesine neden olmakta dolayısıyla da kişisel gelir dağılımını da olumsuz etkilemektedir.

325. Ekonomik Krizler

1980 sonrası Türkiye'sinde gelir dağılımını etkileyen bir diğer etken de ekonomik krizlerdir. 1980'li yıllara büyük bir bunalım içinde giren Türkiye ekonomisi, aynı dönemde aldığı yeni kararlarla yeni dünya düzenine önemli bir adım atmak istemiştir. Ancak alınan bu kararlar, bazı eksikliklerin etkisiyle beklentileri karşılamamıştır.

Öte yandan Türkiye ekonomisi, 1990'lı yıllar boyunca "genişleme-kriz sarmalı" olarak nitelenebilecek istikrarsız büyüme performansı göstermiştir. Bu performansın temel nedenleri 1980'lerde, ülkenin içe dönük devlet merkezli ekonomisini ihracata yönelik bir piyasa ekonomisine dönüştüren ve Bretton Woods kuruluşlarının desteğinde uygulanan neoliberal reformlar yatmaktadır. Bu reformların en önemli bileşenlerinden biri, 1989 yılında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesidir. Bu tarihten sonra ülkenin ekonomik performansı önemli ölçüde istikrarsız sermaye hareketlerine bağımlı hale gelmiştir (KOYUNCU-ŞENSES, 2004, s.18).

Böylece Türkiye ekonomisi, bu istikrarsız ortamda, 1994-2002 yılları arasına rastlayan kısa dönemde üç büyük ekonomik kriz yaşamıştır. Krizlerin ortak sonuçları ise, ekonominin kısa süre içinde önemli ölçüde daralması, işsizlik oranındaki artış, hızlanan enflasyon ve reel ücretlerin düşmesi olarak görülmüştür. 2003 yılından itibaren ekonominin her ne kadar düzelme eğilimine girdiği görülse de, 2007 yılında başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan kriz havası, Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. 2008 yılının son aylarından itibaren önemli bir biçimde etkisini arttıran krizin sonuçları; 1994-2002 yılları arasında yaşanan üç büyük krizin sonuçlarından farksızdır.

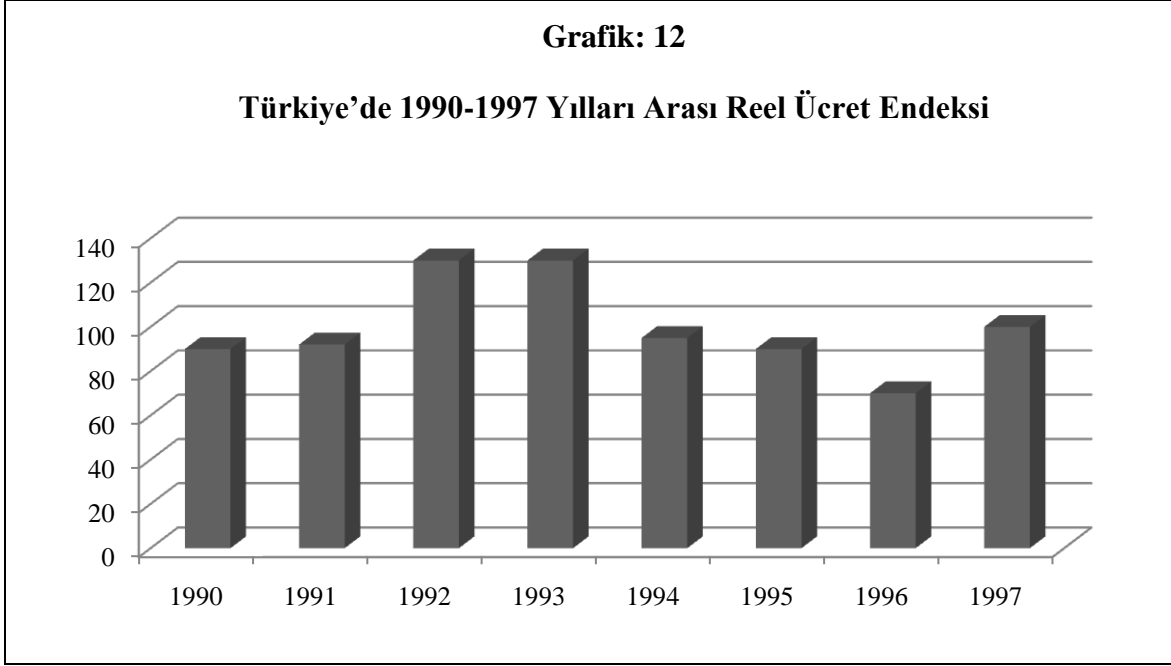
Kaynak: www.ekopolitik.org (19.03.2009); <http://www.istabip.org.tr/media/upload/a2.pdf> (28.04.2009).

Grafik:11’de de görüldüğü gibi; gelir dağılımını bozan işsizlik, özellikle kriz dönemlerinde artmıştır. 1994 yılında bir miktar artan işsizlik oranı, 1995 yılında azalmış, 2000 krizinin sinyallerinin alındığı 1999 yılında tekrar 1994 seviyesine yükselmiştir. 2001 yılından itibaren sürekli artma eğiliminde olan işsizlik oranı 2002, 2003, 2004, 2005 yıllarında %10 civarında seyretmiştir.

2007’de tüm dünyayı etkisi altına almaya başlayan 2008 krizinin etkileri, 2008 Ekim’den sonra kendini göstermeye başlamıştır. 2009 Mart ayı itibariyle %15’lere dayanan işsizlik oranı, tüm kriz yıllarını geride bırakmıştır.

Daha önceki konularda da açıklandığı gibi işsizlik konusu gelir dağılımı adaletinin sağlanması açısından önemli bir sorun alanı oluşturmaktadır. Özellikle toplu pazarlıklarda, sendikaların üye kaybetmeleri dolayısıyla, işlevsizleşmeleri sermaye grupları karşısında emek kesiminin daha az söz sahibi olmasını gündeme getirmektedir. Bunun yanında işsizlik sorununun bir diğer etkisi de enformel sektörün yaygınlaşmasıdır. Bu durum ise sosyal güvenceden uzak, sadece geçimini sağlamayı düşünen, işçi kesiminin doğmasına sebep

olmaktadır. Bunun yanında, bahsedilen krizlerin bir diğer etkisi de reel ücretler üzerinde görülmektedir.

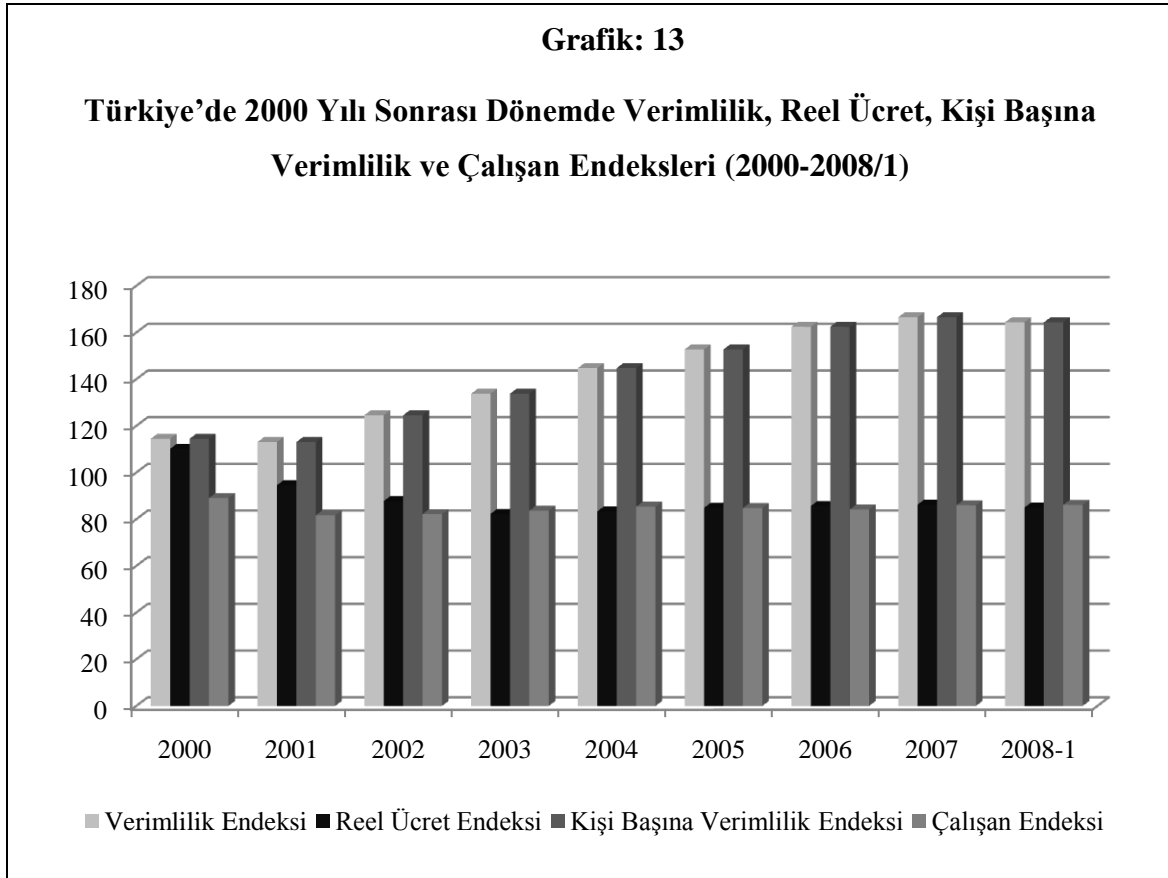

Kaynak: AR, 2007, s.367

1997=100 kabul edildiğinde, 1992 ve 1993 yıllarında 130 civarında olan reel ücretler, 1994 ekonomik krizi sonunda, 95’e kadar düşmüştür. 1995 yılında 90, 1996 yılında ise 70 olarak gerçekleşmiştir. 1994 krizinin etkileri 1997 yılına kadar devam etmiştir.

1999 yılına kadar yükselen reel ücretler, yeni bir krizin sinyalleriyle yerini tekrar düşüşe bırakmıştır (Grafik: 9).

Yine 1997=100 kabul edildiğinde, 2000 yılına daha iyi umutlarla giren Türkiye ekonomisi, 2000 ve 2001 Krizleriyle beklediğini bulamamış, 2000 yılı sonrası verimlilik ve reel ücretler şu şekilde gelişme göstermiştir:

Kaynak: <http://www.tebyatirim.com.tr/pdf/832020070330.pdf> (09.04.2009);

<http://www.istabip.org.tr/media/upload/a2.pdf> (21.04.2009).

Türkiye ekonomisi, 1999 yılında yeni bir kriz havasının etkisinde kalmıştır. Kriz, 2000 yılında ağırlaşarak, 2001 yılına kadar devam etmiştir. Buna bağlı olarak, 1997=100 kabul edildiğinde 2000 yılında 110 civarında olan reel ücretler, 2003 yılına kadar önemli oranda düşerek 82,3 civarına kadar gerilemiştir. Takip eden yıllarda bir miktar artarak, 2007 yılında 86,3 olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılında ABD’de başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan yeni bir kriz havasının etkisiyle reel ücretler, 2008’in ilk çeyreği itibariyle 85’e kadar düşerek azalma eğilimine girmiştir. Öte yandan çalışan endeksi de reel ücretlerin paralelinde gerçekleşmiştir. Reel ücretlerde yaşanan düşüşlerin sebepleri, dış dünyayla olan ilişkilerde rekabetin ön plana çıkması ve savunulan ekonomik düzene göre uygulanan reçeteler şeklinde yorumlanabilir.

2000 sonrası verimlilik oranlarına bakıldığında ise, 2000 yılında 114,5 civarında olan verimlilik oranı, 2001 yılında önemli bir değişme göstermemiştir. Ancak takip eden yıllar sürekli artarak 2007 yılında 166,6 civarına kadar yükselmiştir. 2008 yılının ilk çeyreğinde ise

164,4 gerilemiştir. Kişisel verimlilik oranları da genel verimlilik oranlarına paralel değişmiştir. Verimlilik oranlarının artmasındaki en önemli etken, yeni dünya düzenine uyum sürecinde yaşanan bilgi ve teknoloji sistemlerinde yaşanan gelişmeler olarak görülebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gelir dağılımı; farklı iktisat okulları tarafından farklı zamanlarda, içinde buldukları sosyo-ekonomik şartlara bağlı olarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. Ancak genel olarak; elde edilen ürünün ve/veya bunun karşılığı olan gelirin, üretime katkıda bulunanlar arasında dağılımı olarak tanımlanmaktadır.

Öte yandan gelir dağılımı konusu; sadece üretim ya da gelirle ilgili değil, ekonomik, sosyal ve politik boyutları olan geniş bir konudur. Hükümetler, aldıkları kararlarla gelir dağılımı adaletini sağlamaya çalışırlar. Bu amaca ulaşırken de ücret politikası, fiyat politikası, servet politikası, maliye politikası ve eğitim politikası gibi değişik araçlardan faydalanırlar.

Gelir dağılımı adaletinin sağlanması sorunu, her ekonomide önemli bir tartışma konusudur. Gelir dağılımı konusunun; sosyal, ekonomik ve politik yönlerinin olması bu konuyu daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Gelir dağılımı adaletsizliğinden kaynaklanan sosyal, ekonomik ve politik sorunlar, bu ilişkinin en iyi göstergeleridir. Aynı şekilde alınan sosyal, ekonomik ve politik kararlar da gelir dağılımını birinci derecede etkilemektedir.

Gelir dağılımı sorunu; Türkiye açısından ele alındığında, bu konunun her dönem önemli bir tartışma konusu olduğu görülmektedir. Özellikle cumhuriyetin kurulmasıyla her alanda yenileşmeye başlayan bu devlet, gelir dağılımı sorununu hiçbir zaman gündeminden düşürmemiştir.

1963 yılı öncesi dönem gelir dağılımı açısından ele alındığında önemli gelişmelerin olduğu görülmektedir. Çünkü bu dönem çok ağır savaş koşullarından sonra sanayileşmede önemli adımların atıldığı bir dönemdir. Bu dönem ile ilgili sağlıklı veriler olmadığı için kesin bir yargıya varmak mümkün değildir, ancak uygulanan politikalara bağlı olarak açıklamalar yapılabilir.

Bu dönemde kırsal nüfus önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle 1950'den sonra tarımda makineleşme, bu nüfusun görelî durumunu bir hayli düzeltmiştir. Ancak 1960'lı yıllara doğru meydana gelen tıkanmalar, planlı kalkınma döneme geçişte önemli bir yere sahiptir. 1963 yılında başlayan planlı kalkınma ile önemli sanayileşme adımları atılmış, kırsal kesimin

nüfustaki ağırlığı yerini işçi sınıfına bırakmaya başlamıştır. Özellikle 1961 Anayasası ile güvence altına alınan işçi hareketleri ve örgütlenmeler, işçi kesimine yeni haklar sağlamıştır.

1963-1979 döneminde gelişen gelir dağılımı ilişkileri, döneme egemen olan ithal ikameci-korumacı politikalar çerçevesinde şekillenmiştir. İthal ikameci sanayileşme politikaları, sanayileşme sektörüne kaynak aktarımı için gelirin yeniden dağılımını ön plana çıkarmıştır. Sanayiye kaynak aktarmada; koruyucu dış ticaret rejimi, özendirici para ve maliye politikaları kullanılmıştır. Sanayileşme hedef alındığı için işçi sınıfı önemli bir yere sahiptir ve ücretler maliyet olarak değil, iç talebi canlandırmada önemli bir vasıta olarak görülmüştür.

1963-1979 döneminde; uygulanan popülist politikalar, tarım sektörü açısından bazı olumlu sonuçlar doğurmuştur. Destekleme alımları ve kooperatif sayılarının artması özellikle seçim dönemlerinde arttırılan tarım ürünleri fiyatları, tarım sektörü adına yaşanan olumlu gelişmelerden sayılabilir. Ancak bu dönemde genel politikalar sanayileşme yönünde olduğu için sektörel gelir dağılımı tarım sektörü aleyhine değişmiştir.

Bu dönem kişisel gelir dağılımı açısından ele alındığında önemli bir değişimin olmadığı görülmüştür. Bunun temel nedeni, ücretli kesimin ve tarım kesiminin göreceli durumunun önemli bir oranda bozulmamasıdır.

Fonksiyonel gelir dağılımı ücretliler lehine gelişmiştir. Çünkü benimsenen sanayileşme stratejisi iç talebi ön plana çıkarmıştır. Buna bağlı olarak işçi sınıfına sağlanan haklar örgütlenme bilincini arttırmış, bu sınıfa sermaye karşısında yeni bir konum kazandırmıştır.

Bölgesel gelir dağılımına bakıldığında ise, dağılım adaletsizliğinin devam ettiği görülür. Yapılan yatırım ve teşvikler bu durumun iyileşmesinde yeterli olmamıştır.

Öte yandan 1978-79 yıllarında patlak veren ekonomik ve siyasi bunalım, yeni bir değişim sürecinin gündeme gelmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Yine bu dönemde diğer dünya devletleri tarafından benimsenen neo-liberal politikaların da etkisinde kalınmıştır. Böylece 24 Ocak 1980 Kararlarıyla neo-liberal politikalara geçilerek, küreselleşme düzenine uyum sağlanmaya çalışılmıştır. Uygulanan politikalar, gelir dağılımı konusuna da yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.

Benimsenen neo-liberal politikalar sonucunda devletin faaliyet alanı kısılmış, sosyal devlet anlayışından uzaklaşmış, ücretler bir maliyet unsuru olarak görülmeye başlanmış, ihracat stratejisi dolayısıyla iç talebin kısılması gündeme gelmiş, sermayenin emek karşısında göreceli durumu iyileştirilerek yatırımların artacağı görüşleri benimsenmiştir. Bunun yanında hizmet sektörü başta olmak üzere sanayi sektörüne önem verilmiş, tarım sektörünün GSMH'dan aldığı pay yıllar itibariyle azaltılmıştır.

Türkiye'de gelir dağılımı konusu 1980 yılı sonrası ele alındığında kişisel, fonksiyonel ve sektörel bazda önemli bozulmaların olduğu görülmüştür. Özellikle emek aleyhine uygulanan politikalar fonksiyonel gelir dağılımını ücret aleyhinde bozmuştur. Bu dönemde uygulanan ücret düzeyi 1960 ve 1970'lerdeki ortalama düzeyin altında kalmıştır.

Uygulanan ekonomik politikaların etkisiyle, 1983 yılında ücret düzeylerinde başlayan düşüşler, 1988 yılına kadar devam etmiştir. 1989-1993 döneminde mevcut kötü durumun düzeltilmesi amacıyla bazı politikalar uygulansa da 1994 krizi ile birlikte yine bir düşüş dönemine girilmiştir. 1994 yılında itibaren yaşanan düşüşler 1999 ve 2001 krizleriyle devam etmiştir. 2003 yılında 1983 dönemine benzer bir durum görülmüş, ücret düzeyleri önemli oranda düşmüştür. Bu durum 1980 sonrası Türkiye'sinde fonksiyonel gelir dağılımının ücret aleyhinde bozulduğunun bir göstergesidir.

Bu durumun ortaya çıkmasında; ücretlerin enflasyon seviyesinin altında arttırılması, dolaylı vergi gelirlerinin arttırılması, sendikacılık faaliyetlerine getirilen kısıtlamalar ve faiz hadlerinin serbest bırakılması gibi politikaların önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür.

Öte yandan izlenen politikalar ışığında tarım sektörünün geri plana itildiği, GSMH'daki payının yıllar itibariyle azaltıldığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak; gelişmiş ülkelerde hizmet ve sanayi sektörünün ön plana çıktığı ve tarım sektörünün az bir paya sahip olduğu görüşüdür. 1987 sabit fiyatlarıyla 1963'te %34,6'lık bir paya sahip olan tarım sektörü 2006 yılı itibariyle %11,1 düzeyine kadar gerilemiştir. Bu durum ülkenin sanayileşmesi ve kalkınması adına önemli bir gelişme olarak görülse de, halen önemli bir nüfusun geçim kaynağı olduğu unutulmamalıdır.

Tarım sektörünün fakirleşmesine neden olan bu gelişme, kente göçü hızlandırarak işsizliğin artmasına neden olurken, ücretler üzerinde de baskı oluşturmuştur. Ayrıca tarım

sektörünün fakirleşmesi, tarım bölgelerinin de fakirleşmesine yol açmış, böylece bölgesel gelir dağılımının da bozulmasında rol oynamıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse; tarım sektöründe yaşanan bu gelişmeler, sektörel gelir dağılımının tarım sektörü açısından bozulduğunu göstermiştir.

Diğer taraftan bölgesel gelir dağılımına baktığımızda, 1980’li yıllarda görülen dengesizliğin 2000’li yıllarda da devam ettiği görülmüştür. Milli gelirden en fazla pay alan Marmara bölgesi ile en az pay alan Doğu bölgeleri arasında halen önemli bir gelir farkı bulunmaktadır. Dolayısıyla bölgesel gelir dağılımını düzeltmeye yönelik yapılan yatırım ve teşvikler yeterli olmamaktadır.

Öte yandan bahsedilen bu gelir dağılımı türlerinden etkilenen diğer bir gelir dağılım türü olan kişisel gelir dağılımına baktığımızda gelir dağılımı adaletsizliğinin devam ettiği görülmektedir. Ancak milli gelirden en az pay alan birinci %20’lik kesimin yıllar itibariyle GSMH’den aldığı paylara bakıldığında özellikle 2002 yılında itibaren önemli oranda arttığı görülmektedir. %20’lik kesimlerin aldığı yüzde payların artması o kesimin harcamalarının attığını göstermektedir. Buna göre en fakir kesimin 2002 sonrası harcamaları artmış görülmektedir. Verilere bakıldığında, bu durumun 2003, 2004 ve 2005 yıllarında da devam ettiği görülmektedir. Buna göre daha önceden de belirtildiği gibi ücretli kesimin ve tarım geliri elde eden kesimin durumunda kayda değer bir gelişme görülmemektedir. Kısaca belirtilebilir ki, Türkiye’de kişisel gelir dağılımı adaletsizliği sürmektedir.

Öte yandan 2008 yılında başlayan ekonomik krizin etkileri halen devam etmektedir. Krizin, gelir dağılımı üzerindeki etkileri tam olarak bilinmemektedir. Ancak 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin tecrübesiyle denilebilir ki; gelir dağılımındaki mevcut durum daha da bozulma eğilimindedir. Çünkü krizin etkisiyle büyüme oranları önemli derecede düşmüştür. Büyüme oranlarındaki bu düşüş, gelir dağılımı politikalarını daraltmaktadır. Bunun yanında gelir dağılımını önemli derecede etkileyen işsizliğin artması, diğer problemleri de beraberinde getirmektedir.

Konu bu açıdan değerlendirildiğinde, Türkiye’de gelir dağılımının adil hale getirilmesi öncelikli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü gelir dağılımı adaletsizliğinin artması sosyal, ekonomik ve politik sorunları da arttıracaktır. Bu nedenle; gelir dağılımı konusu daha geniş bir açıdan değerlendirilmelidir. Bu noktadan hareketle gelir dağılımı adaletinin

sağlanması için; öncelikle istikrarlı bir ekonomik düzen sağlanmalı ve yatırımlar arttırılmalıdır. Buna bağlı olarak istihdam ve üretim artışının sağlanması gerekmektedir. Çünkü istihdamın arttırılması gelir dağılımı adaletinin sağlanmasında önemli bir yere sahiptir.

Diğer taraftan; bölgesel gelir dağılımını iyileştirici yatırım ve teşviklere önem verilmeli, sanayi şehirlerine yapılan aşırı göçler kontrol altına alınmalıdır. Kayıt dışı ekonomi azaltılmalı, bireyleri en fazla etkileyen dolaylı vergilerin yükü hafifletilmelidir.

Gelir dağılımını düzeltmeye yönelik sıralanan bütün bu politikalar uygulanırken, gelir dağılımı türleri arasındaki ilişki de göz önünde tutulmalıdır. Çünkü fonksiyonel gelir dağılımı ücret lehine düzeldiğinde, sektörel gelir dağılımı tarım lehine, bölgesel gelir dağılımı tarım bölgeleri lehine, kişisel gelir dağılımı da en alt gelir grupları lehine değişmesi beklenir.

Toplumda ortaya çıkan birçok problem, sosyal hayatı büyük ölçüde tehdit etmektedir. Bu problemlerin çözümü için atılacak en önemli adım ise, gelir dağılımı adaletinin sağlanmasıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a.Kitaplar

- AKINCI, Ersoy : Ulusal Gelir Doğusu, Gelişim ve Kullanılışı, Akçağ Yayınları/454, Ekonomik Araştırmalar/07, Aralık 2002.
- AKSU, Ömer A. : Gelir ve Servet Politikası, İÜ Yayınları, Nr.3698, İstanbul, 1993.
- AKYÜZ, Yılmaz : Sermaye, Büyüme, Bölüşüm, Ankara Üniversitesi Yayınları, Nr.400, Ankara, 1977.
- AMIEL Y. COWELL F. A. : Thinking About Inequality, Personel Judgement And Income Distributions, Cambridge University Press, 1999.
- AR, Kamil Necdet : Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi, Kamu-İş Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 2007.
- ARROW, Kenneth J.
- INTRILIGATOR, Michael D. : Handbooks In Economics 16, Handbook Of Income Distribution, Vol. 1, Elsevier North Holland, 2000.
- BORATAV, Korkut : 100 Soruda Gelir Dağılımı, 3. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1976.
- _____ : Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı, Kavramlar ve Metot Meseleleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Nr.196-178, Ankara, 1965.

- _____ : Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005, Gözden Geçirilmiş 10. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- BRONFENBRENNER, Martin: Income Distribution Theory, Adline Transaction, Publishers New Brunswick (USA) And London (UK), 2007.
- DİLİK, Sait : Gelir ve Servet Politikası, Sakarya Üniversitesi Basımevi, Nr.41, Sakarya, 1999.
- EKER, Aytaç
- ALTAY, Asuman
- SAKAL, Mustafa : Maliye Politikası, Teori-İlkeler ve Yöntemler, Anadolu Matbaası, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 2. Baskı, İzmir, 1997.
- ERGİN ve Diğerleri : Ak İktisat Ansiklopedisi, Cilt II, Ak Yayınları, Sermet Matbaası, İstanbul, 1973.
- GÜL, Songül Sallan : Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakârlık Kıskaçında Refah Devleti, Ebabil Yayınları, Nr.59, Tarih/Politika 4, 2. Baskı, Ankara, 2006.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan : Ekonomi Sözlüğü, 10. Basım, Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi, Nr.15, İstanbul, 2006.
- HATIPOĞLU, Zeyyat : Ulusal Gelir, Bölüşüm ve Çalışma Ekonomisi, Aktif Büro Basım Organizasyon Yayınları, Nr.4, Met/er Matbaası, 1976.
- KARATAŞ, Veli : IMF Destekli İstikrar Programları ve Gelir Dağılımına Etkisi Türkiye Örneği, Basılmamış Doktora Tezi, SÜ-SBE, Sakarya, 2004.
- KARLUK, Rıdvan : Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul, 2002.

- KAZGAN, Gülten : Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nr.22, Birinci Baskı, İstanbul, Mart 2002.
- _____ : Tazimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Altın Kitaplar Yayınevi, Birinci Basım, İstanbul, 1999.
- KEPENEK, Yakup
- YENTÜRK, Nurhan : Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi, Nr.99, 15.Baskı, İstanbul, Mart 2004.
- _____ : Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi, Nr.99, 14. Baskı, İstanbul, Mart 2004.
- KONGAR, Emre : 21. Yüzyılda Türkiye, 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, 39.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.
- KORAY, Meryem : Sosyal Politika, İkinci Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005.
- KUYUCUKLU, Nazif : Türkiye İktisadı, Beta Basım Yayım Dağıtım, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul, 1986.
- LORDOĞLU Kuvvet,
- TÖRÜNER Mete : Çalışma Ekonomisi, Beta Yayınları, Nr. 261, İşletme Ekonomi Dizisi 10, İstanbul, 1991.
- ONGAN, Nilgün Tunçcan: : Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkisi, DİSK Yayınları, İstanbul, 2005.
- OYAN, Oğuz : Türkiye Ekonomisi: Nereden Nereye? İmaj Yayıncılık, 2. Basım, Ankara, 1998.
- ÖZBİLEN, Şevki : Maliye Politikası, Teori-İlkeler-Yöntemler ve Uygulama Soruları, Ezgi Kitabevi, 1. Baskı, Bursa, Mart 1998.

- PARASIZ, İlker : Modern Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Ezgi Kitabevi, Bursa, Şubat 2007.
- _____ : Türkiye Ekonomisi, 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.
- _____ : Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2003.
- PETERSON, Wallace C. : Income, Employment And Economic Growth (Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme), Çeviren: Talat Güllap, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Nr.763, Erzurum, 1994.
- PINAR, Abuzer : Maliye Politikası, Teori ve Uygulama, Naturel Kitap Yayın Dağıtım, 1. Baskı, Ankara, 2006.
- SAĞLAM, Dündar : Türkiye Ekonomisi; Yapısı ve Temel Sorunlar, Kalite Matbaası, Ankara, 1976.
- SARC, Ömer Celal : Gelir Dağılımı; Dışarıda ve Türkiye'de, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1970.
- SEYİTOĞLU, Halil : Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Geliştirilmiş 3. Baskı, Güzem Cam Yayınları, Nr.18, İstanbul, 2002.
- SÖNMEZ, Mustafa : 100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma, İletişim Yayınları, Nr.847, 1. Baskı, İstanbul, 2002.
- SÜZEK, Sarper : İş Hukuku, Genel Esaslar-Bireysel İş Hukuku, 3. Baskı, Beta Yayınları, Nr.1564, İstanbul, 2006.
- ŞAHİN, Hüseyin : Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu, 5. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.
- _____ : Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu, Yenilenmiş 8. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2006.

- ŞEKER, Sırma Demir : Türkiye’de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri, DPT Uzmanlık Tezleri, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, 2008.
- ŞENKAL, Abdülkadir : Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, Alfa Yayınları, Nr.1628, 1. Basım, İstanbul, 2005.
- ŞENSES, Fikret : Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2003.
- TEZEL, Yahya S. : Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Nr.16, 5. Baskı, İstanbul, 2002.
- TÜRKMEN, Fatih : Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye’de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması, DPT Uzmanlık Tezleri, Nr.2655, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, Eylül 2002.
- ULUSOY, Ahmet : Maliye Politikası, Üçyol Kitabevi, 4. Baskı, Trabzon, Şubat 2006.
- ÜLGEN, Gülden : Türkiye’de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği, Derin Yayınları, Nr.67, İstanbul, 2005.
- YELDAN, Erineç : Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, İletişim Yayınları, Nr.710, 10. Baskı, İstanbul, 2004.
- YENAL, Oktay : Cumhuriyet’in İktisat Tarihi, Homer Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 2003.
- ZAİM, Sabahattin : Çalışma Ekonomisi, Yenilenmiş ve Genişletilmiş 10. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1997.
- ZEYTİNOĞLU, Erol : Türkiye Ekonomisi, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Nr.290/517, İstanbul, 1978.

b.Makale ve Bildiriler

- AKKAYA, Yüksel :“Türkiye’de 1980 Sonrası Emek-Sermaye Arasındaki Bölüşüm Mücadelesinde Grevlerin Yeri”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 86 (Güz 2000), ss.211-240.
- ARABACI, Rabihan Yüksel :“Yoksulluk ve Gelirin Yeniden Dağılımı Açısından; Asgari Ücret”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Maestro İnsan Kaynakları Eğitim, Yetenek ve Danışmanlık Hizmeti Ticaret A.Ş., Yıl 9, Sayı: 33 (Mayıs-Temmuz 2007), ss.53-65.
- AYDOĞAN, Esenay :“1980’den Günümüze Türkiye’de Enflasyon Serüveni”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, Cilt: XI, Sayı: 1 (2004), ss.91-110.
- BİLEN, Mahmut
- ES Muharrem :“Gelir Dağılımı Sorunu ve Çözümünde Yeni Arayışlar”, **Yönetim ve Siyasette Etik Sempozyumu**, Adapazarı (1998), ss.376-399.
- ÇELİK, Erhan :“Gelir Uçurumu Nasıl Azaldı Biz De Şaşırdık”, **Milliyet Gazetesi**, 8 Kasım 2003.
- DEMİRER, Mehmet Arif :“Türkiye’de Aşırı Bozulan Gelir Dağılımı”, **Yeni Türkiye Gelir Dağılımı**, Cilt: VI, YÖK Basımevi, Ankara, (Eylül/Ekim 1995), ss.207-211.
- DOĞRUEL, Fatma-Suut :“Türkiye’de Bölgesel Gelir Farklılıkları ve Büyüme”, **İktisat Üzerine Yazılar I, Korkut Boratav’a Armağan, Kentsel Dönüşüm; Birikim, Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2003.
- DUMANLI, Recep :“Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri”, **Yeni Türkiye Gelir Dağılımı**, Cilt: VI, YÖK Basımevi, Ankara, (Eylül/Ekim 1995), ss.211-230.

- ERİŞ, Metin :“Milli Gelir Dağılımı ve Açmazı”, **Yeni Türkiye Gelir Dağılımı**, Cilt: VI, YÖK Basımevi, Ankara, (Eylül/Ekim 1995), ss.198-206.
- ERSEZER, Devrim :“Gelir Dağılımı Politikası ve Araçları”, **Fırat Üniversitesi SBE Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı: 1 (2006), ss.255-268.
- GÜÇLÜ, Sami
- BİLEN, Mahmut :“1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler ve Bu Değişmeler Üzerinde Etkili Olan Sebepler”, **Yeni Türkiye Gelir Dağılımı**, Cilt: VI, YÖK Basımevi, Ankara, (Eylül/Ekim 1995), ss.160-172.
- KABASAKAL, Öner :“Gelir Dağılımını Düzenleyen Bir Araç Olarak Negatif Gelir Vergisi”, **Yeni Türkiye Gelir Dağılımı**, Cilt: VI, YÖK Basımevi, Ankara, (Eylül/Ekim 1995), ss.183-188.
- KARAMAN, İsmail :“Dünyada ve Türkiye’de Gelir Dağılımı”, **Yeni Türkiye Gelir Dağılımı**, Cilt: VI, YÖK Basımevi, Ankara, (Eylül/Ekim 1995), ss. 154-171.
- KAYA, Muammer :“Türkiye’de Son 40 Yılda (1963-2003) Sektörler İtibariyle Sabit Sermaye Yatırımlarının Dağılımı”, **Türk-Metal Dergisi**, Sayı: 73 (Haziran 2005), s.26.
- KEPENEK, Yakup :“Cumhuriyet Dönemi Ekonomi Politikaları”, **Ulusal Sorunlar ve Demokratik Çözüm Yolları**, Derleyen İlhan AZKAN, Ekin Kitabevi, Bursa, (2000), ss.35-89.
-
- :“Cumhuriyet Dönemi Ekonomi Politikaları”, **Ulusal Sorunlar ve Demokratik Çözüm Yolları**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2001.

- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut :“Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler”,
<http://www.econturk.org/Turkiye.htm> (21.05.2009).
- MÜFTÜOĞLU, Özgür :“Yeni Liberal Dönüşüm Sürecinde Sendikalar”,
İktisat Dergisi, Sayı: 498 (Ağustos, 2008), ss. 46-52.
- OKTAY, Elif Yüksel :“Cumhuriyetin İlk Yıllarında (1923-1938) Türkiye’de Sosyal Politika Uygulamaları”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Maestro İnsan Kaynakları Eğitim, Yetenek ve Danışmanlık Hizmeti Ticaret A.Ş., Yıl 9, Sayı: 34 (Ağustos-Ekim 2007), ss.36-75.
- ÖZMUCUR, Süleyman :“Türkiye’de Gelir Dağılımı”, **Yeni Türkiye Gelir Dağılımı**, Cilt: VI, YÖK Basımevi, Ankara, (Eylül/Ekim 1995), ss. 145-153.
- ÖZTÜRK, Emin :“İşgücü Piyasası ve Emek Verimliliğinde Son 5 Yıllın Çarpıcı Gelişmeleri”,
<http://www.tebyatirim.com.tr/pdf/832020070330.pdf> (25.05.2009).
- PEKİN, Tevfik :“Gelir Dağılımı ve Fakirlik”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: VII, Sayı: 1 (1992), ss.112-117.
- PİRİMOĞLU, Baki
- DAĞDEMİR, Özcan :“Türkiye’de Planlı Dönemin Başlangıcından Günümüze Kadar Gelir Dağılımındaki Gelişmeler”,
Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: VI, Sayı: 2 (Kasım 1988), ss. 176-206.
- SELEN, Ufuk :“1980 Sonrası Neo-Liberal Politika Uygulamalarının Eleştirisi”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 498 (Ağustos 2008), ss. 99-115.
- SÖNMEZ, Mustafa :“2001 Krizi, IMF İle İlişkiler ve Gelir Bölüşümü”,
Gülten Kazgan’a Armağan Türkiye Ekonomisi,

- Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nr.79, 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2004/b. ss. 341-365
-
- :“DİE’nin Gelir Dağılımı İyileşti Safsatası Üzerine”, **Toplum ve Hekim Dergisi**, Cilt: IXX, Sayı:1 (Ocak-Şubat 2004c), ss.34-38.
-
- :“Küresel Kriz ve Türkiye”,
<http://istabip.org.tr/media/upload/a2.pdf> (2009).
- SÖNMEZ, Sinan :“Türk İktisat Politikalarındaki ‘Çıpa’: Dış Borçlanma”, **Ortar Türele Armağan; İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar, İktisat Üzerine Yazılar II**, İletişim Yayınevi, Cilt: II, İstanbul, (2003).
- ŞENEL, Adnan :“Boratav’la Gelir Dağılımı Üzerine”, **Yeni Türkiye Gelir Dağılımı**, Cilt: VI, YÖK Basımevi, Ankara, (Eylül/Ekim 1995), ss. 264-274.
- ŞENYÜZ, Hanifa :“Devletin Eli Halkın Cebinde”, **Türk-Metal Dergisi**, Sayı: 102 (Ocak, 2008), s.24.
- TALAS, Cahit :“Ücret Politikası”, **Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**,
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/389/4162.pdf>
(01.06.2009)
- TEMEL, Adil
- KELLEÇİ Mehmet Ali :“Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımında Gelişmeler (1980-1994)”, **Yeni Türkiye Gelir Dağılımı**, Cilt: VI, YÖK Basımevi, Ankara, (Eylül/Ekim 1995), ss. 172-176.
- UYANIK, Yücel :“Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları”, **Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Gazi İİBF Yayını, Cilt 10, Sayı: 2 (2008), ss. 209-224.

UYSAL, Yaşar

CANDAN, Esin

:“Türkiye’de 1960 Sonrası Dönemde Büyüme Stratejileri”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 498 (Ağustos, 2008), ss.31-41.

UYSAL, Yaşar

:“Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi-Türkiye Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Gelir Dağılımı Özel, Doktora Tezi**, Cilt: I, Sayı: 2, İzmir, (Temmuz-Ağustos-Eylül-1999).

YELDAN, Erinç:

:“Küresel Krizin Türkiye’ye Yansımaları”, Ekim 2008
http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan184_15_Ekim08.pdf. (15.04.2009).

c. Kanun, Tebliğ, Yönetmelik ve Tüzükler

ÇSGB : Çalışma Hayatı İstatistikleri, Yayın Nr. 149, Ankara, Temmuz 2008.

DİE : Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Yayın Nr.683, Ankara, 1973.

DPT : Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT: 2742-ÖİK: 691, Ankara, 2007.

_____ : Dokuzuncu Kalkınma Planı 2008 Yılı Programı, Karar Nr. 2007/12701, Ankara, 2007.

_____ : Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1980 Yılı Programı, Yayın Nr. 1704, Ankara 1980.

- _____ : Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Yayın Nr. 1664, Ankara, 1979.
- _____ : Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Sosyal Sektörlerde Gelişmeler, Ankara, Haziran 2000.
- _____ : Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001 Yılı Programı, Karar Nr. 2000/1400, Ankara 2000b.
- _____ : Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2002 Yılı Programı, Karar Nr. 2001/3150, Ankara, 2001.
- _____ : Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2003 Yılı Programı, Karar Nr. 2002/4810, Ankara, 2002.
- _____ : Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2004 Yılı Programı Destek Çalışmaları, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Ankara, 2004.
- _____ : Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2004 Yılı Programı, Resmi Gazete, Sayı: 25273, Ankara 2003.
- _____ : Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2005 Yılı Programı, Karar Nr. 2004/7979, Ankara 2004.
- _____ : Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme, Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT:2502-ÖİK:523, Ankara, 2000.
- _____ : Uzun Vadeli Gelişmenin (2001-2023) ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Amaçları ve Stratejileri, Ankara 2000a.
- _____ : Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1997 Yılı Programı Destek Çalışmaları, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Ankara 1996.

- _____ : Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1997 Yılı Programı Destek Çalışmaları, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Ankara, 1997.
- _____ : Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1998 Yılı Programı Destek Çalışmaları, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Ankara, 1998.
- _____ : Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1999 Yılı Programı Destek Çalışmaları, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Ankara, 1999.
- _____ : Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2000 Yılı Programı Destek Çalışmaları, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Ankara, 2000.
- _____ : Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımı ve Politikaları Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT:2370-ÖİK:436.
- _____ : Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Karar Nr. 374, Ankara, 1996.
- _____ : Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, Üçüncü Beş Yıl, Yayın Nr. 1272, Ankara 1972.
- _____ : Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1967 Yılı Programı.
- _____ : Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu, DPT: 2599- ÖİK: 610, Ankara 2001.
- İTO : Ekonomik Rapor 2008, Yayın Nr. 2008-83, İstanbul, 2008.
- _____ : Rakamlarla Türkiye Ekonomisi, Yayın Nr. 2007-43, İstanbul, 2007.
- _____ : Türkiye Ekonomisinin 80. Yılı, İTO Yayınları, Yayın Nr. 2004-28, İstanbul, 2004.

- TCMB : The Impact Of Globalization On The Turkish Economy, Ankara, June, 2002.
- TÜİK : İstatistik Göstergeler (1923-2007), Yayın Nr. 3206, Ankara, 2008.
- _____ : Rakamlar Ne Diyor? Yayın Nr. 2007-0755, Eylül 2007.
- _____ : Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı, Sorularla Resmi İstatistikler Dizisi-6/2008, Yayın Nr. 3186.
- _____ : Türkiye İstatistik Yıllığı 2007, Yayın Nr. 3143, Mayıs 2008.
- _____ : Hanehalkı Bütçe Araştırması Gelir Dağılımı Türkiye-Kent-Kır 2003 Yayın Nr. 3040, Ankara, 2003.
- TÜSİAD : Türkiye’de Bölgesel Farklar ve Politikalar, Yayın Nr. TÜSİAD-T/2008-09/471, İstanbul, 2008.
- _____ : 1995 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, Yayın Nr. TÜSİAD-T/95-169, İstanbul, 1995.

d. İnternet Adresleri

- home.anadolu.edu.tr/~otonus/turkekon/turkekon_3.ppt (12.11.2008).
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/389/4162.pdf> (13.05.2009).
- <http://ekutup.dpt.gov.tr> (14.04.2009).
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/tg/index.asp?yayin=teg&yil=0&ay=0> (21.02.2009).
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/tg/index.asp?yayin=teg&yil=0&ay=0> (05.03.2009).
- http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan184_15Ekm08.pdf (12.12.2008).
- <http://www.calismatoplum.org/sayi14/Goztepe.pdf> (11.11.2008).
- <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm> (06.01.2009).

<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/HHGELTUK/071103.htm> (10.11.2008).

<http://www.econturk.org/Turkiye.htm> (03.06.2009).

<http://www.genbilim.com/content/view/4000/89/> (11.03.2009).

<http://www.istabip.org.tr/media/upload/a2.pdf> (11.04.2009).

<http://www.mortgagebankasi.com/mortgage-hakkinda/index.php> (05.12.2008).

<http://www.tebyatirim.com.tr/pdf/832020070330.pdf> (11.04.2009).

<http://www.tuik.gov.tr//ulusalhesapapp/ulusalhesap.zul?tur=4> (06.06.2009).

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=408> (03.04.2009).

tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye_İstatistik_Kurumu (05.04.2009).

www.disk.org.tr/default.asp?Page=Content&ContentId=608 – (11.02.2009).

www.ekopolitik.org (02.04.2009).

www.frmacil.com/ekonomi-ve-borsa/126647 (11.05.2009).

www.ku.edu.tr/ku/images/EAF/tuik_181008.pdf (11.06.2009).

www.veribaz.com/viewdoc.html?gelir-dagilimi-350127 (04.05.2009).

ÖZGEÇMİŞ

1984'te Denizli'nin Acıpayam ilçesinde doğdu. İlköğrenimini Yeşilköy İbrahim Cengiz İlköğretim okulunda tamamladı. Lise öğrenimini Cumhuriyet Lisesi'nde (Yabancı Dil Ağırlıklı) tamamladı. 2002 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümüne kaydını yaptırdı. 2006 yılında bölümünü birincilikle tamamladı. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalında yüksek lisans öğrenimine başladı.

2005 ve 2006 yıllarında; özel sektörde insan kaynakları yönetimi ve finans departmanlarında stajlarını tamamladı. 2004 yılından itibaren Faik Ahmet Barutçu kütüphanesinde Part-Time olarak çalışmaktadır. Ali İhsan ÇELEN, bekâr olup İngilizce bilmektedir.